

Nieuwe energie voor Europa.

Europees Verkiezingsprogramma 2024

D66

Nieuwe energie voor Europa.

Voorwoord

Democraten,

De Europese Unie is de beste plek om je wieg te hebben staan. Welvaart en welzijn gaan hand in hand. Mogelijkheden om je te ontplooien bestaan naast een sociaal vangnet voor als je het geluk niet aan je zijde hebt. Zoek je de beste plek op aarde om te leven, dan moet je in Europa zijn, met zijn krachtige democratie en rechtstaat en de grote individuele vrijheid die iedere Europeaan geniet. Nergens leven zoveel mensen in vrede en veiligheid.

Dat er veel is om te behouden, betekent niet dat we behoudend moeten zijn. Europa heeft zijn eigen koers kunnen varen omdat het op cruciale momenten vooruitdacht. Na twee verwoestende oorlogen op het Europees continent wisten de grondleggers van de Europese Unie dat steeds sterkere samenwerking de beste weg vooruit is. Nu, in 2024, hebben we een Europese democratie en echte Europese politiek. Vrede en veiligheid zijn ons fundament gebleken.

Nu is het aan ons om opnieuw een grote stap te maken. De oorlog in Oekraïne, de macht van China en de grillige houding van de Verenigde Staten: de druk van de geopolitieke ontwikkelingen loopt op en die kunnen we alleen samen weerstaan. In meerdere lidstaten zijn anti-democratische krachten aan de macht die het handelen van de Unie ondermijnen en onze fundamentele waarden met voeten treden. Ze zetten de democratie en de rechtstaat, maar ook de welvaart, op het spel.

Hierover gaan de Europese verkiezingen van 6 juni 2024: bouwen we voort op het zo succesvolle fundament van het Europa van nu, of breken we het af en vervallen we weer in de fouten uit een ver verleden? Blijven we meer verbruiken dan de aarde aankan of komen we tot een duurzame economie, zonder extreme winnaars en verliezers? Digitalisering en radicale verduurzaming zijn uitdagingen die we in decennia niet hebben meegemaakt. Welk Europa vinden we aan de andere kant van deze grote transitie?

Gemakkelijke antwoorden zijn er niet, maar voor D66 is duidelijk: hoe groter de uitdaging, des te harder hebben we de Europese Unie nodig. De huidige Unie worstelt met een veranderende wereld. We moeten hervormen om sneller en democratischer te kunnen besluiten. Alleen zo werken we toe naar een Unie die de beste garantie vormt voor onze toekomstige veiligheid, vrede en welvaart. Met een krachtige democratie en niet te onderhandelen grondrechten als basis. Met een eigen defensie, een grotere begroting en echte parlementaire democratie. De voorstellen in dit programma vormen een gedurfde en toekomstgerichte visie voor Europa. Niet terugdeinzen, maar met lef en zelfvertrouwen vooruitkijken, zodat de wieg van morgen ook het best in Europa kan staan. Dat is het motto.

Gerben-Jan Gerbrandy

Lijsttrekker D66 Europese Verkiezingen 2024

Inleiding

In juni van dit jaar kiezen we een nieuw Europees Parlement voor vijf jaar. Wat D66 betreft is de Europese Unie aan het einde van die periode groener, welvarender en veiliger dan ooit tevoren. Europeanen zijn gezonder, want de natuur herstelt en mensen hebben overal toegang tot zorg, onderwijs en goed werk. Europa wordt het continent waar mensen zelf meer energie opwekken dan ze afnemen. Voor hen beweegt de energierekening naar nul euro. In de hele wereld draagt Europa bij aan leefbaarheid, welvaart en democratie. De krijgsmachten zorgen gezamenlijk voor vrede op het continent en in onze directe regio. De Europese Unie is in het jaar 2029 ook groter en hechter dan nu. Europese kiezers laten hun stem horen in een sterk democratisch bestuur. Mensen weten waarvoor ze in 2029 stemmen: voor een Europees Parlement dat in het hart van een democratische unie werkt aan een veilige en leefbare toekomst voor iedere Europeaan.

Het zijn grote ambities om in vijf jaar waar te maken. Maar ze liggen binnen het bereik van een Unie die bouwt op de kracht van bijna een half miljard Europeanen. De Europese Unie heeft al laten zien dat ze het verschil kan maken. Met gezamenlijke investeringen in een vaccin tegen Covid-19 en een gezamenlijk herstelprogramma voor de economische nasleep. Europa wist zich te verenigen tegen de inval van Rusland in Oekraïne. Samen vinggen we miljoenen Oekraïense vluchtelingen op en werden we razendsnel onafhankelijk van Russisch gas. Door solidair te zijn en samen te werken beantwoordt de Europese Unie problemen die op ons af komen (of waarmee we geconfronteerd worden).

Het Europa waar wij in geloven bestaat: een Europa dat grote dingen kan doen. We hebben gezien dat we boven onszelf kunnen uitstijgen, als onze Europese instellingen de vrijheid krijgen om te leveren. Een welkome opsteker, want sinds de vorige Europese verkiezingen staat Europa er beduidend minder goed voor. Onze regio kent grote instabiliteit en op het Europees continent zelf woedt oorlog in Oekraïne. Europa is nog altijd welvarend en kent een hoge levensstandaard, maar met name de Verenigde Staten en China lopen economisch en technologisch op ons uit. We zijn afhankelijker geworden van beide landen. Het vermogen van de Europese Unie om geopolitieke invloed uit te oefenen is daarmee afgenomen. Voorheen was de vraag: wie moeten we bellen als we Europa willen spreken? Morgen kan de vraag zijn: waar kunnen we Europa nog voor bellen? Ook binnen de Unie moeten we aan de slag. In een aantal landen hebben autoritaire leiders bewezen: de democratie en rechtsstaat kunnen kapot. Hun politieke vrienden zijn in heel Europa in opkomst. We staan dus voor de opdracht om vol overtuiging onze fundamentele rechten en vrijheden te verdedigen.

De Europese Unie heeft vaker bewezen dit soort negatieve ontwikkelingen om te kunnen buigen. Door niet alleen te blijven samenwerken, maar ook nauwer samen te werken. Het is hoog tijd dat Europa weer een sprong voorwaarts maakt. We hebben gezien dat het anders kan; nu gaan we het ook anders doen. Daarom schaffen we de nationale veto's af, die autoritaire leiders beschermen en de daadkracht doen verdampen. We worden slagvaardiger, in plaats van afhankelijk van de laagste gemene deler onder nu zevenentwintig landen. Of we hebben gezamenlijk invloed, of we zijn verdeeld onmachtig. Een verenigd Europa maakt ons allemaal sterker, terwijl een verdeeld Europa geopolitiek stuurloos is.

Onze Unie rust niet alleen op lidstaten, maar ook op mensen. Daarom versterken we de macht van burgers, met het Europees Parlement in het middelpunt van de Europese democratie. Voor een Europa waar je stem als Europeaan echt telt. Ons Europees Parlement controleert een Europese Commissie met daadkracht en onafhankelijkheid. De Europese begroting groeit mee met onze ambities en past zich aan op de hedendaagse uitdagingen. We staan, kortom, voor een versterkt en verenigd Europa. Zo'n Europa heeft het in zich om niet alleen een economische supermacht te zijn, maar ook een groene, technologische en democratische supermacht.

We zetten onze verenigde kracht aan het werk voor een rechtvaardige, groene en innovatieve Europese samenleving. D66 wil als zelfstandige geopolitieke speler de meerwaarde van Europa veiligstellen en versterken. Als democratisch bolwerk, waar sociale zekerheid hand in hand gaat met de vrije markt én met tegenmacht tegen te machtige multinationals. We willen dat Europa de beste en schoonste plek is om te leven, waar we investeren in onderwijs en mobiliteit: dat geeft mensen vrijheid. We willen dat de Europese Unie een positieve invloed heeft op de wereld waar we immers zelf deel van uitmaken. Hoe beter het daarmee gaat, hoe beter het met ons gaat. We staan voor ons ideaal van een wereld vrij van oorlog, dictatuur, honger, armoede en de gevolgen van klimaatverandering.

We hebben het in ons om ook toekomstige generaties te laten genieten van de verworvenheden van Europese samenwerking. Dat werk begint nu: vrij en democratisch bouwen aan welvaart en welzijn in een schone wereld. Ons ideaal voor Europa.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	5
Fundamenten voor een vrij, rechtvaardig en democratisch Europa.	8
Een radicaal democratische Europese Unie	11
We sluiten geen compromissen over de democratische rechtsstaat	18
Geen vrijheid zonder veiligheid	20
Radicale gelijkwaardigheid in heel Europa	23
Financiële hervormingen voor een rechtvaardig Europa	25
Europese financiële markten die werken voor mensen	30
De grote transities.	32
Naar een klimaatneutraal Europa	35
Naar een natuurlijke balans in Europa	38
Naar een circulair en zelfvoorzienend Europa	41
Naar een volwaardige Europese energie-unie	49
Naar landbouw en voedselvoorziening die ook goed zijn voor de natuur	51
Snel en schoon op weg door heel Europa	54
Een sociaal Europa als motor voor brede welvaart	58
De prioriteiten van de sociale pijler	60
Een Europese arbeidsmarkt	62
Een interne markt die werkt voor mensen	65
Sterke regio's, sterk Europa	67
Kunst, cultuur en media als basis voor een waardenvol Europa	69
Europa als kenniscontinent	71
Een gezond Europa voor een sterke toekomst	72
Goede huisvesting in Europa	76
Een geopolitiek sterk Europa voor vrijheid, democratie en veiligheid.	78
Eén Europese stem in het buitenland	81
Eerlijke handel voor een welvarende wereld	83
Uitbreiding van de Europese Unie	86
Naar een Europese Defensie Unie	88
Europese samenwerking voor een humaan asielbeleid	90
Colofon & Verantwoording	94
Terminologielijst	95

Hoofdstuk 1

Fundamente voor een vrij, rechtvaardig en democratisch Europa.

Fundamenten voor een vrij, rechtvaardig en democratisch Europa

Europa, dat zijn wij. D66 staat voor een democratisch Europa, waarin burgers een stem hebben op alle niveaus: van de plek waar ze wonen tot het nationale en Europese beleid. Want het is aan ons om Europa vorm te geven. De democratische rechtsstaat en respect voor mensenrechten vormen hierbij het fundament. In Europa hebben burgers gelijke rechten en een stem in de democratie. De kans om in vrijheid en veiligheid het beste uit het leven te halen. Dat is het Europa waar D66 elke dag aan werkt.

Dat vraagt dat we onze rug rechten en trots vol voor de Europese waarden staan. Regeringen in lidstaten als Hongarije hollen de democratie en de rechtsstaat uit, terwijl de rest van Europa toekijkt. Autoritaire leiders zaaien haat en verdeeldheid om hun eigen macht veilig te stellen. Dat doen ze ten koste van bijvoorbeeld de lhbt+-gemeenschap, van de veiligheid van migranten en van respect voor mensenrechten en het vrije publieke debat. Ondertussen vormen corruptie, grensoverschrijdende criminaliteit en terrorisme een blijvende dreiging voor onze veiligheid.

Voor een vrij, rechtvaardig en democratisch Europa moet het fundament op orde zijn. We hebben de keuze om vorm te geven aan onze eigen toekomst, door de Europese democratie, de rechtsstaat en de grondrechten te versterken. Dit doen we niet alleen door het Europees Parlement de rechten te geven van een volwaardige volksvertegenwoordiging. We zorgen ook voor directe inspraak van burgers en graven kanalen naar de macht voor jongeren en toekomstige generaties. Nationale ministers en regeringsleiders leggen in nationale parlementen verantwoording af voor de afspraken die zij in Brussel maken. We geven de Europese Unie de instrumenten om onze rechtsstaat en waardengemeenschap te beschermen, tegen autoritaire regeringen en criminelen. Lidstaten die structureel over de schreef gaan, nemen we het stemrecht af en sluiten we uit van besluitvorming.

Werken aan een vrije, rechtvaardige en democratische toekomst kan niet zonder een ambitieuze begroting. Begroten is een belangrijk democratisch middel. Daarom zijn Prinsjesdag en andere begrotingsdagen in Europa zulke belangrijke democratische tradities. In Europa moet de begroting een volwassen instrument worden, met eigen middelen en regelmatige controle en aanpassing. Waar we nu €300 miljard besteden aan het gemeenschappelijk landbouwbeleid, wil D66 dit geld ook inzetten voor een groene, digitale en sociale toekomst. Lidstaten moeten de ruimte krijgen om noodzakelijke investeringen te doen in de klimaattransitie en duurzame landbouw en in sterke sociale voorzieningen, zoals het onderwijs en de zorg. We versterken de Europese begroting door grensoverschrijdende activiteiten gezamenlijk te belasten. En ook hier versterken we de Europese

democratie: het Europees Parlement stemt jaarlijks over zowel de Europese uitgaven als de inkomsten.

Onze inzet:

- Een **sterk Europees Parlement**. Bij de volgende Europese verkiezingen kun je ook op een kandidaat uit een andere lidstaat stemmen.
- Om de Europese Unie slagvaardiger te maken, **schaffen we veto's af**.
- Een Europa als de **bewaker van de democratische rechtsstaat**, waarin lidstaten die afglijden hard worden aangepakt.
- Een sterker Europol, Eurojust en Europees Openbaar Ministerie om **grensoverschrijdende criminaliteit en terrorisme gezamenlijk aan te pakken**.
- **Een nieuwe Europese antidiscriminatiestrategie** met aandacht voor verschillende vormen van discriminatie en ongelijkwaardige behandeling. We **versterken de positie van fundamentele mensenrechten**.
- Een **moderne en ambitieuze Europese begroting** voor een groene, digitale en sociale toekomst.

Een radicaal democratische Europese Unie

Het Europees Parlement is het hart van de Europese democratie

D66 maakt zich hard voor een sterk en onafhankelijk Europees Parlement. Het Parlement vormt het hart van de Europese democratie: het is het enige Europese orgaan dat burgers rechtstreeks verkiezen. Een sterker Europees Parlement past bij het tweekamerstelsel in de Europese Unie en geeft burgers een grotere stem in de Europese besluitvorming. Het is dan ook hoog tijd dat het Europees Parlement de bevoegdheden krijgt die horen bij een volwaardig parlement én de zeggenschap krijgt over een aantal fundamentele aspecten, zoals de samenstelling van het Parlement en de locatie waar het zetelt.

- Het Europees Parlement krijgt **initiatiefrecht**, waarmee het zelf voorstellen kan doen voor Europese wet- en regelgeving. Het Europees Parlement krijgt ook de mogelijkheid om een volwaardige **parlementaire enquête** in te stellen, waarbij het mogelijk is om onder ede te verhoren. Daarmee kan het Europees Parlement misstanden in de Europese Unie onderzoeken.
- Met het **budgetrecht** krijgt het Europees Parlement volledige zeggenschap over de Europese begroting (MFK) en de eigen middelen van de Unie. Het deel van de begroting dat uit eigen middelen bestaat, wordt jaarlijks vastgesteld door de Raad van de Europese Unie en het Europees Parlement in samenhang met het zogeheten Europees Semester: het jaarlijkse proces waarin lidstaten hun economische en begrotingsbeleid afstemmen met Europese regels. Voor het deel van de begroting dat wordt afgedragen door de lidstaten verkorten we de periode van zeven naar vijf jaar, zodat deze beter aansluit bij de prioriteiten van het Europees Parlement en de Europese Commissie. Budgettaire plannen voor langetermijnvraagstukken kunnen nog steeds voor langere periode worden vastgelegd.
- Het Europees Parlement krijgt de mogelijkheid om het **vertrouwen op te zeggen in individuele Eurocommissarissen**, naast de bestaande bevoegdheid om de gehele Europese Commissie naar huis te sturen. Dat is cruciaal om Eurocommissarissen verantwoordelijk te houden voor hun beleid en handelen.
- De **voorzitter van de Europese Commissie** wordt rechtstreeks verkozen. Naast een stem voor het Europees Parlement, krijgt iedere Europeaan een stem voor de voorzitter van de Europese Commissie. Indien geen kandidaat een meerderheid behaalt in deze rechtstreekse stemming, verkiest het Europees Parlement iemand uit zijn midden. We noemen deze voorzitter voortaan de **Europese President**.

- D66 is groot voorstander van **transnationale kieslijsten** bij Europese verkiezingen. Als je in Nederland woont, kun je dus ook op een kandidaat uit een andere lidstaat stemmen. Zo versterken we de Europese parlementaire democratie en de legitimiteit van het Europees Parlement. Kandidaten zijn verkiesbaar in een transnationale kieskring. Het bestaande voorstel om het huidige aantal van 720 nationaal verkozen parlementariërs aan te vullen met 30 transnationaal verkozen Europarlementariërs is een goed begin.
- Het Europees Parlement heeft **maximaal 750 zetels** plus een voorzitter, ook bij uitbreiding van de Europese Unie.
- D66 wil een **kleiner college van Commissarissen**. Niet langer nomineert elke lidstaat een Eurocommissaris. In plaats daarvan telt het college een aantal commissarissen gelijk aan twee-derde van het aantal lidstaten. De lidstaten kunnen deze beslissing al nemen op basis van de huidige Europese Verdragen. D66 hecht waarde aan een onafhankelijker Europese Commissie die niet terugdeinst voor optreden bij schendingen van Europese wet- en regelgeving door lidstaten.
- Op alle onderwerpen wordt het gebruik van **veto's afgeschaft**. D66 wil dat de Raad van de Europese Unie en de Europese Raad altijd besluiten nemen met een gekwalificeerde meerderheid.
- De zetel van het Europees Parlement wordt verplaatst **van Straatsburg naar Brussel**. Het is veel duurzamer en efficiënter om altijd in Brussel te vergaderen.
- Het is hoog tijd dat het Europees Parlement een procedure krijgt voor **zwangerschapsverlof, ouderschapsverlof en verlof van langdurig zieke Europarlementariërs**, zodat de stem van Europarlementariërs in deze periode niet verloren gaat.

Integriteit en transparantie als kernwaarden in Brussel

In een volwaardige democratie zijn de politieke en bestuurlijke macht integer en transparant. De recente zogenoemde Qatargate over corruptie bij het Europees Parlement laat zien dat de Europese democratie kwetsbaar is voor beïnvloeding door buitenlandse actoren en commerciële belangen. Daarom maken wij transparant hoe besluiten tot stand komen en wie daar invloed op uitoefenen.

- We maken **strengere lobbyregels** en **versterken het transparantieregister**. Zo is het inzichtelijk wanneer en door wie invloed is uitgeoefend op nieuwe Europese wet- en

regelgeving. Financiering van niet-EU-landen en organisaties aan lobbyactiviteiten en parlementsleden brengen we in kaart. Parlementsleden mogen geen geschenken van meer dan €100 ontvangen van niet-EU-landen en organisaties en moeten afspraken met personen en partijen binnen en buiten het Parlement openbaar maken.

- D66 is voorstander van een **onafhankelijke ethische autoriteit** die corruptie in het Parlement en de andere Europese instituties onderzoekt en tegengaat. De autoriteit moet volledige onderzoeksbevoegdheid krijgen en op basis daarvan sancties tegen personen en organisaties kunnen voorstellen.
- **Transparantie van besluitvorming** is essentieel voor parlementen en de media om hun functie uit te kunnen oefenen. Ondoorzichtige, informele onderhandelingen tussen de Raad van de Europese Unie, de Europese Commissie en het Parlement – de zogeheten trilogen – worden daarom beperkt. Alleen in een derde lezing, na een open en transparant proces, zijn trilogen een laatste redmiddel. Alle informatie rond besluitvorming is openbaar, tenzij daar legitieme redenen tegen zijn.
- Om journalisten en burgers in staat te stellen het Europees bestuur effectief te controleren, moet het makkelijker en sneller worden om **openbaarheid van bestuur** te krijgen op Europees niveau. Daarom herzien we de Europese verordening op openbaarheid van de overheid en maken we deze toegankelijker.

Europese burgers aan zet

Burgers brengen we dichterbij Brussel. Bestaande mogelijkheden voor burgers om hun stem te laten horen in de Europese Unie verdienen navolging en versterking. Ook nieuwe vormen van directe inspraak zijn nodig. D66 wil dat de Europese instellingen de uitkomsten van zulke burgerinspraak niet langer zomaar opzijshuiven, maar een echte plek geven in de totstandkoming van Europees beleid. Nederland zit bovendien aan tafel: geen besluit van 'Brussel', maar van ons allemaal. Want nationale overheden nemen deel aan de Europese besluitvorming via de Raad van de Europese Unie en de Europese Raad.

- D66 wil dat **nationale parlementen** veel beter inzicht krijgen in de besluitvorming van de Raad, en in het bijzonder van de Europese Raad. Zo kunnen zij hun rol in de democratische controle op Europese zaken beter spelen.
- Voor D66 is het ook belangrijk om de rol van nationale parlementen te versterken door in te zetten op **betere samenwerking tussen parlementen** in de Europese Unie. Zo kunnen

ze bijvoorbeeld hun informatiepositie versterken en van elkaar leren om goed toezicht op Europese zaken te houden. We verlengen de huidige termijn waarin nationale parlementen nieuwe Commissievoorstellen kunnen toetsen op het principe van subsidiariteit – de zogeheten **subsidiariteitstoets** en de gele-kaartprocedure – van acht naar twaalf weken.

- **Europese burgerberaden en burgerpanels** geven mensen een stem in complexe Europese vraagstukken. D66 maakt zich hard voor burgerberaden of -panels bij grote Europese beslissingen, zoals verdragswijziging en uitbreiding. De voorzitter en vicevoorzitter van het Europees Parlement houden maandelijks een open spreekuur voor Europese burgers.
- D66 is voorstander van een **Europees bindend correctief referendum**, geïnitieerd door Europese burgers.
- Alle Europese burgers moeten **gelijke toegang** hebben tot de Europese verkiezingen. Daarom versterken we de Europese kieswet waarin de Europese verkiezingen zijn geregeld. Alle Europese burgers buiten Europa krijgen het recht om te stemmen voor het Europees Parlement, zoals dat ook voor Nederlanders mogelijk is. Lidstaten moeten zorgen dat verkiezingen toegankelijk zijn voor mensen met een beperking, thuislozen en gevangenen.

De jeugd heeft de toekomst

In de Europese Unie maken we beleid over de grote vraagstukken van deze tijd, met een grote impact op de toekomst van Europa. Voor D66 hebben de jonge en toekomstige generaties daarom voorrang in Europees beleid. Daarbij hoort een veel sterkere stem in de Europese besluitvorming.

- Iedereen vanaf **16 jaar krijgt stemrecht** bij Europese verkiezingen. Zo kunnen jongeren al op vroege leeftijd hun stem laten gelden in de Europese Unie. De minimale leeftijd voor kandidaten verlagen we in heel Europa naar 18 jaar.
- We staan voor een betekenisvolle betrokkenheid van jongeren in Europese besluitvorming. D66 pleit voor de erkenning van intergenerationele rechtvaardigheid in Europees beleid en jongeren als belangrijke belanghebbende. Om die reden is D66 voorstander van de oprichting van een **Jongerenraad** met jongerenvertegenwoordigers uit alle lidstaten. Ook zal D66 het voortouw nemen om een **werkgroep voor toekomstige generaties** in het Europees Parlement in te richten.
- Bij de benoeming van Eurocommissarissen krijgt de Jongerenraad **een adviesrecht**, zodat zij de betrokkenheid van de Eurocommissarissen bij (toekomstgericht) beleid kritisch

kunnen toetsen. Ook kan de Jongerenraad gevraagd en ongevraagd advies geven op alle nieuwe wetsvoorstellen. Deze adviezen worden openbaar.

- D66 wil een bindende **Europese generatietoets**, om zo de gevolgen van nieuw beleid en politieke keuzes voor jongeren duidelijk te krijgen. Hiermee kijken we of ook de belangen van de toekomstige generaties geborgd zijn.
- Er komt een **Europese ombudsman voor toekomstige generaties** die advies geeft over de impact van beleid en beslissingen op de lange termijn. De ombudsman krijgt het recht om bij alle Europese instituties te onderzoeken en aanbevelingen te doen. De instituties beantwoorden deze binnen drie maanden.

Jongeren

Voor een veilige en duurzame toekomst voor jongeren hebben we de Europese Unie nodig. Door ons te verenigen als continent staan we sterker bij het aanpakken van wereldwijde uitdagingen, zoals klimaatverandering en veiligheidskwesties. Door deze verenigde aanpak bouwen we aan een stabiele en florerende toekomst voor komende generaties.

Jongeren zijn cruciaal voor Europa. Daarom krijgen jongeren meer stem bij besluiten en zorgen we voor meer betrokkenheid. Het is tijd om jongeren vanaf zestien jaar stemrecht bij Europese verkiezingen te geven. Het oprichten van een Jongerenraad waar jonge vertegenwoordigers uit alle lidstaten samenkomen, is daarbij cruciaal. Deze raad zal niet alleen advies geven aan belangrijke besluitvormers in Europa, maar zal ook een kritisch kijken naar nieuwe regels. Het verzekert dat nieuwe plannen in lijn zijn met de belangen van toekomstige generaties. Ook moet iedere jongere vóór hun twintigste de kans krijgen om een ander Europees land te ervaren. Dit maken wij mogelijk door het Erasmus+ programma toegankelijker te maken voor middelbare scholieren, ongeacht hun opleiding. De blik van Europa eindigt niet bij onze buitengrenzen. Het is tijd om jongeren uit landen buiten Europa aanmoedigen om deel te nemen aan uitwisselingen en stages.

D66 zorgt dat jongeren meedoen en een waardevolle rol spelen in het vormgeven van de toekomst van Europa en hun eigen toekomst.

Technologie voor Europese democratie

Digitale technologie krijgt steeds meer invloed op ons leven. Daarom wil D66 dat iedereen erover kan meebeslissen. Vandaag plukken vooral de bedrijven die nieuwe technologie ontwikkelen er de financiële vruchten van, terwijl negatieve gevolgen zoals de verspreiding van haat, desinformatie en complottheorieën bij ons allemaal terechtkomen. D66 wil dat niet alleen een handjevol techbedrijven en -ondernemers, maar de hele samenleving baat heeft bij de ontwikkeling van digitale technologie. We geven mensen meer zeggenschap over hun gegevens, onderwerpen de ontwikkeling van nieuwe technologie aan democratische controle en zetten technologie in om de democratische rechtsstaat te versterken.

- Digitale technologie biedt mensen mogelijkheden om hun stem te laten horen in de democratie. Daar moeten we op zo'n manier gebruik van maken dat iedereen die dat wil, mee kan doen. In navolging van Spanje komt de Europese Unie met een **digitaal platform voor politieke** besluitvorming, zodat mensen kunnen meedenken en stemmen over de agendering van Europese politieke voorstellen.
- Mensen krijgen daadwerkelijke **zeggenschap over het gebruik van hun persoonsgegevens** en data. Er komt een Europese verplichting voor bedrijven om bij datagebruik en -deling betekenisvolle toestemming te ontvangen van gebruikers. Bij langdurig gebruik wordt dit regelmatig herhaald. Bedrijven informeren de consument daarnaast actief en op een begrijpelijke, inzichtelijke manier welke gegevens zij verzamelen, opslaan en gebruiken.
- Het gebruik van kunstmatige intelligentie in hoogrisicotoepassingen zoals het onderwijs, handhaving en bestuur kan veel nieuwe mogelijkheden en vooruitgang brengen, maar ook grote gevolgen hebben voor de vrijheden en rechten van mensen. De verplichte **Europese mensenrechtentoets** voor hoogrisicosystemen wordt publiekelijk inzichtelijk. Hierdoor worden belangrijke besluiten over technologie transparanter en beter democratisch geborgd.
- Voor democratische controle en toezicht op AI is **transparantie** essentieel. Daarom komen er AI-labels voor alle content die met behulp van AI gegenereerd is. Bij **foundation models**, zoals ChatGPT, die voor veel doeleinden kunnen worden gebruikt, is altijd inzichtelijk wie de maker van het model is. Ook worden de broncodes van AI beschikbaar voor onderzoek door Europese toezichthouders, ook vóórdat producten op de markt komen. Dit leggen we Europees vast.

- Regelgeving is alleen effectief als ze ook gehandhaafd kan worden. Daarom investeren we in nationale en **Europese toezichthouders**, zoals de Europese Toezichthouder voor Databescherming, zodat zij snelle technologische ontwikkelingen kunnen bijbenen en voldoende capaciteit hebben. Europese toezichthouders krijgen meer macht om naast en samen met nationale toezichthouders te handhaven en effectief te kunnen ingrijpen bij bedrijven en organisaties die op Europese schaal de wet overtreden. Ook moet het mogelijk worden overheden boetes op te leggen als zij onzorgvuldig met data omgaan.
- Europese instellingen, agentschappen en lidstaten gebruiken voortaan **open-source software** en open standaarden, tenzij het echt niet anders kan. Dit draagt bij aan digitale inclusie, participatie, controle en de bescherming van privacy.
- De **digitale publieke ruimte** is grotendeels in handen van grote techbedrijven. D66 wil dat de Europese Unie actief bijdraagt aan de ontwikkeling van open-source-initiatieven voor discussieplatforms, zoals Mastodon en Pol.is, om zo de publieke ruimte terug te brengen naar het publiek.
- D66 is voorstander van de ontwikkeling van een **Europese Digitale Identiteit** (eID) voor identiteitsgegevens, waarmee identificatie en informatiedeling met overheden en banken gemakkelijker en veiliger worden. We willen dat de eID open-source wordt ontwikkeld, zodat iedereen kan controleren of privacy wordt gerespecteerd. De gegevens slaan we niet op één plek op, maar op de apparaten van gebruikers en de gegevens worden niet gebruikt voor commerciële doeleinden.
- **Anonimiteit op sociale media** blijft voor gebruikers gewaarborgd. Wel wordt de identiteit traceerbaar wanneer iemand de wet overtreedt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van privacyvriendelijke technologie, waarbij enkel hoognodige informatie wordt gedeeld.
- Om de individuele vrijheid van ideeënvorming en de democratie te beschermen tegen desinformatie en manipulatie komt er een Europees verbod op het gebruik van **online microtargeting voor politieke advertenties**. Ook reguliere advertenties worden niet meer getoond op basis van persoonlijke profielen, maar enkel nog op basis van de directe context van de webpagina.
- D66 is blij met de komst van de **Europese Wet inzake digitale markten**. Of deze wet daadwerkelijk gaat leiden tot minder marktmacht van de grote techbedrijven, moet nog blijken. Daarom maken we in 2025 de balans op. Als dan onvoldoende resultaat is geboekt, wil D66 dat techbedrijven alsnog worden opgeknipt.

- **Interoperabiliteit** tussen digitale platforms, zoals berichtenapps, is een prioriteit voor D66. Dit bevordert de keuzevrijheid van mensen en gaat machtscentralisatie bij enkele platforms tegen. D66 pleit in de Europese wetgeving hierover voor het cruciale behoud van veiligheid en privacy voor gebruikers door middel van encryptie.

We sluiten geen compromissen over de democratische rechtsstaat

De democratische rechtstaat en fundamentele mensenrechten vormen het fundament van de Europese verdragen. Ze vormen de basis voor vrijheid, gelijkheid en democratie. D66 wil dat de Europese Unie sterk kan optreden tegen regeringen die dit fundament aantasten, zoals de huidige regering in Hongarije. Want het kan niet zo zijn dat we wel hoge eisen stellen aan kandidaat-lidstaten, maar niet handhaven op deze eisen bij bestaande lidstaten. In alle lidstaten ondersteunen we organisaties die machtsmisbruik aan de kaak stellen en fundamentele mensenrechten bevorderen. Wil de Europese Unie écht een gemeenschap zijn en blijven op basis van de waarden van de democratische rechtsstaat, dan moet ze de middelen hebben om die waarden te beschermen.

- D66 wil dat de Europese Commissie stevig bewaakt dat lidstaten voldoen aan de **vereisten van het lidmaatschap**, zoals in de Europese verdragen is vastgelegd. Daartoe versterken we de uitvoering en handhaving van de rechtsstaat-APK waarmee lidstaten op initiatief van D66 jaarlijks worden getoetst op de kwaliteit van democratie, rechtsstaat, mensenrechten en Europese waarden. Het is de taak van de Europese Commissie om hierop te handelen. We versterken rol van het Europees Parlement in het beoordelen en waarderen van de rechtsstaat-APK. Regeringen moeten hun **stemrecht en deelname aan de Raad van de Europese Unie verliezen** wanneer zij structureel de democratische rechtsstaat afbreken en mensenrechten schenden. Daartoe hervormen we de Artikel –7-procedure.
- Het is nagenoeg onmogelijk gebleken om op basis van de huidige **Artikel 7-procedure** over te gaan tot de beslissing om een lidstaat het stemrecht te ontnemen. Daarom stelt de Europese Raad voortaan met een 4/5 meerderheid vast dat een lidstaat de democratische rechtsstaat afbreekt en mensenrechten schendt. Om te zorgen dat na deze vaststelling snel maatregelen worden genomen, besluit de Raad van de Europese Unie voortaan binnen zes maanden over het activeren van sancties.

- Lidstaten waartegen een Artikel 7-procedure loopt, mogen **geen voorzitter** meer worden van de Europese Unie. Het Parlement en de Raad van de Europese Unie beslissen hierover.
- We maken de onderdelen van de **Europese begroting** bestemd voor een specifieke lidstaat **voorwaardelijk** aan eisen van rechtsstatelijkheid en het beschermen mensenrechten. Op basis van de rechtsstaat-APK kan de Europese Commissie voorstellen Europese fondsen voor een lidstaat enkel onder voorwaarden over te maken. Er hoeft voortaan geen relatie te zijn tussen de overtreding van de lidstaat en de hoeveelheid geld die de Commissie achterhoudt. De Commissie is terughoudend bij middelen die direct bestemd zijn voor mensen, zoals armoedegelden, op voorwaarde dat deze ook echt terecht komen bij deze mensen.
- Het maatschappelijk middenveld is een cruciale kracht in de bescherming van fundamentele rechten in alle lidstaten. D66 zet daarom in op meer **toegankelijke en flexibele Europese financiering voor maatschappelijke organisaties** die het respecteren van fundamentele mensenrechten bevorderen. We vereenvoudigen de procedures voor het aanvragen van fondsen, audits en rapportering.
- Het is cruciaal om burgers bewust te maken van de **risico's van desinformatie** en hen te voorzien van vaardigheden om desinformatie te herkennen en te weerleggen. Educatie en mediawijsheid spelen hierbij een sleutelrol.
- We investeren in **onderzoek en innovatie** naar technologieën die desinformatie kunnen identificeren en bestrijden, zoals factchecking tools en algoritmes die nepnieuws kunnen detecteren.
- We willen een **Europees steunfonds voor onafhankelijke onderzoeksjournalistiek** en het waarborgen van een breed medialandschap in elk Europees land. Mediabedrijven of journalisten wiens persvrijheid in het geding komt, kunnen hier aanspraak op maken.
- D66 versterkt **de persvrijheid** in Europees verband. Lidstaten die de persvrijheid en -veiligheid schenden, krijgen minder subsidies. Krachtige Europese wetgeving is nodig om journalisten te beschermen tegen rechtszaken die tegen hen worden aangespannen met het doel ze te weren uit het publieke debat.

Geen vrijheid zonder veiligheid

Europese samenwerking tegen criminaliteit en terrorisme

Georganiseerde criminaliteit en terrorisme ondermijnen de rechtsstaat en onze vrijheid. Deze grensoverschrijdende dreigingen vragen om Europese samenwerking en coördinatie tussen de lidstaten. D66 wil naar een Europees niveau van opsporing en vervolging voor deze vormen van criminaliteit. Sterke democratische controle, rechtszekerheid voor verdachten en de bescherming van fundamentele mensenrechten zijn hiervoor de voorwaarden.

- Grensoverschrijdende georganiseerde criminaliteit vraagt om Europese samenwerking op het gebied van informatie-uitwisseling, optreden en vervolging. D66 steunt daarom de **versterking van Europol, Eurojust en het Europees Openbaar Ministerie**. Dit kan enkel onder voorwaarde van sterke democratische controle en rechtszekerheid voor verdachten.
- Om effectief op te treden tegen grensoverschrijdende misdaad en terrorisme breiden we het werkgebied van het **Europees Openbaar Ministerie** uit. Terrorismen, mensenhandel, georganiseerde drugscriminaliteit, cybercriminaliteit en ecologische misdaden kunnen voortaan op Europees niveau worden onderzocht en vervolgd in nationale rechtbanken. Rechtszekerheid is geregeld via nationale rechtspraak en het Hof van Justitie van de Europese Unie.
- We **versterken Europol** met de bevoegdheid om zelf het initiatief te nemen voor onderzoeken naar grensoverschrijdende criminaliteit.
- Via Europol en Eurojust investeren we in **gemeenschappelijke opsporingsteams**. Momenteel focussen deze vaak tijdelijke Joint Investigation Teams op beperkte prioriteiten, zoals (paspoort-) fraude, witwassen en mensenhandel. Door teams permanent te maken, kunnen deze prioriteiten worden uitgebreid. Ook moeten we de resultaten van de opsporingsteams beter vastleggen en delen tussen de lidstaten onderling.
- D66 steunt het voorstel van het Europees Parlement om **seksueel en gendergerelateerd geweld** in heel de Europese Unie op eenzelfde manier strafbaar te stellen. Het strafbaarstellen van verkrachting moet hier onderdeel van zijn.
- We zijn voorstander van het voorstel van de Europese Commissie om **grensoverschrijdende drugscriminaliteit** in Europees verband aan te pakken. Europa moet investeren in bewezen effectieve maatregelen voor het detecteren van drugsmokkel via Europese havens. Hierbij is nadrukkelijk aandacht voor de sociale en professionele

omstandigheden van havenwerkers en het voorkomen van chantage en infiltratie door georganiseerde misdaad.

- De **Europese wapenautoriteit** krijgt ook verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van Europees beleid dat illegale wapenhandel binnen de Europese Unie tegengaat. Dit omvat de coördinatie van de inzet van verschillende lidstaten en agentschappen, centrale informatievoorziening en onderzoek naar illegale wapenhandel en samenwerking met derde landen.
- De Europese Unie moet een platform bieden voor **intensieve samenwerking tussen veiligheidsdiensten** op het gebied van terrorismebestrijding en het tegengaan van radicalisering. Hierbij sluiten we ook aan bij andere internationale samenwerkingsverbanden, zoals onder andere de Counter Terrorism Group en de Club de Berne.
- We financieren organisaties en het maatschappelijk middenveld die op **lokaal niveau radicalisering tegengaan**. Europese initiatieven voor het voorkomen van gewelddadig extremisme focussen op de structurele uitsluiting en sociaaleconomische ongelijkheden die de voedingsbodem vormen van radicalisering.
- Bij de aanpak van georganiseerde criminaliteit en terrorismebestrijding hoort ook een **Europese aanpak van witwassen en terrorismefinanciering**. D66 is daarom groot voorstander van de op te richten Europese anti-witwas autoriteit. Vanuit het Europees Parlement zal D66 toezien op toereikende financiering voor de autoriteit en het waarborgen van fundamentele rechten en privacy.

Technologie voor een veilig en weerbaar Europa

De digitale verbondenheid tussen mensen en systemen binnen Europa groeit, maar is ook kwetsbaar. Doordat private organisaties onze onlinewereld vormgeven, heeft digitale veiligheid vaak te weinig prioriteit gekregen. Cybercriminaliteit raakt niet alleen overheden en bedrijven, maar ook onze kritieke infrastructuur. Beïnvloeding en manipulatie ondermijnen onze democratische rechtsstaat. D66 wil op Europees niveau investeren in wetgeving, capaciteit en structuren om deze complexe en groeiende problematiek effectief aan te pakken.

- De bedreiging van **kritieke digitale infrastructuur** op land en zeebodem heeft de potentie onze digitale economie en samenleving te ontwrichten. D66 pleit voor een Europese strategie voor het beschermen en versterken van deze infrastructuur, in samenwerking met veiligheidsdiensten en defensie.

- We investeren in regionale en **Europese cybersecuritycentra** die digitale veiligheidsrisico's detecteren en reageren op digitale aanvallen. In de voorgestelde Europese Wet inzake cybersolidariteit die dit regelt, moeten de rol die private bedrijven hierin spelen en de eisen waar zij aan moeten voldoen duidelijk worden beschreven.
- D66 is blij met de ontwikkelingen op het gebied van de Europese Wet inzake cyberveerkracht. Om de digitale infrastructuur te beschermen, moeten digitale diensten en producten voldoen aan **minimale veiligheidseisen**. Daarom worden leveranciers verplicht hun producten te certificeren. Europese instellingen en agentschappen maken enkel gebruik van producten met deze certificaten. Daarnaast zetten we in op een Europees netwerk van leveranciers van netwerkapparatuur. Dit draagt bij aan de digitale autonomie en verkleint onze afhankelijkheid van leveranciers buiten Europa.
- Servers die gebruikt worden door lidstaten staan op Europese bodem. Door te investeren in **cloudinfrastructuur op Europees niveau** vergroten we onze digitale autonomie. Hierbij wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van Europese technologie.
- Kwantumtechnologie is volop in ontwikkeling. D66 pleit voor een **Europese quantum-proof standaard** voor de beveiliging van gevoelige overheidsinformatie, bijvoorbeeld bij overheden, financiële instellingen, de gezondheidszorg, kritieke infrastructuur en defensiecontracten.
- D66 wil een meldplicht voor datalekken. De gemelde datalekken worden inzichtelijk gemaakt in een **Europees datalekregister**. Zo krijgen mensen meer inzicht in wat er met hun persoonsgegevens is gebeurd.
- Voor D66 blijft **end-to-endencryptie een Europees grondrecht**. Zo kunnen advocaten, journalisten, mensenrechtenactivisten en ieder ander veilig online communiceren zonder dat ze bespioneerd worden door kwaadwillenden. Het scannen van berichten voordat deze verzonden worden (*client side scanning*) past hier niet bij.
- Het **Europees Openbaar Ministerie** krijgt de bevoegdheid om onderzoek te doen naar grensoverschrijdende cybercriminaliteit. In samenwerking met Europol, Eurojust en nationale autoriteiten kunnen criminelen effectiever worden vervolgd.
- D66 zet zich in voor het Europees monitoren, detecteren en registreren van **cybercriminaliteit**. Dit is een voorwaarde voor preventie, handhaving en input voor en prioritering van nieuwe initiatieven. De Istanbulconventie, gericht op het voorkomen en bestrijden van **geweld tegen vrouwen**, vertalen we naar de digitale ruimte met aandacht voor online stalking, haat en misbruik.

Radicale gelijkwaardigheid in heel Europa

We willen allemaal het beste uit het leven kunnen halen. Vrij zijn om ons te kunnen ontwikkelen, ongeacht gender, huidskleur, sociaaleconomische achtergrond, handicap of ziekte, nationaliteit, waar we wonen, religie, seksualiteit of leeftijd. Vandaag hebben overal in de Europese Unie mensen dagelijks te maken met discriminatie en uitsluiting. Verschillende vormen van discriminatie en ongelijkwaardige behandeling raken en doorkruisen elkaar. Daarom beschermen we bestaande rechten en komen we in actie voor meer gelijkwaardigheid. D66 wil dat de Europese Unie komt met een nieuwe antidiscriminatiestrategie die deze intersectionaliteit erkent en begrijpt dat ook binnen een groep de ervaringen verschillend zijn.

- De Europese Unie treedt zo snel mogelijk toe tot het **Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens** (EVRM). Hierdoor kan iedereen de Unie en haar instituten en agentschappen verantwoordelijk houden voor mensenrechtenschendingen bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.
- Het **recht op zelfbeschikking** nemen we op in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.
- We verankeren het **recht op veilige, toegankelijke en legale abortus** in EU-verdragen zodat veilige abortus in heel de Europese Unie geborgd is. De lidstaten moeten abortuszorg beschikbaar stellen voor alle Europese burgers, zodat iedereen ook buiten het eigen land toegang heeft tot abortus.
- De **lhbti+-gemeenschap** moet in heel de Europese Unie veilig zichzelf kunnen zijn en alle lidstaten moeten hun rechten erkennen. Dit wordt een expliciet onderdeel van de rechtsstaat-APK. We blijven ons uitspreken tegen de inperking van rechten van lhbti+-personen in heel Europa en in het bijzonder in landen als Polen, Hongarije en Italië. D66 zet zich in voor een **Europese antidiscriminatiewet**, die ook lhbti+-rechten beschermt. We ondersteunen organisaties die strijden voor gelijke rechten voor lhbti+-personen in Europa en de rest van de wereld.
- De Europese Unie moet **tegenmacht bieden aan extremistische organisaties** die zich verzamelen in de 'antirechtenbeweging' en in heel Europa campagnevoeren tegen het recht op abortus, lhbti+-rechten en specifiek transrechten. De Europese Commissie stopt met het subsidiëren van deze organisaties en brengt de netwerken en de financiering van deze organisaties in kaart.

- In een daadwerkelijk **inclusieve en diverse samenleving** nemen we diversiteit op alle terreinen van de samenleving mee. Dit is in het bijzonder belangrijk bij sollicitatieprocedures, met name voor jongeren. De Europese Commissie brengt daarom de huidige obstakels voor meer diversiteit in alle beroepssectoren in kaart. Lidstaten moeten hun antiracismewetgeving op orde hebben en deze corrigeren aan de hand van nationale actieplannen.
- De Europese Unie en haar instellingen moeten een afspiegeling zijn van de Europese Unie. Zij voeren daarom een **actief diversiteitsbeleid**. Ook in publiekscampagnes moet de gehele samenleving zich gerepresenteerd voelen. Daarom keuren we Europese campagnes alleen goed als deze voldoende rekening houden met diversiteit in de samenleving.
- Onder leiding van D66 heeft het Europees Parlement wetgeving aangenomen om in heel Europa **de genderkloof te dichten**. Werkgevers worden gedwongen om gelijk werk gelijk te betalen. Als werknemer heb je nu het recht op informatie over beloning in jouw categorie van werk. D66 blijft zich inzetten voor een snelle implementatie en strikte handhaving van de loontransparantiemaatregelen.
- D66 wil het **glazen plafond doorbreken** met een Europees quotum voor vrouwen in topfuncties in het toezicht en bestuur van overheden en het bedrijfsleven. D66 omarmt het besluit van de Raad van de Europese Unie en het Parlement om een verplicht quotum in te stellen van 40 procent van het ondervertegenwoordigde gender in topfuncties.
- D66 toetst relevante nieuwe wet- en regelgeving altijd aan het VN-verdrag Handicap. **Representatie van mensen met een beperking** en hun vertegenwoordigende organisaties is een prioriteit. Europese instituties moeten mensen met een handicap of chronische ziekte betrekken bij het maken, uitvoeren en evalueren van beleid. Het is belangrijk om rekening te houden met de gevolgen van beleid voor (onbedoelde) uitsluiting, hogere regeldruk of bewijslast.

Financiële hervormingen voor een rechtvaardig Europa

De stap naar een Europa dat financieel haar broek op kan houden is één van de belangrijkste stappen naar een sterker continent dat de grote uitdagingen van deze tijd aankan. D66 wil een Europese Unie die de economische, sociale en fysieke veiligheid van mensen goed kan borgen. Grote crises zoals op het vlak van gezondheid, klimaat en veiligheid kunnen we veel beter aan op Europees niveau. Sinds de energiecrisis en toenemende geopolitieke spanningen begint Europa achter te lopen in concurrentievermogen en economische groei. Om ervoor te zorgen dat de Unie in 2030 een groene en sterke economie is en haar sociale gezicht verder heeft ontwikkeld, is zeggenschap en slagkracht nodig. De randvoorwaarde daarvoor is een ambitieuze begroting.

Tijdens de coronacrisis is de Europese begroting flink gegroeid. Met het coronaherstelfonds – een Europees fonds van €750 miljard – heeft de Europese Commissie alle Europese economieën gesteund om sterker uit de crisis te komen. D66 zet in op een hervorming van de EU-begroting, zodat we structureel kunnen werken aan een groene, rechtvaardige en veilige toekomst. Op dit moment besteden we ruim een derde van de begroting – zo'n €300 miljard – aan het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Dit geld zetten we in voor een houdbaar landbouwsysteem en voedselvoorziening en voor een groene toekomst waarin Europa vooroploopt in digitalisering en innovatie en waarin we investeren in mens en natuur. De Europese begroting zetten we in waar samenwerking tussen lidstaten nodig is, zoals voor geneesmiddelen, infrastructuur en de klimaattransitie.

We versterken de Europese begroting door grensoverschrijdende activiteiten gezamenlijk te belasten. Dat betekent een gezamenlijk heffing op multinationals en digitale techbedrijven, die het meest profiteren van de interne markt. Met een Europese miljonairsbelasting en het aanpakken van mogelijkheden tot belastingontwijking zorgen we dat ook de meest vermogenden in Europa hun steentje bijdragen. We maken de prijs voor vliegen eerlijker met een Europese belasting op vliegtickets en accijns op kerosine. Tot slot werken we samen aan een CO₂-heffing aan de grens en andere heffingen om de klimaattransitie mogelijk te maken: maatregelen die zonder Europese samenwerking lastig zijn te implementeren.

In het verleden waren de Europese regels voor nationale begrotingen te strikt en de inzet van Europees geld te nauw gericht. Lidstaten moeten de ruimte krijgen om noodzakelijke investeringen te doen voor de klimaattransitie en om de leefomgeving gezond te maken en te houden. En de

ruimte om sociale voorzieningen goed te regelen, te investeren in onderwijs en innovatie en om de beroepsbevolking op te leiden voor de digitale revolutie. Als we deze gezamenlijke investeringen niet doen, zal dat tot een nog grotere 'schuld' in de toekomst leiden.

Ook in slechte tijden helpen we elkaar in Europa. De ingreep van de Europese Commissie tijdens de coronacrisis heeft laten zien hoe belangrijk het is om economieën te ondersteunen en onzekerheid voor mensen te verminderen. Tegelijkertijd heeft de reactie van overheden op de bankencrisis een decennium geleden ons geleerd dat hard bezuinigen op sociale en economische infrastructuur in tijden van economische neergang desastreus gevolgen heeft voor het leven van mensen en het herstelvermogen van de economie. De reactie van overheden in de coronacrisis heeft laten zien hoe het beter kan. D66 stelt voor een vorm van SURE permanent te maken: Europese leningen aan lidstaten om ook in uitzonderlijk slechte tijden sociale zekerheid te kunnen garanderen, zodat de economie niet nog harder geraakt wordt. Zo beschermen we mensen tegen ernstige economische en maatschappelijke gevolgen van een economische crisis.

Een toekomstbestendige begroting

De EU-begroting moet zich richten op de grote uitdagingen van deze tijd. Op sociale, economische en fysieke veiligheid. Op de klimaattransitie, een houdbaar landbouw- en voedselsysteem, strategische autonomie en investeringen in de digitale vaardigheden van mensen. Niet nationale deelbelangen en de economie van gisteren, maar deze gezamenlijke economische uitdagingen staan voor ons centraal. Met een sterke groene economie in 2030 voor ogen is het zaak om te kijken naar wat ons nu en de komende jaren te doen staat. Zo bereiden we ons voor op een toekomstbestendig en weerbaar Europa.

- We **moderniseren de Europese begroting** door in het Meerjarig Financieel Kader (MFK) meer middelen uit te trekken voor een duurzame, veilige en rechtvaardige toekomst. Dit betalen we onder meer door een groot deel van de €300 miljard die nu wordt uitgegeven aan landbouw anders te besteden. We balanceren het budget bovendien beter tussen de verschillende programma's. Hierbij benutten we succesvolle samenwerking tussen programma's, zodat ze elkaar kunnen versterken. Zoals het programma voor het Europese milieu-, energie- en klimaatbeleid met de cohesiefondsen.
- De **EU-begroting breiden we uit** op de punten die beantwoorden aan de uitdagingen van deze tijd. Voor D66 staan duurzaamheid, innovatie, sociaal beleid en strategische autonomie hierin voorop. Zo houden we regie op ons eigen lot. We brengen de zeven jaar van het **MFK terug naar vijf jaar** zodat deze beter aansluit bij de verkiezingen van

het Europees Parlement en de Europese Commissie. Eigen middelen geven de Europese Commissie, gecontroleerd door het Europees Parlement, de slagkracht om te reageren op tussentijdse crises en ontwikkelingen.

- We introduceren **een jaarlijkse behandeling van wijzigingen in de begroting** waarbij expliciet aandacht wordt besteed aan de eigen middelen.
- Uitbreiding van **eigen middelen** vergroot de democratische legitimering, de stabiliteit van inkomsten en daarmee de slagkracht van de Europese Unie. Om de EU-begroting toekomstbestendig te maken, kunnen we sommige **grensoverschrijdende heffingen** het best Europees aanpakken en die als eigen EU-middelen aanmerken. Denk aan de invoering van een Europese miljonairsbelasting, een Europese belasting op grote financiële transacties (FTT) gericht op flitstransacties, een percentage van de overwinsten van multinationals en binnen het groene domein een grensheffing die de import van goederen eerlijk belast naar CO₂ (CBAM). Ook kijken we naar mogelijkheden om de belasting op verpakkingsafval verder uit te breiden naar andere vervuilende grondstoffen.
- D66 wil met de ervaring van het coronaherstelfonds vaker ruimte te bieden aan zogeheten **Eurobonds**. Gezamenlijke Europese schulden gaan we alleen aan wanneer dit nodig is en als dit past bij de bestemming van het geld, zoals investeringen voor de lange termijn. Hetzij, omdat een dergelijke investering het beste gezamenlijk kan worden gedaan, hetzij als noodmaatregel in tijden van crisis. Het aangaan van Europese schulden moet gedekt zijn door eigen middelen en mag niet interen op het MFK. Ook wil D66 dat aan meer EU-fondsen voorwaarden worden verbonden op het gebied van verduurzaming, innovatie en hervormingen. Daarvoor kunnen we kijken naar het voorbeeld van het coronaherstelfonds.
- We benutten de **hervorming van het Stabiliteits- en Groeipact (SGP)** om de financiële begrotingsregels meer te verbinden met brede welvaart en daarmee met de indicatoren van het Europees Semester. Met maatwerk per lidstaat voorkomen we dat het SGP crises versterkt, en komt er meer grip op de bredere definitie van welvaart en het verdienvermogen in de verschillende lidstaten. D66 ziet het terugdringen van een begrotingstekort niet als enige route om te zorgen dat overheidsfinanciën houdbaar zijn. Veel investeringen zijn juist nodig om op lange termijn een gezonde economie te houden, zoals bij verduurzaming, klimaat, onderwijs en innovatie.
- D66 wil binnen de Europese Unie **nationale socialezekerheidsstelsels gezamenlijk herverzekeren**, zoals ook gebeurde tijdens de coronacrisis met het tijdelijke instrument SURE. Met dit instrument kon werkgelegenheid binnen lidstaten worden behouden, gefinancierd door gezamenlijke leningen. D66 wil Europese leningen aan lidstaten mogelijk maken om ook in uitzonderlijk slechte tijden sociale zekerheid (werkloosheidsuitkeringen en

pensioenen) te kunnen garanderen, zodat de economie niet nog harder geraakt wordt. Zo beschermen we mensen tegen ernstige economische en maatschappelijke gevolgen van een economische crisis. Dit betekent wel dat in goede tijden de Europese begrotingsregels beter zullen moeten worden nageleefd, om ook in mindere tijden solidair te kunnen zijn.

- We maken het **bestuur van de Eurozone democratisch en transparant**. De Eurogroep, bestaand uit de ministers van Financiën van de lidstaten van de Eurozone, wordt een formeel orgaan met vastgelegde procedures en een vaste voorzitter. De verantwoordelijke Eurocommissaris(sen) en de vaste voorzitter van de Eurogroep leggen verantwoording af aan het Europees Parlement. Ook met betere samenwerking tussen nationale parlementen en het Europees Parlement kunnen we het parlementair toezicht op het Europese economische bestuur verbeteren, bijvoorbeeld door nationale parlementen uit te nodigen bij de Economische Dialoog van het Europees Parlement met de belangrijkste Europese economische bestuurders. D66 is en blijft groot voorstander van de euro.

Een gelijk fiscaal speelveld

Als grootste markt ter wereld heeft de interne markt van de Europese Unie de verantwoordelijkheid om een voorbeeld te zijn van groen ondernemerschap en een gelijk speelveld voor bedrijven die hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Geen *race to the bottom* waarin één lidstaat in eigen belang de Unie kan gijzelen met een veto, maar een opwaartse spiraal, die de gezamenlijke Europese belangen behartigt. Ook in Europees verband pleit D66 voor de verschuiving van belasting op arbeid naar belasting op vervuiling en vermogen.

- De Raad van de Europese Unie moet met **gekwalificeerde meerderheid besluiten over fiscaliteit**, in ieder geval over het groene, vermogens- en bedrijfswinstendomein.
- Vermogende inwoners van Europa hebben de mogelijkheid om makkelijk hun vermogen te verplaatsen en daarmee belasting te ontwijken. Opdat ook zij hun steentje bijdragen, zet D66 in op een **Europese miljonairsbelasting**.
- Om bedrijven en vooral multinationals eerlijk te kunnen belasten, pleit D66 voor een **Europees minimumtarief voor de winstbelasting**. Daarnaast trekken we de grondslag voor deze belasting tussen lidstaten gelijk.
- **Fossiele subsidies schaffen we af**, ook in de vorm van belastingvoordelen. Denk hierbij aan voordelen voor de landbouw, scheepvaart en de luchtvaart. We pleiten voor het **uitbreiden van ETS** naar sectoren die nu niet onder het ETS vallen, zodat in de gehele economie wordt gestuurd op minder emissie. Invoerheffingen aan de buitengrenzen van de Europese Unie zijn hard en uniform, om de ontwikkeling van duurzame producten te stimuleren.

- Belastingontwijking en -ontduiking pakken we Europees aan door regelgeving te harmoniseren, te investeren in handhaving en internationale afspraken te maken. Met de komst van Europese belastingen richten we ook een **Europese belastingautoriteit** op die toeziet op een rechtvaardige inning van Europese belastingen.
- Het **Europees btw-stelsel** voeren we definitief in om de interne markt verder te voltooien en btw-fraude te voorkomen. Bedrijven die in meerdere lidstaten opereren, maken gebruik van **realtime invoicing**: transacties waarop btw van toepassing is, worden direct automatisch gemeld bij de relevante nationale belastingdienst.
- We bundelen de krachten om de marktmacht van grote techbedrijven tegen te gaan. Om de belastingontwijking van internetbedrijven in de Europese Unie tegen te gaan, introduceren we een **Europese digitaks** op de opbrengsten van digitale technologieën.

Ondernemers

Ondernemers zijn belangrijk voor Europa en hun bedrijven moeten de ruimte krijgen om te bloeien. We willen dat bedrijven, overheden en wetenschappers samenwerken om nieuwe technologieën te ontwikkelen die Europese economie en de wereld een beter maakt. We willen ondernemers met groene ideeën ondersteunen en ervoor zorgen dat duidelijk wordt wie meehelpt aan een betere toekomst. Onze plannen zijn er om Europa groener en beter te maken voor ons allemaal. Samen streven we naar een toekomst waarin ondernemerschap en duurzaamheid hand in hand gaan voor een welvarender en groener Europa.

Het moet makkelijker worden om geld te lenen voor groene investeringen. Het vraagt om minder afhankelijkheid van banken. We willen betere controle op eerlijke betaling van belastingen en duidelijkere regels voor bedrijven die in meerdere landen tegelijkertijd zaken doen. De Europese Centrale Bank moet voorrang geven aan bedrijven die goed zijn voor het milieu en minder aan bedrijven die bijvoorbeeld met fossiele brandstoffen werken.

Wij geloven dat de Europese Unie een belangrijke kracht voor ons allemaal is. Door samen te werken, kunnen we grote problemen aanpakken en ons leven verbeteren.

Europese financiële markten die werken voor mensen

De toekomst van financiële markten is Europees en vraagt dus om Europees beleid, zoals rondom banktoezicht, zekerheden voor spaarders en toegang tot kapitaal. Financiële markten moeten werken voor mensen, bijvoorbeeld door toegang tot een basisbetaalrekening en Europese rechten voor toegankelijke financiële diensten en door te werken aan een financiële sector die dienstbaar is aan de klimaatopgave.

- Binnen de Europese Unie wordt het makkelijker voor bedrijven om financiering aan te trekken door het **voltooien van de Europese kapitaalmarktunie**. Zo versterken we de interne markt zonder de afhankelijkheid van banken te vergroten. Er komt Europese faillissementswetgeving en Europees toezicht op financiële markten.
- Financiële instellingen moeten **klimaat- en milieurisico's meewegen** in hun investeringsbeleid. De financiële sector moeten volledig worden opgenomen in de Europese richtlijn voor duurzaam ondernemen (niet alleen *upstream*, zoals kantoorartikelen) en de criteria moeten zo worden uitgebreid dat ook Nederlandse pensioenfondsen onder de reikwijdte komen te vallen. Het toetsen van de duurzaamheid ziet op de bijdrage die investeringen leveren aan klimaatverandering, biodiversiteit en vervuiling. Alleen zo kunnen we iets doen aan de grote impact van de financiële sector op het gebied van klimaatverandering.
- De impact van een financieel product zoals een beleggingsfonds of verzekering op het klimaat maken we verplicht inzichtelijk. Naast wetgeving zoals de Verordening betreffende informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële sector lanceren we ook een **Europees duurzaamheidskeurmerk voor financiële producten** waarmee consumenten in één oogopslag kunnen zien welke effecten het product heeft op hun leefomgeving en het klimaat.
- Iedereen moet toegang hebben tot een verzekering, hypotheek en spaar- en beleggingsrekeningen. Daarom breiden we de toegankelijkheidsverplichtingen voor financiële producten uit. Categorale uitsluiting en discriminatie verbieden we om de solidariteit van verzekeringen te bestendigen. **Een basisbetaalrekening is voor iedereen in Europa beschikbaar**, als er om wat voor reden dan ook een rekening is opgezegd of geweigerd.

- Doordat geld zich steeds sneller verplaatst, zijn we steeds afhankelijker van de Amerikaanse digitale financiële systemen. Daarom steunt D66 de **invoering van een digitale euro**, met voldoende publieke waarborgen voor onder meer privacy en niet-programmeerbaarheid. Om onze strategische autonomie te vergroten, investeren we daarnaast in een volledig Europese betaalinfrastructuur die onafhankelijk kan functioneren.
- In Europees verband starten we met de regulering en **handhaving van cryptomarkten**, ook om het bezit van crypto te kunnen belasten. Het buitenlandse bezit van crypto door Europese burgers en bedrijven wordt onderzocht om te voorkomen dat beleggingen in dit zeer risicovolle product zich verplaatst buiten Europa. Daarnaast moeten mensen op de hoogte zijn van de financiële risico's die het beleggen in crypto met zich meebrengt. Daarom komt er een **prospectusverplichting voor cryptovaluta**, vergelijkbaar met andere financiële producten.
- Tot slot streeft D66 ernaar dat bij de opkoopprogramma's van de Europese Centrale Bank meer rekening wordt gehouden met **groene investeringen**, zodat alleen obligaties worden opgekocht die zijn uitgegeven door instellingen of bedrijven die niet investeren in fossiele energie (Do No Harm). Daarnaast wil D66 dat wordt onderzocht hoe het hanteren van verschillende rentes vanuit de ECB aan banken kan worden ingezet om groenere investeringen te bevorderen en fossiel te weren.

Hoofdstuk 2

De grote transities.

De grote transities

Als Nederland op 6 juni 2024 naar de stembus gaat voor de Europese verkiezingen, zijn we nog niet halverwege het jaar. Nederland heeft dan al haar Earth Overshoot Day achter de rug: de dag waarop we meer van de aarde nemen dan dat het kan geven. We weten dat alle signalen op rood staan. Iedereen merkt de effecten van klimaatverandering, of het nou gaat om bosbranden, droogte, hittegolven of overstromingen. Toch blijkt het moeilijk om de keuzes te maken die echt nodig zijn. Een systeem loslaten dat heel lang heeft gezorgd voor blinde voorspoed; dat doet pijn. Maar als we keuzes nog verder uitstellen, zullen de kosten voor de samenleving vele malen hoger uitvallen. Mensen weten dat ook: ze maken al keuzes voor duurzamere alternatieven, slimmer gebruik van regenwater, koelere bebouwing en minder energie of plastic. Het gevoel van urgentie moeten we benutten. D66 durft wél te kiezen. Voor een systeem waarin economie en ecologie hand in hand gaan. Waar innovatie – ook sociaal – en groen ondernemerschap duurzaamheid aanjagen. Waarin we de impact op natuur en samenleving nadrukkelijk meewegen en als basis nemen. Waarin brede welvaart en welzijn voor iedereen centraal staat.

De Europese Unie is fundamenteel om ons welzijn te bewaken en onze welvaart te bevorderen. Wereldwijd is er een stille wedloop aan de gang. De VS en China pompen enorm veel geld in hun economie van morgen en zorgen ervoor dat ze zo goed mogelijk voorbereid zijn voor toenemende klimaatverandering en schaarste. De ontwikkelingen die daarmee gepaard zijn gigantisch; denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van elektrische auto's, computerchips of duurzame industriële infrastructuur. De EU kan niet vastgeroest blijven in het verleden, zeker niet wanneer onzekerheden toenemen in een veranderende wereld. Gelukkig liggen de kansen – nu nog – voor het oprapen. Maar dan moeten we wel samenwerken en binnen Europa elkaars krachten bundelen.

De schaal van de transities kunnen we namelijk alleen realiseren op Europees niveau. De lat moeten we daarbij hoger leggen. Met de Green Deal heeft de Europese Unie laten zien dat we bijzondere dingen kunnen realiseren, als we samenwerken en blijven vasthouden aan wat ons verbindt in plaats van uit elkaar drijft. En de groene transitie biedt volop kansen en mogelijkheden, als deze rechtvaardig en sociaal is. Als de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Als de mensen in de meest kwetsbare posities ondersteuning krijgen. Als vervuilende multinationals meebetalen aan verduurzaming, want zij hebben het meest profijt van het fossiele tijdperk. Als we structureel en strategisch investeren, innovatieve, groene ondernemers steunen en de kracht van diversiteit omarmen als concurrentievoordeel. Als we duidelijke Europese regels maken en eerlijk beprizen, zodat de vervuiler betaalt en hergebruik rendabel is. Als groen de norm is en iedereen mee kan doen.

De strijd voor een groene, innovatieve Europese toekomst gaat hand in hand met de digitale transitie. Zowel de ontwikkeling van nieuwe digitale technologie, als kunstmatige intelligentie gaat razendsnel. D66 wil de kansen van nieuwe technologie grijpen. Kunstmatige intelligentie kan bijdragen aan een duurzame landbouw, meer biodiversiteit en snelle opwekking van groene energie. Tegelijkertijd kan de digitale transitie ook juist de klimaatcrisis erger maken, doordat het veel water en energie kost om technologie te ontwikkelen. Daarom zetten we klimaatneutraliteit centraal in de ontwikkeling van nieuwe digitale technologie.

Ook de digitale transitie slaagt alleen als ze eerlijk en rechtvaardig is. Daarom wil D66 een digitale toekomst waarin vrijheid, gelijkheid en democratie boven de bedrijfswinsten van Big Tech staan. We vergroten de digitale verbondenheid binnen Europa en zorgen dat iedereen meekomt in de digitale toekomst van Europa. We roepen de handel in persoonlijke gegevens een halt toe en maken een vuist tegen de verslavende algoritmes van sociale mediaplatforms. We herverdelen de opbrengsten van Big Tech door winsten te belasten. Samen met de innovatieve kracht uit het bedrijfsleven bouwen we een veerkrachtige digitale economie waarin de creativiteit van start- en scale-ups wordt benut.

Hoe de Europese Unie vormgeeft aan de digitale transitie, bepaalt ook mede de toekomst van haar positie in de wereld. Voor D66 is de ambitie dat de Europese Unie in 2035 koploper is in de ontwikkeling van eerlijke, rechtvaardige en duurzame kunstmatige intelligentie.

Onze inzet:

- In 2040 is Europa klimaatneutraal en **in 2050 klimaatpositief**. Vanaf 2045 is het gebruik van fossiele brandstoffen verboden.
- Om bedrijven te helpen met deze transitie komt er een Europees fonds om de productie van **groene en circulaire producten** te stimuleren.
- In 2030 is ten minste 30 procent van alle land- en zeegebieden hersteld. In 2050 zullen alle **ecosystemen** in Europa in goede staat hersteld zijn.
- Om volwaardig deel te nemen aan de maatschappij en je mening vrij te kunnen uiten, is toegang tot het internet voor iedereen essentieel. Het **recht op internet** wordt daarom expliciet vastgelegd als mensenrecht.
- Een **klimaatneutrale landbouw in 2040**. EU-landbouwsubsidies worden voortaan expliciet ingezet om de transitie naar duurzaamheid te helpen versnellen. Een vitaal landschap, een leefbaar platteland en biodiversiteit staan daarbij centraal.

- In Europees verband werken we aan een hogesnelheidsnetwerk tussen alle belangrijke stedelijke regio's en investeren we in internationale spoorverbindingen

Naar een klimaatneutraal Europa

De afgelopen jaren heeft de Europese Unie grote stappen gezet op klimaatbeleid. We zijn op weg naar 57 procent CO₂-reductie in 2030. Het emissiehandelssysteem is aangescherpt en uitgebreid. Er is een CO₂-grensheffing gekomen (CBAM). Er zijn ambitieuze regels voor hernieuwbare energie en energiebesparing. En er is een *social climate fund* gekomen dat bijdraagt aan een rechtvaardige transitie. De komende jaren moet de Europese Unie zorgen dat lidstaten deze regels ook daadwerkelijk nakomen. Tegelijkertijd moet het vizier ook op 2040 en 2050, om te zorgen dat Europa koploper blijft in de wereld en zo snel mogelijk klimaatpositief wordt.

- D66 wil de CO₂-uitstoot van de Europese Unie in hoog tempo reduceren. Dit betekent dat Europa in **2040 klimaatneutraal** is, zodat we in **2050 klimaatpositief** zijn. Er worden dan meer broeikasgassen uit de atmosfeer gehaald, dan er worden uitgestoten.
- De Europese Commissie moet de komende jaren de naleving van de afspraken uit Fit for 55 actief monitoren en verbeteren. Voor D66 verdienen met name de afspraken over **een sociaal rechtvaardige klimaattransitie** extra aandacht. Ook moet de Europese Commissie toezien dat de vergroening op het Europese continent niet leidt tot extra uitstoot elders in de wereld.
- De Europese industrie zal moeten vergroenen om klimaatverandering succesvol tegen te gaan en om mee te doen aan de wereldwijde wedloop naar duurzaamheid. Om te voorkomen dat er een subsidiewedloop ontstaat tussen lidstaten en om weerbaar te blijven, wil D66 een **groene Europese industriepolitiek**. Met Europese coördinatie over welke strategische industrie waar in Europa het beste kan plaatsvinden en zo nodig wordt gesteund. In regio's die nu voor hun werkgelegenheid afhankelijk zijn van fossiele industrie, investeren we in nieuwe vormen van werkgelegenheid.
- We vinden het rechtvaardig dat de vervuiler betaalt. Daarom bouwen we **fossiele subsidies en vrijstellingen** zo snel mogelijk af, zodat duurzame investeringen ook rendabele investeringen worden. Dit doen we in Europees en mondiaal verband, waartoe minister Rob Jetten namens Nederland al het initiatief heeft genomen. In plaats van fossiele subsidies willen wij subsidies en fiscale voordelen beschikbaar maken voor innovatie en opschaling van nieuwe, schone technieken. In Europa werken we naar een gelijk tarief in de energiebelastingen. Voor fiscale vrijstellingen die internationaal geregeld zijn, zoals voor scheepvaart en luchtvaart, neemt Europa het voortouw om deze af te bouwen.

- Naast het afbouwen van fossiele subsidies wil D66 ook dat het gebruik van fossiele brandstoffen en fossiele grondstoffen wordt afgebouwd. Om die reden willen we dat de Europese Unie met een ambitieuze afbouwagenda komt met als einddoel een verbod van de winning van fossiele brandstoffen in 2045. In de Europese Unie worden geen vergunningen meer afgegeven **voor fossiele activiteiten**, zoals de winning van fossiele energie, nieuwbouw of uitbreiding van fossiele infrastructuur of raffinaderijen. Dit geldt ook voor de activiteiten van Europese bedrijven met of in derde landen, waaronder exportkredieten. Bestaande vergunningen en activiteiten worden afgebouwd of omgebouwd naar niet-fossiel.
- Om bedrijven te helpen met deze transitie wil D66 dat er een Europees fonds komt om de productie van **groene en circulaire producten** te stimuleren. Extra aandacht gaat hierbij naar start-ups en het innovatieve MKB, om zo het groene concurrentievermogen te versterken.
- In de Europese Unie zijn ambitieuze afspraken gemaakt over CO₂-reductie tot 2030, onder andere door aanscherping van het emissiehandelssysteem (ETS) en de invoering van een CO₂-grensheffing (CBAM). Wij willen het ETS en CBAM uitbreiden naar meer sectoren, bijvoorbeeld de landbouw, en gratis rechten in het ETS volledig afschaffen. Uiteindelijk willen we **een Europese CO₂-heffing** die nationale heffingen vervangt en interacteert met het ETS. Door ook de grensheffing CBAM uit te breiden willen we voorkomen dat ambitieuze CO₂-reductie in Europa leidt tot toename van emissies elders in de wereld.
- De EU neemt het voortouw in internationale samenwerkingen, waarin **gezamenlijke emissiehandelssystemen** worden geïnitieerd, met maximale dekking over de gehele wereld.
- Wij willen de Europese marktmacht inzetten om **duurzame productstandaarden** over de hele wereld te bevorderen, bij voorkeur via vrijhandel.
- De Europese Unie moet ook **negatieve emissies reguleren** en stimuleren, zoals het afvangen, opslaan en nuttig hergebruiken van CO₂. Daarbij vinden wij het belangrijk dat negatieve emissies alleen worden toegepast om niet-vermijdbare emissies te compenseren.
- Innovatie biedt veel kansen om onze uitstoot te verlagen en om steeds schoner te kunnen voorzien in onze behoeftes. Met de **best beschikbare technieken** houdt Europa bij welke technologieën verplicht moeten worden toegepast. D66 wil dat deze lijsten vaker worden herzien. Zo kan innovatie sneller worden toegepast.
- Europese landen hebben veel bijgedragen aan de opwarming van de aarde waardoor delen van de wereld nu onbewoonbaar beginnen te worden. Deze klimaatcrisis raakt

ontwikkelingslanden onevenredig hard. Zij zijn niet de oorzaak, maar dragen wel de gevolgen. Dat is niet rechtvaardig. Daarom is er in Europese ontwikkelingshulp **extra aandacht voor de negatieve gevolgen van de klimaatcrisis** in deze landen en draagt de Europese Unie bij aan het Loss and Damage fonds van de VN. *<Zie ook paragraaf “Eén Europese stem in het buitenland”>*.

Klimaatdoeners

Stel je voor dat je als klimaatdoener middenin een groene revolutie staat, waar de focus ligt op een duurzame toekomst. D66 loopt voorop hierin en dit heeft directe gevolgen voor jou.

Allereerst betekent het streven naar een rechtvaardige klimaattransitie dat niet alleen de planeet, maar ook jijzelf er beter van wordt. D66 zet zich in om ervoor te zorgen dat de overgang naar een groenere samenleving eerlijk verloopt, zonder dat de lasten ongelijk verdeeld worden. Dit zorgt ervoor dat je, als gewone burger, niet onevenredig wordt belast. Met de introductie van een Europees fonds voor groene ondernemingen wordt de weg vrijgemaakt voor meer groene bedrijven, start-ups en innovatieve MKB's. Dit zou niet alleen de werkgelegenheid kunnen stimuleren, maar ook kunnen leiden tot nieuwe groene producten en diensten die voor jou als consument toegankelijker worden.

D66 streeft naar duidelijkheid door één Europees groen label te introduceren. Dit maakt het voor jou eenvoudiger om bewuste keuzes te maken, omdat je in één oogopslag kunt zien welke producten echt duurzaam en circulair zijn. Een zelfvoorzienend Europa heeft ook gevolgen voor jouw dagelijks leven. Door lokale grondstoffen terug te winnen, worden banen gecreëerd en wordt Europa minder afhankelijk van andere landen. Dit zou op termijn kunnen leiden tot meer stabiliteit en welvaart, ook voor jou. Daarnaast kan de energietransitie er voor zorgen dat je niet alleen bijdraagt aan een groenere wereld, maar ook profiteert van lagere energierekeningen.

Investerings in grootschalige woningverduurzaming zouden niet alleen zorgen voor een groener huis, maar ook voor lagere energiekosten en een betere levensstandaard. Kortom, D66's beleidsmaatregelen raken niet alleen de wereld op grote schaal, maar hebben ook tastbare voordelen voor jou als burger in het dagelijks leven.

Technologie voor een duurzaam Europa

Digitale technologie kan een belangrijke bijdrage leveren aan de bestrijding van de klimaatcrisis. Tegelijkertijd kost de ontwikkeling van digitale technologie zoals kunstmatige intelligentie veel water en energie. D66 wil gebruik maken van de mogelijkheden van nieuwe technologie door deze op een duurzame manier in te zetten voor de bestrijding van de klimaat- en ecologische crisis. Zo wordt de toekomst van Europa groen én digitaal.

- D66 wil dat technologie enkel ontworpen wordt op een **duurzame en klimaatneutrale manier** en wordt ingezet in de strijd tegen de klimaat- en ecologische crisis, maar wel onder de juiste voorwaarden.
- We zetten digitale technologie in voor **de bestrijding van de klimaat- en ecologische crisis** en de bevordering van klimaatadaptatie en biodiversiteit. Bijvoorbeeld door drones in te zetten om de landbouw te verduurzamen, door met kunstmatige intelligentie ontbossing in kaart te brengen of met behulp van machine learning de kans op overstromingen te berekenen.
- D66 wil dat er afspraken komen in de Europese Unie over de **verduurzaming van de productieketen** van de technologie-industrie, waaronder de mijnen waar grondstoffen voor de energietransitie, zoals kobalt en lithium, worden gewonnen.
- Datacentra gebruiken veel elektriciteit en water voor de koelsystemen en om de servers draaiende te houden. D66 wil daarom dat datacentra in Europa klimaatneutraal zijn in 2030. Vanaf 2025 worden alleen nog vergunningen afgegeven voor **klimaatneutrale datacentra**.
- Er moeten Europese regels komen over technologie waarmee de natuurlijke systemen van de aarde grootschalig worden beïnvloed, ook wel **'geo-engineering'** genoemd. Wat D66 betreft wordt 'omkeerbaarheid' in deze afspraken een harde vereiste.

Naar een natuurlijke balans in Europa

Een gezonde natuur en een schone leefomgeving zijn fundamenteel voor ons bestaan. Als mensen zijn wij er direct van afhankelijk voor ons welzijn en onze welvaart. Voor het voedsel dat we eten, de lucht die we inademen, het water dat we drinken, de grondstoffen en hulpbronnen die we gebruiken en de ruimte waar we leven. Alleen wordt onze aarde ernstig bedreigd door de grote schade die de mensheid aanricht aan lucht, water, bodem en natuur. Het is niet genoeg om extra

schade te voorkomen: we moeten ook werken aan actief herstel. De veerkracht van de natuur is enorm, maar dan moet het roer wel om. Want daar zitten ook enorme kansen. Voor elke euro die we investeren in natuur is er een rendement voor de economie. Natuurdiensten zoals bijvoorbeeld bestuiving van bijen voor voedselproductie, biobased materialen, toerisme en vrijetijdseconomie, de ontwikkeling van nieuwe medicijnen of energie. It's the environment, stupid.

- D66 wil dat in 2030 ten minste 30 procent van alle land- en zeegebieden zijn hersteld. In 2050 zullen alle **ecosystemen** in Europa in goede staat hersteld zijn. Hiertoe herzien we de Europese Habitat Richtlijn waardoor we Natura 2000 gebieden ook daadwerkelijk kunnen versterken. In de huidige Europese biodiversiteitsstrategie is de inzet dat er geen significante verslechtering mag plaatsvinden. Wat D66 betreft komt er een verbod op de verslechtering van natuur en de handhaving van natuurbescherming wordt versterkt, zowel op land als ter zee.
- We introduceren grensoverschrijdende **Europese Parken**, zoals de nationale parken in de Verenigde Staten, die onder Europese coördinatie beschermd worden. Dit zodat er op een integrale en eenduidige wijze gewerkt kan worden aan beheer en bescherming van deze natuurparken. Deze gebieden, zoals bijvoorbeeld de Waddenzee, krijgen een eigen rechtspersoonlijkheid. Als zelfstandige entiteiten kunnen deze gebieden voor zichzelf opkomen in rechtszaken, de schade die hun is toegebracht verhalen op vervuilers en schadevergoedingen gebruiken voor eigen herstel.
- D66 wil meer **herbebossing** in Europa en betere ecologische verbindingen tussen natuurgebieden. Ook willen we dat er aandacht is voor natuur buiten de Natura 2000-gebieden, zoals in stedelijke gebieden en agrarische zones. Dit verstrekt en verbetert de volksgezondheid, voedselzekerheid en weerbaarheid bij klimaatverandering. Het kappen van bossen vindt voortaan uitsluitend plaats door middel van selectieve uitdunning, zogenaamd uitkapbeheer.
- De wolf is een verrijking voor de Europese natuur. D66 zet zich in voor een wetenschappelijk onderbouwde beschermde **status van de wolf** en andere grote carnivoren. Het mogen geen speelballen worden van polariserende politiek. We blijven ondersteunen en handhaven ruimhartig en vroegtijdig maatregelen zoals wolfwerende rasters en kuddebewakingshonden om vee te beschermen. Boeren krijgen compensatie voor mogelijk verloren inkomsten. We investeren verder in goede voorlichting richting het publiek hoe je het beste kunt reageren als je een wolf tegenkomt. Zo kunnen wolf en mens goed samenleven.

- De beschikbaarheid van **voldoende en schoon zoet water** wordt steeds urgenter. Minder waterverbruik, het beter vasthouden van water en een hogere waterkwaliteit is beter voor het milieu en onze gezondheid. We zorgen voor hoge gezamenlijke normen voor waterkwaliteit en houden de implementatie van de nieuwe richtlijn voor schoondrinkwater nauwgezet in de gaten.||
- Steeds meer landen nemen milieumisdaden, zoals **ecocide**, op in hun nationale strafrecht. D66 pleit voor uniforme Europese regels zodat dit in heel de Unie gebeurt, op eenzelfde manier. Tegelijkertijd zet de Europese Unie zich in voor internationale erkenning van milieumisdaden, waaronder in VN verband.
- D66 **wil steden vergroenen**. Dit draagt bij aan de leefbaarheid en verkoeling in de steeds warmere zomers. Daarom moet in 2030 3 procent van het Europese stedelijk gebied uit natuur bestaan. In 2050 is dat 5 procent.
- Er komt een **Europees PFAS-verbod**. Met aangescherpte vergunningseisen, nationale overzichten van vergunningen om PFAS te lozen en uit te stoten en een aanpak voor veilige verwerking van PFAS-houdend afval. Kosten door schade aan gezondheid, leefomgeving en economie verhalen we op de vervuiler.
- De diepe oceaan is één van de weinige stukjes van de aarde die nog niet door menselijke activiteit is aangetast. Onze behoefte naar grondstoffen mag niet ten koste gaan van deze unieke ecosystemen. D66 is vastberaden om zich op zowel Europees niveau als wereldwijd te **verzetten tegen diepzeemijnbouw**.
- Jaarlijks sterven er 300.000 Europeanen aan de gevolgen van een slechte luchtkwaliteit. Daarom wil D66 dat bij het in het Europees beleid op het gebied van **luchtkwaliteit** de normen van de Wereld Gezondheidsorganisatie leidend zijn.
- D66 wil dat we **met meer voorzorg omgaan met ons milieu en onze gezondheid**. Het voorzorgsbeginsel wordt strenger toegepast en we zorgen ervoor dat de norm is dat de vervuiler betaalt. Ook moeten alle Europese fondsen en gelden het Do No Harm principe toepassen om zo te garanderen dat we niet investeren in vervuilende of schadelijke praktijken en industrieën.
- Er moet op Europees niveau een lijst komen met potentieel zeer zorgwekkende stoffen. Op basis hiervan moet het mogelijk worden om een **minimalisatieplicht** op te leggen voor de uitstoot en lozing van deze stoffen. Daarbij is ook regelgeving nodig in de onderlinge samenhang van deze stoffen in hun schadelijkheid. Zo voorkomen we milieuschade en beschermen we onze gezondheid.

- De Nederlandse milieuwetgeving is voor een groot deel afhankelijk van Europese wet- en regelgeving. Zo wordt op Europees niveau vastgelegd welke best beschikbare technieken (BBTs) er zijn. Deze zouden iedere 8 jaar moeten worden herzien. Op dit moment zijn diverse BBTs veel meer dan 8 jaar oud. Wat D66 betreft komt er **meer capaciteit op Europees niveau om alle BBTs op tijd te herzien**. Op deze manier kunnen we vergunningen van bedrijven sneller vergroenen en verduurzamen.

Naar een circulair en zelfvoorzienend Europa

In een wereld waarin grondstoffen schaarser worden en afval zich opstapelt, is het duidelijk dat ons huidige model van produceren, consumeren en weggooien onhoudbaar is. Dit model veroorzaakt niet alleen milieuproblemen, maar ook veiligheidsrisico's en economische afhankelijkheid. Bijna de helft van onze CO₂-uitstoot kort voort uit de productie van voedsel en goederen. Dit kan en moet anders. We zitten midden in de transitie naar een toekomstbestendige economie, een circulaire, uitstootvrije economie, waarin producten en grondstoffen maximaal hergebruikt blijven.

We schuiven naar een circulaire benadering, waarin onder andere slim ontwerpen, delen, repareren, hergebruiken en recyclen centraal staan. Deze overgang biedt niet alleen kansen om duurzamer te worden, maar ook om onze economie veiliger en veerkrachtiger te maken, nieuwe banen te creëren en strategische autonomie te versterken. De Europese Unie heeft de afgelopen jaren al grote stappen gezet, maar het is nu zaak om dit te versnellen. Door het actief aanpakken van die zaken die de transitie in de weg staan, zorgen we dat ondernemers deze kansen met beide handen kunnen pakken. En door de effecten van een product inzichtelijk te maken, helpen we consumenten om een bewuste keuze te maken.

- D66 wil een **volledig circulaire economie in 2050**. Dit doel wordt vastgelegd in Europese wetgeving. We stellen nieuwe, duidelijke circulaire doelen per sector of product, zoals staal, batterijen, plastic, bouw of kleding. Ook schalen we het gebruik van schadelijke stoffen zo veel en zo snel mogelijk af. Met een combinatie van normeren, beprijzen en subsidies zorgen we dat deze doelen worden gehaald.
- We zetten in op een omslag naar een '**eerlijke prijs**' waarin de maatschappelijke kosten van producten worden meegenomen in de prijs. Eerlijke prijzen op de interne markt dwingen we desnoods af via een minimumprijs of belastingen. Dat past binnen de verplaatsing van belasting op arbeid, naar belasting op vervuiling. De inkomsten hieruit laten we transparant vervloeien naar de maatschappij.

- We verplichten het gebruik van **circulair ontwerp** in productieprocessen door het bevorderen van demontage. Hierdoor kunnen producten makkelijk worden gerepareerd, geüpgraded of gerecycled worden aan het einde van hun levensduur.
- **Alle producten zijn in 2040 recyclebaar** en makkelijk te repareren. Zo verlengen we de levensduur van producten. Dit stimuleren we bijvoorbeeld door het introduceren van fiscale prikkels, het verlengen van minimale garantietermijnen en langere periodes waarin reserveonderdelen en updates beschikbaar moeten zijn. Er komt een Europees recht op reparatie. Hierdoor wordt hergebruik over de levensduur van producten goedkoper dan iedere keer nieuwe producten kopen.
- Er komt een verplicht **Europees recyclingprogramma** waarbij de afvalhiërarchie strikt wordt toegepast (voorkomen – hergebruik – recyclen) en de regels voor afval worden verbeterd. We stellen strenge regels aan plastic verpakkingen en gaan stapsgewijs het gebruik van bioplastics verplichten.
- Produceren om te vernietigen hoort niet thuis in een circulaire economie. Op Europees niveau verbieden we het **vernietigen of dumpen van onverkochte producten** als kleding en elektronica. We blijven kritische en strategische grondstofstromen en afhankelijkheden structureel in kaart brengen, om zo beter weerbaar te zijn. D66 wil dat er in de Europese vaardigheden agenda (EU Skills Agenda) meer aandacht komt voor het opleiden van vakmensen gericht op hergebruik en reparatie van producten.
- We stimuleren bedrijven om **circulaire businessmodellen** te omarmen, zoals producten als een dienst aanbieden, waarbij klanten betalen voor het gebruik van een product in plaats van het bezitten ervan.
- Er moet een einde komen aan het **dumpen van kleding** in landen in Afrika en Zuid-Amerika. Daarom willen we uitgebreid onderzoek naar stromen van nieuw en tweedehands textiel naar landen buiten de Europese Unie. Denk hierbij aan aanvullende eisen voor export of een compleet exportverbod van tweedehands kleding naar landen buiten Europa.
- We zetten ons in voor de **verduurzaming van de kledingindustrie**. Zo introduceren we een eco-label voor nieuwe kleding waardoor in één oogopslag duidelijk is hoe duurzaam een kledingstuk is. Daarbij wordt gekeken naar landgebruik, watergebruik, chemicaliëngebruik en de mate van recyclebaarheid. Ook leggen we minimeisen voor voorwassen, vezelverlies en chemicaliënverbruik vast in Europese wetgeving en bouwen wasmachinefabrikanten filters in hun wasmachines om de verspreiding van microplastics te voorkomen.

- Er komt een **Europese belasting op grondstoffen**. Ook kan een grondstoffenheffing aan de Europese buitengrenzen behulpzaam zijn om hergebruik te bevorderen. Het is daarbij van belang dat niet alleen de grondstoffen zelf, maar ook de grondstoffen in producten die worden geïmporteerd evenredig worden belast.
- Binnen de Europese Unie dringen we aan op het **aanpassen van de accountancyregels**. Daarin voorkomen we dubbele btw bij hergebruik van producten en grondstoffen, en verlengen en diversifiëren we afschrijvingstermijnen. We verplaatsen deze focus expliciet naar vormen van meer hoogwaardig hergebruik. Structurele aandacht voor eerlijke prijzen is hier een belangrijk uitgangspunt.
- Door de wirwar aan keurmerken zien consumenten vaak niet meer welke producten echt duurzaam en circulair zijn. Daarom introduceren we één **Europees groen label** voor duurzaamheid en circulariteit.
- We verankeren circulaire en duurzame principes in Europese **aanbestedingsregels**. Naast aandacht voor goede arbeidsvoorwaarden en effecten op grond en watergebruik.
- Voor een duurzaam en zelfvoorzienend Europa is het noodzakelijk om voldoende grondstoffen, productie- en recyclecapaciteit te hebben voor **cruciale producten** zoals windmolens, zonnepanelen, batterijen en voor waterstoftechnologieën. De focus ligt hier op het maximaal terugwinnen van kritieke grondstoffen uit producten. Hierdoor creëren we meer lokale banen en verminderen we onze afhankelijkheid van landen als China.

Consumenten

D66 vindt dat iedere consument voor aankoop makkelijk moet kunnen beoordelen wat de impact van een product is op het milieu en op zichzelf. Voor financiële producten, zoals een beleggingen, introduceren we labels die de duurzaamheid van deze producten duidelijk laat zien. Dit helpt je om bewuste en milieuvriendelijke keuzes te maken die passen bij jouw waarden en behoeften.

Daarnaast willen we producten stimuleren die langer meegaan en minder belastend zijn voor het milieu. Zo streven we ernaar dat tegen 2040 alle producten recyclebaar zijn en gemakkelijk te repareren. Door belastingvoordelen die duurzame producten goedkoper maken, langere garantieperiodes en verplichte reserveonderdelen, willen we hergebruik bevorderen en verspilling verminderen. Zo bespaar jij geld terwijl, je bijdraagt aan een schonere planeet.

Het is vaak niet transparant hoe de prijs van een product tot stand komt en ook is de prijs niet altijd eerlijk. Het is belangrijk dat iedereen kan herleiden hoe een prijs tot stand komt. Het voorkomt dat makers benadeeld worden of een te lage prijs voor hun producten krijgen.

Deze aanpak is onderdeel van onze inzet om consumenten meer invloed te geven in de markt en om een duurzamere toekomst te bevorderen.

Naar waardenvolle digitalisering en innovatie

De ontwikkeling van nieuwe digitale technologie, waaronder kunstmatige intelligentie, gaat razendsnel. Dit brengt veel kansen. Zo kunnen algoritmes en machine learning bijdragen aan medisch onderzoek, de aanpak van de klimaatcrisis, het tegengaan van de effecten van vergrijzing op de arbeidsmarkt en meer politieke participatie en betrokkenheid. D66 wil de kansen grijpen die nieuwe digitale technologie te bieden heeft. Kansen voor het onderwijs, voor de zorg, voor een beter milieu en een beter klimaat. We zetten in op technologie die de democratie en de rechtsstaat versterkt. We vergroten de digitale verbondenheid binnen Europa en zorgen dat iedereen meekomt in de digitale toekomst van Europa. Samen met de innovatieve kracht uit het bedrijfsleven bouwen we aan een veerkrachtige digitale economie.

D66 wil een digitale toekomst waarin waarden als vrijheid, gelijkheid en democratie boven de bedrijfswinsten van Big Tech staan. Werknemers en gebruikers van digitale diensten krijgen meer zeggenschap over welke producten worden ontwikkeld en hoe hun gegevens worden gebruikt. We roepen de handel in persoonlijke gegevens een halt toe en maken een vuist tegen de verslavende algoritmes van sociale mediaplatforms. We zetten klimaatneutraliteit centraal in de ontwikkeling van nieuwe technologie: technologie gemaakt in Europa is eerlijk én duurzaam.

Hoe Europa vormgeeft aan de digitale transitie, bepaalt ook mede de toekomst van Europa in de wereld. Hierbij staan ook de Europese vrijheid en veiligheid op het spel. We bouwen digitale platforms waar niet haat en desinformatie de boventoon voeren, maar we de diversiteit aan opvattingen vieren. We maken algoritmes van techbedrijven doorzichtig en overheden in Europa maken gebruik van open data en software die voor iedereen controleerbaar en inzichtelijk is. We herverdelen de opbrengsten van Big Tech door winsten te belasten en verstevigen de digitale weerbaarheid van Europa. En om Europa's plek in de wereld te versterken, investeren we in fundamenteel onderzoek naar digitale technologie. De Europese Unie wordt hét kenniscentrum voor duurzame en rechtvaardige technologie en in 2035 is Europa koploper in de ontwikkeling van eerlijke, rechtvaardige en duurzame kunstmatige intelligentie. **<Zie ook paragraaf "Een radicaal democratische Europa">**.

Innovatie voor Europese autonomie

Nu onze leefomgeving in toenemende mate digitaliseert – van auto's tot huishoudelijke apparaten – is het steeds belangrijker dat we zelf grip hebben op de ontwikkeling en productie van technologie. En ook in de klimaattransitie is het belangrijk dat Europa zelf de kennis en capaciteit ontwikkelt om deze te volbrengen. Dit kan alleen wanneer Europa voor nieuwe technologieën niet afhankelijk is van enkele landen, maar haar eigen capaciteiten vergroot en samenwerkt met gelijkgezinde landen buiten de Europese Unie. Daarom werken we in Europees verband aan strategische innovatie en onderzoekagenda's om de digitale autonomie van Europa te versterken.

- Innovatie versterkt de Europese economie. Door samen te werken versterken we bovendien de Europese autonomie. Om dit te realiseren wil D66 dat we vasthouden aan de inzet dat in iedere lidstaat 3 procent van het bruto binnenlandsproduct wordt geïnvesteerd in **onderzoek en innovatie**, conform de doelstellingen uit de Lissabon Strategie.
- In 2035 is Europa koploper in de ontwikkeling van eerlijke, rechtvaardige en duurzame technologie, waaronder kunstmatige intelligentie. Om dit te bereiken komt er een ambitieus **Europees onderzoeksprogramma** – in navolging op Horizon Europe – naar nieuwe technologieën die bijdragen aan een duurzaam, gezond en veilig Europa, in samenwerking tussen overheden, wetenschap en het Europese bedrijfsleven.
- Europa moet op het gebied van digitalisering zelfstandiger worden. Met de **European Chips Act** werken we naar een grotere eigen productiecapaciteit voor computerchips. Hierin zijn we niet dogmatisch: de Europese Unie moet zelf produceren waar dit kan en samenwerken waar dit nodig is.
- Met flinke investeringen creëren we een broedplaats voor Europese kunstmatige intelligentie. In navolging van het succesvolle onderzoekscentrum CERN richten we een **Europees centrum voor kunstmatige intelligentie** op waar wetenschap en bedrijfsleven bij elkaar komen.
- D66 wil dat **publieke investeringen** in kunstmatige intelligentie het publieke belang dienen. Bij publiek gefinancierd Europees onderzoek naar kunstmatige intelligentie werken we alleen samen met commerciële partijen als de toegevoegde maatschappelijke waarde vooraf duidelijk is en de opgedane kennis in publieke handen blijft.
- Voor de ontwikkeling van nieuwe technologie is de kennis en creativiteit van ondernemers en bedrijven, met name start-ups, scale-ups en het mkb, onmisbaar. Daarom bouwen we aan een **goed vestigingsklimaat** voor waardengedreven technologiebedrijven. We zetten ons in voor een Europees ecosysteem waarin bedrijven, overheden en wetenschap gezamenlijk werken aan technologie die hulp kan bieden bij maatschappelijke opgaven.

Technologie voor een vrij en rechtvaardig Europa

D66 wil dat Europa de vrijheden en rechten van mensen centraal stelt in technologie en inzet op digitale innovatie die deze beschermt en vergroot. Dat betekent dat de opbrengsten van internetbedrijven eerlijk worden verdeeld, dat iedereen toegang heeft tot het digitale domein en dat de toeleveringsketens van technologiebedrijven mensenrechten respecteren. Zo onderscheidt Europa zich met regulering én technologische innovaties waarmee zij een voorbeeld stelt voor de hele wereld.

- Het verdienmodel van sociale mediabedrijven is erop gericht om ons zo lang mogelijk op het platform te houden, zodat zij zo veel mogelijk geld verdienen met advertenties. Verslavende algoritmes hebben schade voor kinderen en (jonge) mensen tot gevolg, bijvoorbeeld op het vlak van sociale veiligheid, mentaal welzijn en concentratievermogen. D66 moedigt daarom het voorstel van het Europees Parlement aan voor een wet die paal en perk stelt aan het verslavende ontwerp van sociale media platforms.
- Dankzij de Wet inzake digitale diensten zijn sociale mediaplatforms verplicht om gebruikers een alternatief algoritme aan te bieden. D66 wil dat **niet-gepersonaliseerde algoritmes** de standaard worden en dat mensen altijd betekenisvolle toestemming geven om inhoud op basis van gepersonaliseerde algoritmes te zien. Op deze manier beschermen we de vrije ideeënvorming van mensen online.
- D66 wil dat de opbrengsten van digitale technologieën eerlijk worden verdeeld. Een **Europese digitaks** die belasting heft op digitale technologie is een goed begin. Zo stoppen we de belastingontduiking van internetbedrijven actief in de Europese Unie.
- Het gebruik van **risicoprofielen** voor het opsporen van fraude mag niet leiden tot discriminatie, zoals bij het toeslagenschandaal. Dankzij de AI-Verordening komen er Europese regels voor algoritmische profilering. Wat D66 betreft komt er ook een verbod op het gebruik van 'proxy-variabelen', zoals de wijk waarin iemand woont, die sterk samenhangen met gevoelige variabelen, zoals nationaliteit.
- De **AI-verordening** is een belangrijke stap om de rechten en vrijheden van mensen in het digitale tijdperk te beschermen. Wat D66 betreft gaan deze regels gelden voor alle AI-systemen; ook AI-systemen die open-source zijn.
- Er komt zo snel mogelijk een **Europees AI bureau**. Dit bureau houdt toezicht op de naleving van Europese wetgeving omtrent AI. Ook houdt het de razendsnelle ontwikkelingen van AI in de gaten en brengt adviezen uit over de juridische, ethische en technische aspecten van AI.

- Real-time biometrische identificatie, zoals gezichtsherkenning, past niet in een samenleving waarin de persoonlijke vrijheid en autonomie van mensen worden beschermd. Daarom is D66 een voorstander van een **Europees verbod op real-time biometrische identificatie**.
- Er komt een snelle implementatie en stevige handhaving van **escalatiekanalen** bij sociale mediabedrijven, waar slachtoffers van bijvoorbeeld bedreiging of smaad terecht kunnen om strafbare content offline te halen.
- Bestaande regelgeving voor **auteursrechten** wordt vertaald naar het digitale domein, waaronder zogeheten generatieve AI zoals ChatGPT. Voor elke commerciële toepassing waarin auteursrechtelijke inhoud wordt gebruikt, moet de originele maker te herleiden zijn en betaald worden
- Sociale mediabedrijven moeten **journalisten en onafhankelijke mediahuizen** betalen voor het journalistieke materiaal dat zij van hen delen op hun platforms. Op die manier gaat de opbrengst van journalistieke content naar de journalist die het heeft geproduceerd in plaats van naar grote techbedrijven.
- D66 maakt zich hard voor meer **gendergelijkheid en culturele diversiteit** binnen de Europese techsector. Het is belangrijk dat technologie die grote groepen mensen raakt, gemaakt wordt door een groep mensen die een weerspiegeling vormt van de maatschappij.
- Om volwaardig deel te nemen aan de maatschappij en je mening vrij te kunnen uiten, is toegang tot het internet voor iedereen essentieel. Het **recht op internet** moet daarom expliciet worden vastgelegd als bindend mensenrecht en worden vertaald naar bindende Europese wetgeving. We investeren extra in de aanleg van internetverbindingen en telecomnetwerken en zetten in op de toegankelijkheid van deze faciliteiten.
- We stellen Europese fondsen beschikbaar voor initiatieven die **digitale geletterdheid en digitale gecijferdheid** bevorderen. Publieke voorzieningen zoals bibliotheken spelen hierin ook een belangrijke rol en ondersteunen we. Hiermee maken we de digitale transitie inclusiever en rechtvaardiger.
- **Digitale inclusie** staat centraal bij de steeds verder digitaliserende overheden in Europa. Persoonlijk, offline contact met overheden in Europa moet altijd mogelijk zijn. Bedrijven en organisaties die betrokken zijn bij de eerste levensbehoeften, zoals energiebedrijven, banken, verzekeraars en pensioenfondsen, blijven zorgen voor persoonlijke communicatie en ondersteuning van mensen.
- **Tracking-cookies** worden standaard uitgeschakeld. Voortaan kunnen mensen op een gebruiksvriendelijke manier betekenisvolle toestemming geven voor het plaatsen van cookies.

- We investeren in kennis en bewustzijn over digitale technologie. Er komt een **verplichte training** 'Digitalisering, mensenrechten en ethiek' voor ambtenaren bij de Europese Unie.

Naar een volwaardige Europese energie-unie

We moeten minder energie gebruiken en de energie die we nog gebruiken, moet schoon worden. Dat is niet alleen noodzakelijk om klimaatneutraal te worden, het maakt ons ook minder afhankelijk van andere landen en draagt bij aan een lagere energierekening. De oorlog in Oekraïne heeft ons keihard met de neus op de feiten gedrukt. Europa was te afhankelijk van fossiele energie uit Rusland en andere onvrije regimes. Met als resultaat dat Rusland ons op het wereldtoneel te lang kon chanteren, waarvoor iedereen in Europa de prijs heeft betaald. Tegelijkertijd heeft het ons ook geleerd dat we in korte tijd grote veranderingen kunnen bewerkstelligen door samen te werken.

Zorgen voor een schoon energiesysteem waarbij de unieke eigenschappen van elke lidstaat worden gebruikt om te komen tot een zelfvoorzienende Europese Unie is de grote uitdaging voor de komende jaren. Zon in Spanje, waterkracht in Scandinavië en wind op zee in de Noordzee kunnen elkaar aanvullen. Dat vraagt wel een stevige coördinerende rol van overheden, grote investeringen in het aanleggen van netwerken en zoeken naar groene alternatieven voor de benodigde grondstoffen voor deze transitie. Alleen bouwen is niet voldoende, we zullen ook veel efficiënter met onze energie moeten omgaan. Dit vraagt dus ook veel van bedrijven en consumenten.

- Veel inwoners en bedrijven zijn al volop met de **energietransitie** aan de slag. Omdat ze zich zorgen maakten om het klimaat, om de kosten van de energierekening te drukken of omdat het opvangen van regenwater ze hielp door de droge zomermaanden heen te komen. D66 wil dat op deze energie verder gebouwd wordt. Lidstaten worden gestimuleerd om bedrijven en inwoners actief te ondersteunen in deze omschakeling.
- De Europese Unie wordt ook een echte **Energie-Unie**, met meer Europese bevoegdheden met betrekking tot coördinatie op de productie, import en het transport van energie. Via Europese samenwerking kunnen we de Europese energievoorziening sneller verduurzamen, via elektriciteit uit zon, wind en waterkracht en groene gassen. Zo worden we ook sneller onafhankelijk maken van het buitenland. Als inkoop van schaarse energie buiten de Europese Unie nodig is, doen we dat gezamenlijk. Op die manier optimaliseren we het Europese energiesysteem, worden Europese landen niet tegen elkaar uitgespeeld.

- We werken samen met landen in (Noord-)Afrika voor de opwek van duurzame energie en investeren in infrastructuur om deze energie ook in Europa te gebruiken. Hiermee versterken we ook de **samenwerking in de regio rond de Middellandse Zee** tussen Europa en Afrika en benutten we kansen zowel in de Europese Unie als in (Noord-)Afrika. Voor D66 is het cruciaal dat de lokale bevolking hiervan ook profiteert.
- D66 is voorstander van omvangrijke publieke investeringen in **energienetwerken**, grensoverschrijdende verbindingen voor elektriciteit en nieuwe vormen van duurzame energie, zoals groene waterstof.
- We stimuleren de ontwikkeling van innovatieve **duurzame energiedragers**, zoals mierenzuur, ijzerpoeder en zout. Ook opslag van elektriciteit wordt steeds belangrijker. Een belangrijk deel hiervan kunnen we realiseren door autobatterijen ook als elektriciteitsopslag te benutten. Hiervoor moeten EU-brede standaarden komen.
- De duurzaamste energie is energie die niet wordt gebruikt. Daarom is D66 voorstander van ambitieuze doelen **voor energiebesparing**. De Europese Unie biedt lidstaten financiële ondersteuning voor het opzetten van isolatieprogramma's voor diegenen die dit niet zelf kunnen betalen.
- Er komt een **Europese vlaktaks in de energiebelastingen**, ook de groot gebruikers gaan hun eerlijke deel betalen. We stimuleren het gebruik van duurzame energie.
- Het is aan lidstaten en hun inwoners om te kiezen of ze willen inzetten op **kernenergie**. Kernenergie is duur, niet hernieuwbaar en zorgt voor gevaarlijk afval. Tegelijkertijd levert het veel CO₂-vrije energie met weinig ruimtegebruik. De Europese Unie gaat strenge(re) eisen stellen aan de ontmanteling van kerncentrales aan het einde van de levensduur en de eindberging van nucleair afval, zodat we toekomstige generaties niet met problemen opzadelen. Daarbij moet de Europese Unie ook voor transparantie zorgen over de investeringen en kosten die gemaakt worden. Dit doen we op EU-niveau om zo consumenten en het milieu te beschermen. Europa kan ook een belangrijke rol spelen in het stimuleren van de ontwikkeling van nieuwe technieken, zoals thoriumreactoren en kleine centrales (SMR's).

Naar landbouw en voedselvoorziening die ook goed zijn voor de natuur

Het voedselsysteem moet op de schop. Steeds vaker worden boeren getroffen door extreme weersomstandigheden, meer kinderen krijgen diabetes en obesitas, de druk op het milieu en klimaat wordt alleen maar vergroot, terwijl de grote chemiegiganten, verwerkende industrie en supermarkten recordwinsten maken. Anno 2023 produceert Europa meer dan voldoende voedsel om zichzelf te voeden en daarnaast de wereldmarkt te voorzien van allerlei voedselproducten. Tegelijkertijd is het steeds duidelijker dat de huidige intensieve manier van voedsel produceren, zoals die in Europa in de afgelopen decennia gestalte heeft gekregen, niet langer houdbaar is: de industriële landbouwsector is wereldwijd verantwoordelijk voor 80 procent van de wereldwijde ontbossing, 37 procent van de broeikasgasuitstoot, en de belangrijkste oorzaak van biodiversiteitsverlies. Dit terwijl de grootste bedreiging voor voedselzekerheid juist klimaatverandering en biodiversiteitsverlies is.

De Europese Unie heeft onder de Farm to Fork Strategie al belangrijke stappen gezet, maar het is niet genoeg gebleken. Politiek is voedsel een speelbal geworden van conservatieve krachten, terwijl juist de landbouw de sector is waarvoor een transitie broodnodig is. Ook voor de volksgezondheid moeten we simpelweg nu stappen gaan zetten om ervoor te zorgen dat de gezonde keus de makkelijke keus is. Dit kan alleen door te erkennen dat we te lang alleen maatregelen hebben genomen aan de productiekant en de rest van de keten eindelijk verantwoordelijkheid moet nemen. D66 zet zich in voor een transitie naar een ander voedselsysteem, waarbij het welzijn van de dieren gegarandeerd is en aantal gehouden dieren wordt teruggebracht naar een niveau dat de draagkracht van de aarde (bodem, water, klimaat) niet te boven gaat. Daarbij zal de Europese Unie vooral ondersteuning en richting geven; we gaan keuzes voor mensen makkelijker maken en zorgen dat iedereen verantwoordelijkheid kan nemen.

- D66 streeft naar een **klimaatneutrale landbouw in 2040**. Elke sector draagt bij aan onze klimaatdoelstellingen en er is geen tijd te verliezen. Voor de landbouw en de rest van de voedselketen betekent dit dat er maatwerk komt per sector met stimulerend, maar ook sturend beleid.
- Er komt een vervolg op de Farm to Fork Strategie, met een lange-termijn, totaalvisie voor het EU-voedselsysteem. Dit zal verankerd worden in een EU-wet voor een **Duurzaam Voedselsysteem**, waarbij we gemeenschappelijke doelen, principes en begrippen

over duurzaamheid vastleggen voor de gehele voedselketen. Er komen concrete **transparantievereisten voor ketenspelers** en we zorgen dat lasten over de hele keten verdeeld wordt en niet enkel bij de consument of boer terecht komt.

- We maken nieuwe, versterkte **regels tegen machtsmisbruik** waar boeren of consumenten vaak de dupe van zijn. Ook willen we meer inzicht in de prijsbepaling van commodities en voedsel om ervoor te zorgen dat de winsten en kosten evenredig door de keten worden betaald.
- We ondersteunen **duurzame overheidsaanbesteding voor voedsel** en zetten in op een geharmoniseerd **EU-label voor duurzaam voedsel**. Ook kijken we naar hoe we de **duurzame, gezonde keuze de makkelijke keuze** kunnen maken, bijvoorbeeld door misleidende reclames voor junkfood te verbieden voor kwetsbare groepen zoals kinderen.
- De Europese gelden voor het promoten van bijvoorbeeld wijn en vlees in derde landen stoppen we en zetten we in voor de **marktontwikkeling van fruit, planten en gezonde kwaliteitsproducten**.
- Europa wordt voorloper in de **natuurinclusieve economie** van morgen. Daarbij horen geen subsidies in de intensieve landbouwen bio-industrie. In plaats daarvan investeren we in de circulaire en biobased economie, koolstofvastlegging, steun voor groenblauwe diensten en kortere ketens, waarbij boeren direct leveren aan consumenten. We vergoten fors het EU biologische areaal en stimuleren de marktvraag voor extensieve en biologische producten door faciliterende maatregelen.
- In het volgende **Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid** moet de generieke inkomenssteun in zijn geheel verdwijnen. EU-landbouw gelden zijn expliciet om de landbouwtransitie naar duurzaamheid te helpen en te versnellen; **alleen publiek geld voor geleverde publieke diensten**. We zetten in op het extensiveren van grondgebonden sectoren en maximaal in op kennisontwikkeling. Een vitaal landschap, een leefbaar platteland en verduurzaming staan centraal.
- De **toetreding van onder andere Oekraïne** tot de Europese Unie zal grote gevolgen hebben voor het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid. In de hervormingen van het landbouwbeleid moet rekening worden gehouden met het toekomstig lidmaatschap van Oekraïne.
- We wijzigen Europese regels die nu de beweging naar **circulariteit** belemmeren, met name die op het gebied van etensresten, diermeel en mest. Het hoge niveau van voedselveiligheid blijft altijd de leidraad.

- De ruimte in Europa is schaars. Daarom krijgen dieren steeds minder veevoer dat ook geschikt is voor menselijke consumptie. D66 zet zich in voor een **nieuwe Europese Eiwitstrategie** om zo de afhankelijkheid van import te verminderen en natuurlijke, lokale diervoeders te bevorderen. Reststromen uit de voedingsindustrie, gewasresten en insecten kunnen vaker worden ingezet als diervoeder. Ook consumptie, keus en kennis over een duurzaam en gezond dieet en eten worden onderdeel van een nieuwe Eiwitstrategie.
- Een duurzame landbouw begint bij een gezonde bodem. Om de kringloop te sluiten, wordt er veel minder gebruikgemaakt van **kunstmest**. In plaats daarvan worden natuurlijke en organische alternatieven ingezet, zoals reststoffen uit afvalwater en de mest als ‘kunstmest’ in de akkerbouw. Zo kunnen veehouders en akkerbouwers in de regio elkaars mest optimaal gebruiken en is er minder kunstmest nodig. We zetten ons in om knellende Europese mestwetgeving aan te passen.
- **Bestrijdingsmiddelen** hebben negatieve effecten op mens en natuur. Daarom verbeiden we preventief gebruik, komen er meer spuitvrijezones in de publieke ruimte en een meetmoment in 2027. We zetten in op de beschikbaarheid van duurzame en natuurlijke alternatieven. D66 is voor een verbod op de productie en export van **schadelijke bestrijdingsmiddelen** en chemische stoffen waarvan het gebruik verboden is in de Europese Unie.
- Het toelatingsbeleid voor **bestrijdingsmiddelen** van de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid scherpen we aan om onder andere de negatieve effecten van mengsels op natuur, milieu én mens te minimaliseren. We passen het voorzorgsbeginsel strenger toe, kijken we naar effecten van middelen onderling in beoordelingen en gaan voor een Europees verbod op glyfosaat.
- **Genetische modificatie** van gewassen is van alle tijd. Dit kan op een veilige manier zorgen voor hogere opbrengsten, minder ziektes en minder gebruik van schadelijke bestrijdingsmiddelen. We willen het toepassen van nieuwe technieken ruimer toestaan als deze duidelijk bijdragen aan verduurzaming, met strenge randvoorwaarden om de veiligheid en gezondheid van ons, de gewassen en het milieu te waarborgen. Tegelijkertijd waarborgen we keuzevrijheid en passen we patentrechten aan om te zorgen dat de voordelen daadwerkelijk maatschappelijk zijn.
- We stimuleren de Europese ontwikkeling en productie van **kweekvlees**. Overal in Europa kan kweekvlees een duurzaam alternatief bieden voor de veeteelt.
- We eisen dat de Europese Commissie komt met het complete pakket van dierenwelzijnsmaatregelen, onder andere het uit **faseren van kooien** voor alle

landbouwdieren, zoals waar 1.4 miljoen Europeanen voor hebben gestemd in een Europees Burgerinitiatief. Ook zullen derde landen zich moeten houden aan voorschriften die gelijkwaardig zijn aan die van de EU.

- **Dierentransporten** in Europa beperken we tot een maximale duur van drie uur, gecombineerd met een maximumtemperatuur afhankelijk van de diersoort. Uiteindelijk zal export alleen gaan over vlees in plaats van levende dieren. Transport en slachthuizen controleren we vaker en strenger. Bij grensoverschrijdend vervoer krijgt ook de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid een toezichthoudende rol. De regels worden eerder en strenger toegepast.
- De Europese Unie stimuleert de ontwikkeling en het gebruik van alternatieven voor **dierproeven**, ook in de farmacie. Dierproeven zijn niet langer de gouden standaard.
- In een schone en gevarieerde natuur is er alleen toekomstperspectief voor **duurzame visserij**. Wij kiezen voor verantwoorde vangstquota en blijven bijvangst registreren. Het verbod op pulsvisserij draaien we terug en pakken we in de Europese Unie samen op. Juist innovatieve vismethoden met weinig dierenleed en bodemverstoring stimuleren we.
- Subsidies en belastingvrijstellingen voor vissersschepen en scheepsbrandstof bouwen we af en vervangen we door subsidies voor **dier- en natuurvriendelijke vistechnieken en duurzame viskweek**.

Snel en schoon op weg door heel Europa

Vrij kunnen reizen is een van de belangrijkste verworvenheden van de Europese Unie. Het brengt mensen bij elkaar, creëert kansen & mogelijkheden en versterkt onze economie. Open grenzen zijn daarvoor niet de enige voorwaarde: net zo belangrijk is dat er ook goede verbindingen zijn en de verschillende vormen van mobiliteit goed op elkaar zijn aangesloten. Dit alles natuurlijk ook zo schoon en duurzaam mogelijk. Daarom wil D66 vooral investeren in duurzame vervoersopties, zoals goede internationale treinverbindingen en het vervoer van goederen zero emissie maken. Maar ook door de automobiellindustrie in Europa versneld te verduurzamen en te blijven investeren in nieuwe vormen van vervoer zoals autonoom vervoer en de hyperloop.

- Openbaar vervoer voor afstanden tot 700 kilometer moet goedkoper en aantrekkelijker zijn dan het vliegtuig. In Europees verband **werken we aan een hogesnelheidsnetwerk** tussen tenminste alle Europese hoofdsteden op het vasteland en investeren we in internationale

spoorverbindingen. De Europese instellingen geven het goede voorbeeld en stoppen met vliegen tot 700 kilometer.

- We pleiten voor een **Europese Spoorautoriteit** die zorgt voor een Europese dienstregeling, treinreizen naar populaire vakantiebestemmingen en aantrekkelijke nachttreinen met lagere kosten. Daarnaast maken we in Europa afspraken over het makkelijk plannen, boeken en betalen van internationale kaartjes, net als de overstap tussen vliegen en trein. In- en uitchecken bij verschillende vervoerders en in verschillende landen maken we mogelijk.
- We stimuleren de ontwikkeling van de **hyperloop**, met name ook gezien de kansen voor goederen en grondstoffen, maar wachten niet met ook nu al te investeren in het internationale spoor.
- Naast hogesnelheidslijnen willen wij ook het reguliere treinverkeer waar nodig **grensoverschrijdend** maken, bijvoorbeeld tussen grote steden in Nederland en grote steden in omliggende landen. Behalve dat grensregio's hiervan profiteren zal bijvoorbeeld een rechtstreekse intercityverbinding tussen Den Haag en Düsseldorf via Rotterdam en Eindhoven belangrijke economische centra met elkaar verbinden.
- Europa investeert daarnaast ook in lokaal **grensoverschrijdend vervoer** zoals buslijnen en lokale treindiensten. Dit vergemakkelijkt werken over de grens en toegang tot voorzieningen zoals zorg in grensgebieden. We vereenvoudigen grensoverschrijdende concessies voor regionale verbindingen. We maken afspraken met onze buurlanden aan de andere kant van de grens om te zorgen dat aantrekkelijke OV-opties (zoals specifieke amendementen en promotieacties) ook over de grens ingezet kan worden.
- Om de **capaciteit op het Europese spoornet** te vergroten, zijn Europese standaarden voor bijvoorbeeld veiligheid en spoorbreedte nodig. Daarnaast stimuleren we – net als in de binnenvaart – het intermodaal-transport voor containers actief.
- Vervoerders hebben eerlijke toegang nodig op het (inter)nationale spoor, zonder dat ze geconfronteerd worden met uiteenlopende nationale belemmeringen en een variëteit aan nationale spelregels. Dit kan helpen bij het realiseren van meer (internationaal) spoorverbindingen. De Europese Commissie moet er om die reden op toezien dat er voldoende spoorcapaciteit beschikbaar is om dergelijke verbindingen op basis van Open Toegang te realiseren.
- Door gericht te investeren maken we het mogelijk dat het **goederenvervoer per spoor** in 2040 in heel Europa volledig **elektrisch** is. Ook sluiten we onze spoor- water- en buistransportnetwerken beter aan op de energie transitie en de veranderende internationale goederenstromen.

- We zetten de middelen in het kader van **het TEN-T netwerk** (Trans Europees Netwerk Transport) naast in internationale spoorverbindingen ook actief in het verder opwaarderen van internationale vaarverbindingen, inclusief voorzieningen voor walstroom en waterstof vulpunten op strategische logistieke plekken.
- Ook de binnenvaart heeft steeds meer last van **sterk wisselende waterstanden**. In Europees verband nemen we hier maatregelen voor, zoals het verdiepen van vaargeulen, stroomopwaarts opslaan van water voor droge periodes, mogelijk aanleggen van sluizen en investeringen ten behoeve van het behoud van een diverse vloot aan schepen. Een Europees plan voor het watermanagement op de rivieren maakt de binnenvaart toekomstbestendig en geeft ook ruimte voor investeringen in verduurzaming.
- Vanaf 2035 is het niet langer toegestaan om nieuwe niet **emissievrije auto's** te verkopen in Europa. D66 wil dat dit ook gaat gelden voor ander voertuigen zoals vrachtwagens, motoren, landbouwvoertuigen, (bouw)werktuigen en - materieel. Ook maken we Europese afspraken over het makkelijker en daarmee betaalbaarder, maken van het aanpassen van nieuwe auto's voor mensen met een toegankelijkheidsbehoefte.
- **Elektrische auto's** kunnen gebruikt worden om pieken en dalen in de elektriciteitsproductie en op het elektriciteit netwerk op te vangen. D66 wil dat vanaf 2027 alle nieuw verkochte elektrische auto's twee kanten op kunnen laden.
- D66 zet zich in voor langere en zwaardere **elektrische vrachtauto's**, waardoor er minder vrachtauto's nodig zijn. We dragen zorg voor voldoende openbare laadpalen met krachtstroom voor vrachtwagens. Hiervoor is nodig dat er omvangrijk publiek geïnvesteerd wordt in de aanpak van netcongestie en de verzwaring van de stroomnetwerken.
- D66 wil dat er middelen beschikbaar komen om te investeren in de **laadinfrastructuur voor vrachtwagens en scheepvaart**, alsmede ook voor waterstof bij het zware wegvervoer en in de binnenvaart.
- We zetten ons in voor een **wereldwijd minimum van CO2 toeslag op brandstoffen** voor zee- en luchtvaart. Binnen de Europese Unie zijn de eerste stappen gezet met het onderbrengen van zeescheepvaart onder het emissiehandelssysteem ETS voor schepen vanaf 5000 ton. D66 wil dat deze grens naar beneden gaat, zodat ook schepen vanaf 400 ton hieronder vallen, waaronder dus ook de binnenvaart.
- Wij zijn voorstander van een verplicht **Europees duurzaamheidslabel voor de binnenvaart**, dat samen met de sector tot stand komt. Hierbij wordt niet alleen naar het type brandstof van de motor gekeken, maar naar de uitstoot van alle transport. Samen met de sector kijken we hoe we de scheepseigenaren kunnen helpen om verder te verduurzamen.

- D66 wil dat de Europese Unie internationaal het voortouw neemt om de vrijstelling van belastingen op kerosine af te schaffen. We willen een eerlijke prijs voor vliegen bevorderen met een Europese belasting op vliegtickets, accijns op kerosine en een verhoging van de bijmengverplichting naar minimaal 20 procent.

Hoofdstuk 3

Een sociaal Europa als motor voor brede welvaart

Een sociaal Europa als motor voor brede welvaart

De vrijheid om een goed leven op te bouwen en vorm te geven. Dat is de belofte die de Europese Unie en de lidstaten maken aan iedere Europese burger. Om een goed inkomen te kunnen verdienen, met goed en stabiel werk. Om plannen te kunnen maken voor de toekomst, bijvoorbeeld door jezelf om te scholen. Om te leven in een Europa waar de fundamenten voor een waardig bestaan op orde zijn. Ongeacht waar je woont, wie je bent of wat je achtergrond is.

Die belofte is vandaag niet voor iedereen ingelost. Heel lang betekende een stijgende collectieve welvaart dat ook ieder individu daar beter van werd. Dat is sinds een jaar of vijftien niet meer het geval. De stijgende welvaart is ongelijk verdeeld. Door ongelijke sociale rechten en uitsluiting leven veel Europeanen in onzekerheid. Vooral sinds de laatste financiële crisis is de sociale ongelijkheid in Europa groter geworden: inkomens- en vermogensverschillen binnen en tussen landen, regio's en groepen op de arbeidsmarkt zijn gegroeid. Ongeveer één op de vijf Europeanen leeft in armoede. Dat zijn bijna 100 miljoen mensen. Ook voor ongeveer één op de tien werkenden in de Europese Unie geldt dat ze niet kunnen rondkomen. Praktisch geschoolde werknemers en minder productieve bedrijven verliezen aansluiting op een arbeidsmarkt die snel verandert. En terwijl veel lidstaten kampen met krapte op de arbeidsmarkt, heeft niet iedereen dezelfde toegang tot scholing en onderwijs. Tegelijkertijd hebben jarenlange bezuinigingen in heel Europa publieke voorzieningen verzwakt.

De Europese Unie is meer dan een economische unie. D66 wil dat iedereen profiteert van Europese samenwerking en dat sociaaleconomische vooruitgang het leven van alle Europeanen beter maakt. Dat vraagt om een grotere rol van Europa in het sociale domein: om een sociale Europese Unie, waarin elke lidstaat goede publieke voorzieningen en sociale zekerheid kan bieden. Gezamenlijke afspraken en investeringen zijn nodig om de toename van sociale ongelijkheid te keren. Zo is de Europese Unie niet alleen de hoeder van de interne markt, maar brengt ze zekerheid voor diegenen die het nodig hebben. Met een sterke Europese pijler van sociale rechten kan Europa investeren in de arbeidsmarkt, kinderopvang en het beroepsonderwijs van lidstaten. Europese sociale rechten en regelgeving bewaken in heel de Unie een goed loon en goede arbeidsvoorwaarden voor werkenden, ook wanneer ze (tijdelijk) in een andere lidstaat aan het werk zijn. In tijden van crisis ondersteunen we nationale socialezekerheidsstelsels met een Europees fonds. Zodat we niemand in Europa laten vallen. We zijn ten slotte één familie.

Onze inzet:

- Nationale socialezekerheidsstelsels **herverzekeren we samen** binnen de Europese Unie. Zo kunnen we mensen beschermen in tijden van crisis.
- Een modern en hervormd **cohesiebeleid** dat bijdraagt aan kleinere verschillen tussen regio's in de hele Europese Unie en innovatie, duurzaamheid en inclusie sterker maakt.
- Goedkopere en beter beschikbare medicijnen en medische hulpmiddelen door Europees op te treden **tegen de macht van farmaceutische industrie**, en door te investeren in de Europese productie.
- Investeringen in het culturele erfgoed in Europa en bescherming van de **rijke diversiteit aan kunst en cultuur**.
- Een **verplichte minimale stagevergoeding** in de hele Europese Unie.

De prioriteiten van de sociale pijler

De Europese pijler van sociale rechten, kortweg de sociale pijler, vormt het fundament voor een sociaal Europa. De pijler kwam in 2017 tot stand en heeft twintig beginselen voor een rechtvaardige, sterke en sociale Europese Unie. Ze raken aan het dagelijks leven van alle Europeanen, van onderwijs en een leven-lang-leren, gendergelijkheid, een goed loon en een goede werk-privé balans tot kinderopvang, minimumloon, gezondheidszorg en een goede woning. Door de sociale pijler te versterken, geven we sociale rechten en principes binnen de Europese Unie een sterkere rol ten opzichte van financiële en economische overwegingen. En dat is hoognodig in een tijd van grotere veranderingen en onzekerheid.

D66 wil dat de sociale pijler een sterkere rol krijgt binnen het jaarlijkse proces waarin de Europese Unie het economische, budgettaire, werkgelegenheids- en sociale beleid van de lidstaten coördineert: het zogeheten Europees Semester. De Europese Commissie kan sociaal beleid stimuleren door financiële middelen te koppelen aan sociale aanbevelingen voor de lidstaten en door te zorgen voor goede kennisuitwisseling tussen landen.

D66 stelt hierin vijf prioriteiten:

- **Toegankelijke bij- en omscholing** voor werkloze mensen en mensen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt, óók voor mensen die al werk hebben, maar toch in een onzekere positie verkeren. Dit kan ook in een korte periode waarin een genereuze werkloosheidsuitkering wordt gecombineerd met een snelle overgang naar nieuw werk, scholing en training van werkzoekenden.
- Publieke financiering van **kinderopvang** in ieder geval tot de leeftijd van drie jaar, en deelname aan vroeg- en voorschoolse educatie en opvang vanaf drie jaar tot de basisschoolleeftijd. Dit combineren we met de uitbouw van de wettelijke regelingen voor **mantelzorgfaciliteiten en ouderschapsverlof**. Dat is goed voor de kansengelijkheid én voor de arbeidsmarktpositie van vrouwen.
- Investerings in het **beroepsonderwijs**, met name voor de tekortsectoren zoals de techniek, het onderwijs en de zorg. Extra aandacht gaat ook uit naar de digitale en klimaattransitie.
- **Inclusie** van achterblijvende groepen op de arbeidsmarkt. Met de richtlijnen over loontransparantie, minimumlonen en de werk-privé balans zijn belangrijke stappen gezet. Ambitieuze Europese minimumnormen blijven belangrijk. D66 wil ook met sociale investeringen de arbeidsmarkt inclusiever maken, met bijzondere aandacht voor regio's waar de langdurige werkloosheid hoog is.
- Borging van het **sociale grondrecht op wonen**, waarbij beëindiging van dakloosheid, financiering van woningen voor lage en middeninkomens en de verduurzaming van woningen prioriteit hebben

Een Europese arbeidsmarkt

De economie bestaat niet zonder mensen. De bescherming en ontwikkeling van werknemers is dan ook een minimale voorwaarde voor een goed functionerende economie, naast sociale investeringen. Met Europese integratie kunnen we de sociale rechten van werknemers beter beschermen, verder verstevigen en aanpassen aan de nieuwe economische realiteit. Dat doen we om de digitale en klimaattransitie aan te gaan en onze welvaart te beschermen. Om de eerlijke concurrentie aan te gaan met landen buiten Europa. En om sterker te staan tegenover systeemrivalen zoals China.

- Op Europees niveau komen **minimumafspraken** over toegang tot het arbeidsrecht, sociale zekerheid en de bestrijding van schijnzelfstandigheid. Zo valt niemand in Europa buiten de boot. Hierbij is oog voor nationale tradities en verschillen. Toekomstige Europese sociale wetgeving zet in op zekerheid voor alle soorten werknemers, ook voor zzp'ers en voor mensen in tijdelijke contracten.
- De sociale rechten van **platformwerkers** moeten zo snel mogelijk op Europees niveau worden geïmplementeerd. Dat vraagt om een duidelijk kader om te beoordelen of een platform een werkgever is of een bemiddelaar van werk. D66 wil hierin in ieder geval in meenemen of het platform de maximale prijs voor arbeid bepaalt, werken voor een derde partij weerhoudt, eisen oplegt over werktijden en -duur en beoordelingen geeft. Als de werkgever een platform is, is het verplicht om in de sociale zekerheden van platformwerkers te voorzien, zoals pensioenopbouw, werkloosheidsuitkeringen en loondoorbetaling bij ziekte. Het is belangrijk dat de algoritmes op de platforms in te zien zijn, niet bepalend zijn voor de beoordeling van platformwerkers en dat nationale autoriteiten de arbeidsomstandigheden van platformwerkers controleren.
- Werkgevers vragen steeds vaker van werknemers om altijd bereikbaar te zijn. D66 is voorstander van een **Europees recht op onbereikbaarheid**.
- Mensen zonder baan of in een onzekere positie begeleiden we naar nieuw werk, bijvoorbeeld in tekortsectoren. Om dat mogelijk te maken, versterken we de **Europese vaardighedenagenda** zodat iedereen toegang heeft tot op-, om- en bijscholing. Hierbij zetten we in op meer samenwerking tussen en capaciteitsopbouw bij sociale partners.

Werknemers

D66 zet zich in voor bescherming van werknemers in de hele Europese Unie en eerlijke kansen voor iedereen. Door onnodige barrières weg te halen krijgen werknemers makkelijker toegang tot bijscholing en omscholing, vooral als ze werkloos zijn of in onzekere banen zitten. Zo kunnen ze snel nieuwe vaardigheden aanleren en makkelijker ander werk vinden.

We streven naar eerlijke arbeidsvoorwaarden voor alle werknemers, inclusief platformwerkers en mensen met tijdelijke contracten. Iedere werknemer heeft recht op een goed sociaal vangnet. Er komen goede afspraken voor platformen die werknemers inzetten, om te garanderen dat zij passende sociale bescherming en eerlijke behandeling krijgen. Door een Europees recht op onbereikbaarheid in te voeren, bevorderen we een gezonde werk-privé balans. Daarnaast vinden we het belangrijk dat ouders werk en gezin beter kunnen combineren. Daarvoor komt er financiering voor kinderopvang en toegang tot vroeg- en voorschools onderwijs tot de basisschoolleeftijd. Deze ondersteuning zorgt niet alleen voor gelijke kansen voor kinderen, maar maakt het ook makkelijker voor vrouwen om na ouderschapsverlof weer aan het werk te gaan.

Door te investeren in opleidingen die aansluiten op tekorten in sectoren zoals techniek, zorg en onderwijs, dragen we bij aan betere werkgelegenheid en verbeterde vaardigheden van werknemers.

We zorgen ervoor dat werknemers eerlijk behandeld worden, ongeacht hun contractvorm, en dat er ruimte is voor een gezonde balans tussen werk en privéleven voor iedereen in de Europese Unie.

Arbeidsmigratie versterkt de Europese economie

Arbeidsmigratie kan essentieel zijn voor de grote opgaven in Europa. Zo vraagt de energietransitie om grote aantallen technici en in een vergrijzende samenleving zijn arbeidsmigranten essentieel in de zorgsector. Nu al heersen er grote arbeidstekorten in de EU-lidstaten en dit zal de komende jaren alleen maar toenemen. Daarom moeten we de kansen van arbeidsmigratie pakken door te focussen op win-win-win scenario's. Zowel de migrant, als de EU, als het land van herkomst moeten ervan profiteren.

- Regelmatig werken en leven arbeidsmigranten in slechte omstandigheden. Hoewel er een **Europese arbeidsmarktautoriteit** is opgericht, kan deze vaak niet daadwerkelijk misstanden bestrijden en onderzoek doen naar de bevordering van mobiliteit en sociale zekerheid binnen de Europese Unie. Daarom krijgt de Europese arbeidsmarktautoriteit volledige bevoegdheid op het gebied van arbeidsmigranten en grenswerkers om onderzoek te doen en in te grijpen, bijvoorbeeld door bedrijven te sluiten. Ook wordt het mogelijk om misstanden te melden bij een **Europees meldpunt**.
- De behoefte aan arbeidsmigranten in met name de tekortsectoren zal de komende jaren alleen maar sterk toenemen. Om die reden wil D66 dat er een **Europese visie** komt op **gerichte arbeidsmigratie**. Door keuzes te maken waar arbeidsmigratie wenselijk is, wordt ook helderheid gegeven waar de mogelijkheid van een Europese 'Blauwe kaart' kansrijk is. Ook moeten op Europees niveau afspraken gemaakt worden over minimale eisen aan zaken als huisvesting, behoud van rechten bij terugkeer en beloning. Niet alleen kan hiermee overlast worden voorkomen, maar het biedt migranten ook een aantrekkelijk perspectief om hier in Europa te komen werken.
- We breiden de **Europese 'Blauwe kaart'** uit naar alle opleidingsniveaus voor vakmensen, zodat meer mensen er gebruik van kunnen maken. Deze kaart is bedoeld voor vakmensen van buiten de Europese Unie die hiernaartoe komen om te komen werken in de tekortsectoren zoals de zorg en techniek. Nationale programma's die hierop lijken, worden zoveel mogelijk geharmoniseerd.
- Op dit moment kunnen arbeidsmigranten van buiten de Europese Unie voor laagbetaald werk een werkvergunning krijgen in sommige lidstaten. Wat er dan vaak gebeurt, is dat een uitzendbureau uit die lidstaat deze arbeidsmigrant 'uitleent' in bijvoorbeeld Nederland. Dit is een schijnconstructie en misbruik van het vrij verkeer van werknemers binnen de Europese Unie. D66 wil er in Europees verband voor zorgen dat deze route niet langer mogelijk is. Bovendien wil D66 Europese **afspraken om uitbuiting tegen te gaan** die nét over de grenzen van lidstaten plaatsvindt, waar controles lastiger zijn en verschillen in regelgeving groot.

- **Tijdelijke arbeidsmigratie** van buiten de Europese Unie wordt gekoppeld aan afspraken met de landen van herkomst. Deze brede afspraken gaan over het terugnemen van migranten die geen recht hebben op asiel, maar ook over investeringen in onderwijs, economie, handel en mensenrechten.
- We zetten in op **partnership deals** met landen buiten de Europese Unie. Werknemers krijgen een visum voor 3 jaar om in de Unie te werken. De kennis en ervaring die ze hier opdoen, kunnen ze inzetten in hun land van herkomst wanneer ze teruggaan. Met deze circulaire migratie vullen we tekorten in Europa aan en werken we mee aan een duurzame toekomst voor het land van herkomst.

Een interne markt die werkt voor mensen

Dertig jaar interne markt heeft Europeanen eenheid en nieuwe mogelijkheden gegeven. Dankzij de interne markt kunnen mensen, goederen, diensten en kapitaal zich vrij bewegen door de Europese Unie. Dankzij de harmonisatie van wet- en regelgeving en de wederzijdse erkenning van normen kunnen bedrijven producten en diensten aanbieden op een markt van 450 miljoen mensen. Dankzij de interne markt is de Europese Unie één van de machtigste handelsblokken ter wereld, op gelijke voet met andere grootmachten zoals de Verenigde Staten en China. Burgers in de Europese Unie profiteren van de hoogste veiligheidsnormen voor producten en kunnen in elke lidstaat studeren, wonen, werken en met pensioen gaan. Zo is de interne markt een bron van welvaart en een belangrijke bouwsteen van de Europese Unie.

Toch is er nog veel werk te doen. D66 wil dat de interne markt voor alle Europeanen werkt. We willen een interne markt die in dienst staat van onze doelen en waarden: een groene economie, een eerlijke verdeling van de welvaart tussen mensen en tussen regio's, en democratisch zeggenschap van mensen. We willen een interne markt waarvan niet alleen bedrijven profiteren, maar waarin ook consumenten en werkenden een vuist kunnen maken tegen bedrijven die hun marktmacht misbruiken. We willen een interne markt die de voedingsbodem is voor duurzame bedrijven en consumptie en voor digitale innovatie waar we allemaal van profiteren.

De interne markt is immers ook een instrument. Om gemeenschappelijke standaarden te zetten voor duurzame producten, om kennis en ervaring te delen via het vrij verkeer van diensten, om groene investeringen te doen of administraties te vereenvoudigen. Wat een kleine stap lijkt, kan groots uitpakken: denk aan wat de uitfasering van de gloeilamp heeft betekend voor de intrede van zuinige en goedkopere ledlampen. D66 wil een interne markt die keuzes makkelijker maakt

voor innovatieve en groene familiebedrijven, MKB en duidelijke voordelen heeft voor mensen. Dat vraagt om proactieve regie van de Europese Commissie. Verwijzing naar hoofdstuk grote transitie.

- Gezamenlijk bieden we een effectief **tegenmacht aan grote multinationale bedrijven**. Het is cruciaal om Europese marktregulering en mededingingsmacht verder te versterken, zoals met een sterkere bevoegdheid van de Europese Commissie om marktonderzoeken te doen. In verschillende sectoren leidt een gebrek aan concurrentie tot een steeds grotere macht van al heel grote bedrijven, van technologiebedrijven, tot farmaceuten en agrobédrijven. Om consumenten en werkenden beter te beschermen én om innovatie te stimuleren moet de Europese Commissie harder kunnen ingrijpen. Dat vraagt niet alleen om hoge boetes, maar ook om het kunnen opknippen van bedrijfsstructuren.
- D66 wil **investeren in markttoezicht**, zowel waar het gaat om financiële middelen als om het mandaat en de onafhankelijke positie van nationale en Europese toezichthouders. Als daarbij problemen of nationale inconsistenties aan het licht komen, onderneemt de Europese Commissie actie met een beroep op de Single Market Act.
- Het is hoog tijd om de **digitale interne markt** verder te brengen, zodat consumenten in heel de Europese Unie onder dezelfde voorwaarden producten of diensten kunnen afnemen. D66 wil dat de Europese Commissie de mededingingsregels in de digitale markt streng handhaaft, ook waar het gaat om bedrijven die de Europese markt ‘opknippen’ in kleinere markten. Daarnaast breiden we de Geoblocking-verordening uit en voeren we één Europees auteursrecht in.
- We willen een **verbod op territoriale leveringsbeperkingen**, waarbij hetzelfde product door de fabrikant in de ene lidstaat veel goedkoper wordt verkocht dan in een andere lidstaat.
- Een van de belemmeringen voor de interne markt is dat het **etiket op producten** in de nationale taal moet zijn. We onderzoeken of het mogelijk is om dit te vervangen, bijvoorbeeld door de verplichte informatie in de nationale taal digitaal beschikbaar te maken via een QR-code en via uniforme pictogrammen.
- Om te voorkomen dat verschillen tussen landen, regio's of bedrijven toenemen, is meer **Europese coördinatie voor staatssteun** nodig. Als lidstaten elkaar gaan beconcurreren met staatssteun, bijvoorbeeld om de energietransitie mogelijk te maken, wordt concurrentie op de interne markt verstoord. Zo hebben innovatievere bedrijven die geen staatssteun krijgen een nadeel ten opzichte van minder concurrerende bedrijven die wél staatssteun krijgen. Dat is onwenselijk. Verschillen in openbare aanbestedingsprocessen worden dus weggenomen.

- Om de **strategische autonomie van de Europese Unie** verder te versterken, is het belangrijk om productieketens binnen de Unie beter te laten functioneren, ook in crisistijd. Tijdens de coronapandemie bleek hoe snel deze ketens 'op slot' kunnen gaan en lidstaten toch hun eigen regels stellen. Wij willen meer waarborgen dat ook in tijden van crisis lidstaten de regels van de interne markt respecteren en naleven.
- D66 wil dat de Europese Commissie de **prijsbepaling van basisbehoeften** als medicijnen, energie en voedsel onderzoekt. Want terwijl prijzen voor andere producten beginnen te dalen, blijven prijzen voor basisbehoeften vaak hoog en blijven multinationals miljarden aan overwinsten maken door hun marktmacht, vaak ten koste van de bestaanszekerheid van mensen.

Sterke regio's, sterk Europa

Europa is rijk aan regio's, met eigen culturen en eigenaardigheden, met eigen talen en dialecten, en eetgewoontes die ook over nationale grenzen heen reiken. De verschillen én de verbindingen tussen regio's maken ons sterk. Toch bestaan in de Europese Unie ook grote onrechtvaardige verschillen tussen regio's, bijvoorbeeld in de toegang van mensen tot zorg, goed werk en het openbaar vervoer. Die verschillen zijn er zowel binnen landen als tussen landen, en vooral tussen welvarende economische centra rond grote steden en regio's daar verder vandaan. Ze worden bovendien versterkt door de grote veranderingen in de economie die de groene transitie met zich meebrengt, doordat bijvoorbeeld mijnen en kolencentrales sluiten. In heel Europa voeden zulke regionale achterstanden wantrouwen en een gevoel van machteloosheid. Dat holt ook de democratie uit.

- D66 pleit voor Europese investeringen in grotere gemeenschappen en regio's. Al meer dan dertig jaar zet de Europese Unie het **cohesiebeleid** in om verschillen tussen regio's en lidstaten te verkleinen. Het cohesiebeleid is in die periode vanuit wantrouwen over de bestedingen nodeloos ingewikkeld geworden. D66 pleit daarom ook voor een grondige hervorming van het cohesiebeleid, zodat het beleid vanuit solidariteit bijdraagt aan het zorgen voor kleinere verschillen in de hele EU, gericht op innovatie, duurzaamheid en inclusie.
- De laatste jaren heeft de Europese Unie gewerkt aan een toekomstvisie op achterblijvende regio's, via het cohesiebeleid en het Just Transition Fund, om de **energietransitie** op een rechtvaardige manier te laten verlopen. D66 wil dat de Europese Unie hier meer middelen

voor reserveert en samen met de lidstaten en de regionale overheden tot maatwerk komt, omdat iedere regio die achterblijft te maken heeft met een eigen mix van uitdagingen. Het partnerschapsprincipe is hierbij het uitgangspunt.

- Europese missies kunnen een belangrijke rol spelen in de **grote stedelijke opgaves** van deze tijd, zoals de Europese missie voor klimaatneutrale steden. Daar horen dan ook financiële middelen bij.
- Het **Europees Comité van de Regio's**, dat een formele adviesrol heeft in het EU-wetgevingsprocedures, vertegenwoordigt de stem van meer dan een miljoen volksvertegenwoordigers, gemeenteraadsleden en die van regionale parlementen zoals onze Provinciale Staten. D66 wil dat het Europees Parlement en de Europese Raad de adviezen van het Comité serieus meeweegt in haar standpunten over besluiten en regelgeving die de belangen van de decentrale overheden raken. Daar waar Europees beleid de regio's raakt, moet de Europese Commissie een zogeheten **regionale effect analyse** uitvoeren.
- Identiteit kent geen grenzen. In Europa hebben we een gedeelde geschiedenis, gemeenschappelijke culturen, maar ook een grote diversiteit die we moeten koesteren. Als D66 zetten we verder in op het **ondersteunen van cultureel erfgoed**, vooral in regio's en grensgebieden. We stimuleren culturele samenwerking tussen de Europese Unie en haar partnerlanden en willen dat het Comité van de Regio's nauw betrokken wordt bij de besluitvorming en uitvoering van Europees cultuurbeleid.
- We zorgen dat jongeren uit de **landen en gebieden overzee**, zoals het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden, net als de jongeren op het Europese continent kennis kunnen maken met het Europees Parlement en de andere Europese instellingen. Stagemogelijkheden in het kader van de Schuman- en Blue Book-traineeships zijn ook voor deze jongeren mogelijk en faciliteren we. Studenten uit landen en gebieden overzee moedigen we aan deel te nemen aan uitwisselingen via Erasmus+.
- **Europese subsidies en financiële regelingen** zijn ook voor onderzoekers, onderwijsinstellingen en culturele organisaties uit de **landen en gebieden overzee** toegankelijk. De Europese Commissie zorgt voor actieve en toegankelijke informatievoorziening over subsidieaanvragen en eisen.

Leve de grensregio's!

D66 kijkt met een Europese bril naar Nederland. Door buiten landsgrenzen te denken, zie je dat regio's die voor Nederland aan de grens liggen, voor Europa juist een centrale positie hebben. De kracht van deze regio's moeten we versterken en benadrukken. D66 wil samenwerking tussen (grens)regio's versterken, zodat we Europees gaan denken, voelen en doen. De bestaande Euregio-netwerken en grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden zijn hierbij van belang.

- Wonen en werken in verschillende Europese landen moet aantrekkelijker worden. Vooral voor mensen die in de ene lidstaat wonen maar werken over de grens, ontbreken goede afspraken. Dit leidt tot onduidelijkheid of hoge administratieve lasten voor bedrijven en werknemers, zeker als je ook af en toe thuiswerkt. Om **grenswerken makkelijker** te maken, halen we belemmeringen in de fiscaliteit en sociale zekerheid voor werkgever en werknemer weg. Voor nieuw beleid maken we rapportages over grenseffecten verplicht. We onderzoeken of het zogeheten 'werklandbeginsel' verder kan worden versterkt, waardoor mensen recht hebben op sociale voorzieningen in het land waar ze werken. En we breiden grensinformatiepunten uit.
- De vrijheid om te kunnen reizen en overal te kunnen werken in Europa is van essentieel belang, vooral in grensgebieden. D66 zet daarom in op goedkoper, efficiënter en meer openbaar vervoer en **verbindingen tussen grensregio's**.
- Als Europeaan zou je altijd, bij alle overheidsinstellingen, ook in het Engels zaken moeten kunnen regelen. D66 zet in op een **Europese grenswerkrichtlijn**.

Kunst, cultuur en media als basis voor een waardenvol Europa

De Europese Unie kent een enorme rijkdom aan culturen, van lokale dialecten en regionale gerechten tot nationale feestdagen en Europese sportcompetities. Europeanen zijn opgegroeid in verschillende culturen en tradities, en geworteld in allerlei verschillende culturen. De waarden van vrijheid, gelijkheid en democratie verbinden ons, net als ons streven naar een beter leven voor iedereen. Kunst en cultuur versterken onze onderlinge verbondenheid. Het Europese ideaal van 'alle mensen worden broeders (en zusters)' is daar een essentieel onderdeel van, samen met de hoop dat dit ideaal uiteindelijk gedragen wordt door iedereen die in Europa leeft. Ook leveren kunst en cultuur een bijdrage aan maatschappelijke doelstellingen, bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid en verdraagzaamheid.

D66 staat voor een sterk en breed Europees cultuurbeleid, waarmee alle burgers kennis kunnen maken met de verschillende culturen die Europa rijk is én hun eigen cultuur kunnen uitdragen.

- De Europese Unie beschermt de **rijke diversiteit** aan kunst en cultuur in Europa en haar culturele erfgoed zoals in het Verdrag van Lissabon overeengekomen en blijft dit actief uitdragen naar alle lidstaten.
- De **verduurzaming** van de Europese kunst- en cultuursector in het algemeen en in bijzonder ook het verduurzamen van Europees erfgoed wordt een speerpunt.
- We geven bijzondere aandacht aan cultuurparticipatie zodat een bezoek aan een kunst- of cultuurinstelling zo laagdrempelig mogelijk wordt. Alle lidstaten ontwikkelen speciale programma's om de **toegankelijkheid** van kunst en cultuur te vergroten, zoals in Nederland de CJP-pas. We laten iedereen in Europa in diens kinderjaren in aanraking komen met kunst in cultuur.
- Om kunst en cultuur in de gehele Europese Unie toegankelijker te maken, introduceren we een **Europese museumkaart**.
- We behouden het Europese programma **Creative Europe** en het **Nieuw Europees Bauhaus-project**, breiden deze uit en verbeteren deze programma's door de aanvraagprocedure voor subsidies te vereenvoudigen.
- De Europese mediasector kan bijdragen aan Europa als waardengemeenschap en dit ook in de praktijk brengen. Vrije toegang tot materiaal van **publieke omroepen** overal ter wereld is bij uitstek een geschikte manier om Europese waarden te bevorderen in en buiten Europa.
- Streamingsdiensten en andere mediaplatformen in de Europese Unie gebruiken geoblocking waardoor het aanbod van media per lidstaat verschilt. Om te zorgen dat iedereen in Europa dezelfde mediatoegang heeft, pleit D66 voor een **Europees auteursrecht** dat nationale auteursrechten vervangt.
- Grote streamingsdiensten blijven verplicht om in elk land waar zij actief zijn ook **lokale producties** te maken. Deze moeten zij beschikbaar maken in alle lidstaten en daar onder de aandacht brengen.
- Om het bewustzijn over de Europese samenwerking te vergroten, investeert de Europese Unie in een rondreizende tentoonstelling van het **Huis van de Europese geschiedenis**. D66 wil dat alle Europeanen de kans krijgen om kennis te maken met die Europese geschiedenis.

Europa als kenniscontinent

Toegankelijk en goed onderwijs is een voorwaarde voor gelijke kansen. D66 hecht daarom groot belang aan de ontwikkeling van een Europese Onderwijsruimte. Onderwijs is in eerste instantie aan de lidstaten zelf, maar in een coördinerende en aanvullende rol kan de Europese Unie samenwerking gericht op kwalitatief onderwijs aanjagen. D66 stimuleert inhoudelijke uitwisseling over goede voorbeelden van nationaal beleid, een betere erkenning van leerervaringen binnen de Unie en gezamenlijke inzet voor Europese doelstellingen.

- **Wederzijdse erkenning** van leerervaringen en meer stimulans voor onderwijsmobiliteit versterken de mogelijkheden voor leren en werken over de grens. Naar voorbeeld van de Benelux en de Baltische staten werken we in heel Europa aan wederzijdse erkenning van diploma's, (deel)certificaten, microcredentials, open badges, modules en stages. D66 wil de wederzijdse erkenning van diploma's en beroepskwalificaties verder harmoniseren, ook voor beschermde beroepen en vakkrachten. Tegelijkertijd moedigen we lidstaten aan te werken aan de kwaliteitszorg van hun onderwijs.
- Daarnaast is het belangrijk om uitwisseling op Europees niveau te versterken. Per 2026 wordt de nieuwe **EDAS-verordening** ingevoerd, die het mogelijk maakt om alle erkende leerontwikkelingen vast te leggen en mee te nemen. De Europese Unie stimuleert dat lidstaten deze verordening snel en goed doorvoeren en dat private partijen deze eveneens toepassen. Zo wordt het op een privacy-vriendelijke en veilige manier mogelijk om data door heel Europa mee te nemen.
- **Erasmus+** draagt succesvol bij aan de waardevolle uitwisseling van studenten, docenten en onderzoekers door heel Europa. D66 wil dat elke student die daar recht op heeft, gebruik kan maken van een Erasmusbeurs. Vooral onder mbo-studenten moedigen we het gebruik van Erasmus+ aan.
- Ook docenten en onderzoekers kunnen gebruik maken van een **Erasmusbeurs**. Simpelere regels maken het makkelijker om delen van hun carrière aan een andere Europese kennisinstelling te besteden. Daarnaast zouden ook alle promovendi in Europa gebruik moeten kunnen van het Erasmusprogramma om een deel van hun onderzoek aan een andere instelling uit te voeren.
- D66 vindt het belangrijk dat jongeren al vroeg in aanraking komen met andere Europese culturen. Onze ambitie is dat elke jongere in Europa die dat wil vóór diens twintigste levensjaar een Europese uitwisseling heeft beleefd, ongeacht welke opleiding je doet.

Daarom zorgen we dat ook het **voortgezet onderwijs** gebruik kan maken van een Erasmus+ beurs en verhogen we het Erasmus-budget. Zo is elke middelbare school in staat om een uitwisselingsprogramma te organiseren in een andere Europese lidstaat.

- De **internationalisering** van het hoger onderwijs biedt veel voordelen, voor studenten zelf, voor de onderwijsinstellingen én voor het gastland. Vandaag zien we dat sommige landen zo populair zijn om te studeren dat de druk op het onderwijsstelsel of basisvoorzieningen te hoog wordt. De Europese Commissie zet binnen de zogenoemde European Learning Mobility Framework in op strategische en gebalanceerde studentenstromen binnen de Europese Economische ruimte.
- **Academische vrijheid** is fundamenteel voor de wetenschap en voor de samenleving. D66 steunt het voorstel in het Europees Parlement voor een jaarlijks monitoringsrapport op het gebied van academische vrijheid. Dit kan ook onderdeel worden van de rechtsstaat-APK.
- Om in een ander land een **beschermde beroep** uit te voeren, bijvoorbeeld in de zorg of het onderwijs, moet je vaak toestemming en erkenning van diploma's vragen. D66 wil dat iedereen met de juiste startkwalificaties, inclusief benodigde kennis van de taal, in de hele Europese Unie automatisch toegang krijgt tot beschermde beroepen.
- D66 pleit voor een **verplichte minimale stagevergoeding** in de hele Europese Unie. Elke student moet de kans hebben om werkervaring op te doen, voor rekening van werkgevers. Bovendien verbetert een minimale stagevergoeding.

Een gezond Europa voor een sterke toekomst

Goede gezondheid en goede toegang tot zorg zijn van fundamenteel belang voor ons allemaal. D66 ziet dat Europese samenwerking onze gezondheid kan verbeteren. De Europese Gezondheidsunie vormt daarvan de basis. Want we staan voor veel gezamenlijke opgaves, zoals grote gezondheidsverschillen tussen mensen, overgewicht en ongezonde leefomgevingen en obstakels in de toegang tot zorg. Een verenigd Europa staat sterker dan individuele lidstaten – dat heeft ook de gezamenlijke inkoop van vaccins tijdens de pandemie laten zien. We leren van ervaring en van elkaar om voor elke Europeaan goed te kunnen zorgen.

Een toekomstige crisis bestrijden we samen

- De pandemie heeft ons geleerd dat samenwerking nodig is om onze volksgezondheid te beschermen. De Europese Unie moet solidair en daadkrachtig kunnen optreden. Niet alleen in tijden van crisis, maar ook voor preventie, detectie en steun. Daar horen ook nieuwe **competenties** bij. D66 wil een **Europese gezondheidsvisie**, waarin veel aandacht is voor sociale gezondheidsverschillen en voor de samenhang tussen de gezondheid van mens, dier en milieu: duurzaamheid, een gezonde leefomgeving, welzijn en gezondheid zijn immers sterk met elkaar verbonden. In het Europees Parlement komt een nieuwe, eigen commissie voor gezondheid en de nationale ministers van volksgezondheid komen vaker en regulier samen.
- De **Europese Gezondheidsunie** geeft de Europese Unie de mogelijkheid om een medische noodtoestand uit te roepen. Zo kan Europa gezamenlijk maatregelen nemen en medische voorraden inkopen. D66 pleit voor goede afspraken over wanneer er sprake is van een medische noodtoestand: wanneer een grensoverschrijdende gezondheids crisis acuut levens in gevaar brengt en de samenleving ontwricht. Lidstaten houden autonomie over beslissingen die betrekking hebben op inperking van de rechten en vrijheden van burgers.
- D66 wil investeren in de **Europese hulpmiddelen- en geneesmiddelenindustrie** en hogere eisen stellen aan de import van hulpmiddelen en geneesmiddelen, zoals waar het gaat om leveringszekerheid. We werken toe naar een eigen Europese productie en basisvoorraad. Op Europees niveau worden draaiboeken voor grensoverschrijdende gezondheids crises regelmatig geüpdatet, waarbij ook in kaart wordt gebracht welke hulpmiddelen van fundamenteel belang zijn.
- Tijdens pandemieën zet Europa bij de Wereldhandelsorganisatie in op een tijdelijke **opschorting van patenten op vaccins**. Zo zijn levensreddende vaccins ook toegankelijk voor de rest van de wereld en voornamelijk het mondiale Zuiden.
- We steunen de ambitie om de **Europese farmaceutische industrie** minder afhankelijk te maken van onder andere grondstoffen uit het buitenland. Veel Europese landen kampen nu al met medicijntekorten, onder meer door kwetsbare productieketens.

We maken medicijnen goedkoper en toegankelijker

- Door Europees op te treden, kunnen we de **macht van de farmaceutische industrie inperken**. Europese wet- en regelgeving is nodig om medicijnen goedkoper en toegankelijker maken, bijvoorbeeld door patenten minder lang te beschermen en door te eisen dat medicijnen in alle lidstaten op de markt worden gebracht. Bedrijven moeten inzicht geven in de kosten die zij daadwerkelijk maken voor het onderzoek, de ontwikkeling en de productie van hun geneesmiddelen. De mededingingstak van de Europese Commissie moet woekerende marktmacht op bijvoorbeeld farmaceutische markten, markten voor digitale patiëntendossiers en ziekenhuizen nadrukkelijker monitoren, aanpakken en voorkomen.
- We bundelen de krachten in Europa om gezamenlijk te onderhandelen met farmaceuten. We **schermen het patentrecht** aan door kritischer te toetsen of een middel wel echt 'nieuw' is en of een medicijn geen weesgeneesmiddel is. Bij een indicatie voor uitbreiding of verbetering van een product of van de toediening daarvan, start geen nieuwe beschermingsperiode, maar blijft de initiële patentduur van kracht. Exorbitante prijsverhogingen worden aan banden gelegd.
- De **Europese zorgstrategie** is een aanmoediging voor nationaal beleid om hoogwaardige, betaalbare en toegankelijke zorgdiensten te waarborgen en de situatie voor zowel zorgontvangers als verzorgers te verbeteren. D66 steunt de wens om hierbij breed in te zetten: onderwijs, goede arbeidsomstandigheden en kansengelijkheid, bijvoorbeeld met een betere balans tussen ouders in zorgtaken, zijn randvoorwaarden voor goede gezondheid.

Europees onderzoek voor betere zorg

- D66 zet in op betere Europese uitwisseling van informatie over gezondheid en betere verzameling en uitwisseling van gegevens voor onderzoek. We zetten in op een sterkere **Europese Ruimte voor Gezondheidsgegevens**, vooral waar het gaat om een uniform kader voor lidstaten en eenduidige spelregels voor private en publieke spelers. Zo krijgen we meer inzicht in de gezondheidsverschillen tussen mensen in Europa en kunnen we ook meer doen om deze terug te dringen. Daarbij pleiten we ook voor meer **zeggenschap over onze persoonlijke gezondheidsgegevens** en inachtneming van de juiste privacywaarborgen voor het primair en secundair gebruik van gezondheidsdata.

- De Europese Unie maakt meer subsidie vrij voor **onderzoek naar gender-gerelateerde gezondheidsklachten**, want onderzoek naar het vrouwelijk lichaam loopt nog altijd achter op onderzoek naar het mannelijk lichaam. D66 wil bijzondere aandacht voor de intersectionele dimensie van gender-gerelateerde gezondheidsklachten, zoals etniciteit.
- D66 zet zich onverminderd in voor onderzoek en erkenning van **longcovid**. We zetten de Europese en internationale samenwerking op onderzoek naar longcovid door en betrekken deze lessen ook bij andere infectieziekten.

Gezonde voeding in de Europese Unie

- Omdat vrijblijvende afspraken met producenten over de **maximale hoeveelheid zout, suiker en vet** in producten de afgelopen jaren te weinig hebben opgeleverd, komen we met Europese wettelijke verplichtingen. Bedrijven die deze verplichtingen niet nakomen, krijgen een Europese boete opgelegd.
- Obesitas en diabetes zorgen voor een steeds grotere gezondheids crisis. Om deze crisis te bestrijden, hebben een aantal lidstaten van de Europese Unie al een belasting op suikerhoudende dranken ingevoerd. D66 is voorstander van een **Europese suikertaks**, geheven op het niveau van productie, waarbij we zorgen dat we dezelfde belasting op ongezonde, suikerrijke producten heffen die voor rekening van de voedselindustrie komt. Alleen op deze manier kunnen we zorgen dat multinationals niet de regels omzeilen en we voor de volksgezondheid van iedereen opkomen.
- D66 wil dat de Europese Commissie zich in Europa en daarbuiten inzet voor een **realistisch, effectief en menselijk drugsbeleid**, gebaseerd op wetenschappelijke inzichten. Hierbij staat het voorkomen van gezondheidsschade voorop.

Goede huisvesting in Europa

Een woning is een recht en een voorwaarde om je leven vorm te kunnen geven, zoals het stichten van een gezin, werk en vrijetijd. Maar veel steden, regio's en landen in de Europese Unie hebben vandaag te maken met een wooncrisis: op veel plekken is het tekort aan goede, betaalbare en duurzame woningen groot – met grote gevolgen voor mensen. Daar heeft ook de Europese Unie een rol te spelen.

- Binnen de Europese Unie pleit D66 ervoor om het recht op huisvesting centraal te stellen in het woonbeleid en te zorgen voor meer woningen voor mensen met lage en middeninkomens. De Europese Commissie kan een belangrijke rol spelen om de **kennisuitwisseling** tussen landen hierover de verbeteren.
- D66 wil dat de Europese Commissie onderzoekt welke **Europese aanbestedingsregels** en richtlijnen voor lidstaten in de weg staan om de woningbouw vlot te trekken, en voorstellen doet om lidstaten meer ruimte en mogelijkheden te bieden. Zo hebben de huidige regels voor staatsteun uitbreiding nodig, zodat woningen voor mensen die meer verdienen dan de huidige inkomensgrens voor sociale huurwoningen ook als DAEB-activiteiten worden aangemerkt (Diensten van Algemeen Economisch Belang).
- **Dakloosheid** is de meest ernstige schending van het recht op huisvesting. De Europese Unie moet lidstaten financiering bieden om dakloosheid aan te pakken volgens het Housing First-principe, waarbij dakloze mensen eerst een woning toegewezen kregen waarna vervolgens de andere (economische en psycho-sociale) problemen worden aangepakt. De Housing First Europe Hub krijgt een prominentere rol in het verspreiden van kennis over en stimuleren van deze aanpak van dakloosheid.
- **Verduurzaming van woningen** is nodig om de klimaat- en energietransitie te doen slagen, verbetert onze levensstandaard en zorgt voor veel lagere energierekeningen. Daarom zijn grotere directe investeringen uit Europese fondsen nodig, net als de ontsluiting van private investeringen en onderzoek naar innovatieve en duurzame woningbouw.
- D66 verwelkomt de deal tussen het Europees Parlement en de Raad die de transparantie op digitale platforms voor de sverbetert. Lidstaten kunnen hiermee de identiteit van de verhuurder checken en daarmee illegale verhuur tegengegaan. Het is dan ook belangrijk om deze wetgevingsprocedure snel af te ronden.

Jonge ouders

Voor jonge ouders brengen de plannen van D66 belangrijke voordelen met zich mee, gericht op de veiligheid van hun kinderen, betaalbaar en duurzaam reizen, een schoon klimaat en toegang tot betaalbare woningen.

D66 streeft naar een veilig Europa, waar jonge ouders met vertrouwen hun gezin kunnen opvoeden. Europa biedt ons de belangrijkste bescherming tegen dreiging van buitenaf en is zo de belangrijkste waarborg voor een veilige toekomst.

Goedkoop en duurzaam reizen essentieel. D66 zet zich in voor een Europees vervoerssysteem dat voordeliger is dan vliegen voor afstanden tot 700 kilometer. Dit betekent niet alleen betaalbaarheid, maar ook aantrekkelijke opties zoals hogesnelheidstreinen, nachttreinen en verbeterde internationale verbindingen. Met de invoering van een Europese Spoorautoriteit streven we naar een naadloze en betaalbare ervaring bij het plannen, boeken en betalen van treinreizen, inclusief eenvoudige overstappen tussen vliegtuig en trein. Investerings in lokaal vervoer, zoals buslijnen en lokale treindiensten, vergemakkelijken het dagelijks leven van jonge ouders, met name voor werk en toegang tot voorzieningen zoals zorg.

Een schone en duurzame planeet is cruciaal om door te geven aan de volgende generatie. D66's inzet voor een "schoon klimaat" omvat concrete maatregelen om de CO₂-uitstoot te verminderen en hernieuwbare energiebronnen te bevorderen, waardoor we een gezondere wereld kunnen doorgeven aan hun kinderen.

D66 pleit voor een rol van het recht op huisvesting in het Europese woonbeleid. Door samenwerking en kennisuitwisseling tussen landen wil D66 meer woningen realiseren voor mensen met lage en middeninkomens. Betere mogelijkheden voor lidstaten om woningbouw te bevorderen, staan centraal in dit streven, waardoor we meer keuzes hebben bij het vinden van betaalbare huisvesting voor hun gezin.

Hoofdstuk 4

Een geopolitiek sterk Europa voor vrijheid, democratie en veiligheid.

Een geopolitiek sterk Europa voor vrijheid, democratie en veiligheid

Europa staat van oudsher voor vrijheid, democratie en veiligheid. Opkomen voor de mensenrechten en eerlijke handel, vanuit de overtuiging dat er uiteindelijk meer zaken zijn die ons binden in de wereld dan onderscheiden. Die overtuiging heeft de afgelopen jaren flinke deuken opgelopen. We zijn met onze neus op de feiten gedrukt: het vredesdividend is weg en onze economische afhankelijkheid is blootgelegd. Te lang hebben we ons als Europa afhankelijk gemaakt van Rusland voor onze energie, van China voor onze grondstoffen en van Amerika voor onze veiligheid. In dat speelveld is Nederland een kleine speler, maar als Europa hebben we enorme veerkracht getoond door eensgezind samen te werken.

In deze woelige wereld zijn onze waarden onze belangen. Alleen door onze waarden consequent als uitgangspunt te nemen, werken we aan een wereld die welvarend en veilig is voor iedereen. Juist daarom is het zaak dat Europa zowel economisch als geopolitiek weer een invloedrijke speler wordt op het wereldtoneel. Alleen zo kunnen we daadkrachtig werken aan problemen als klimaatverandering of schendingen van mensenrechten. Maar dat kan Europa alleen als het ook de instrumenten krijgt om daadkrachtig en slagvaardig op te treden. Alleen dan kan Europa haar invloed ook echt te gelde maken.

Open strategische autonomie staat voor D66 daarbij aan de basis van het Europese buitenland- en veiligheidsbeleid. Dit betekent dat de Europese Unie en haar lidstaten op essentiële gebieden zoals defensie zelfvoorzienend moeten zijn. Maar ook dat Europa de grote opgaven van deze tijd – digitalisering en klimaatverandering – door kan maken zonder afhankelijkheid van autoritaire landen. Dit betekent niet dat Europa zich terugtrekt in haar eigen schulp. Handel en internationale samenwerking blijven belangrijk voor het welzijn en de welvaart in Europa en kunnen bijdragen aan een duurzame en eerlijke wereld. Dit vraagt een Europa dat durft te kiezen voor een consistent buitenlandbeleid, waarbij mensenrechten en internationale verdragen altijd het uitgangspunt zijn.

In de afgelopen 80 jaar is Europa van een samenwerking van 6 landen uitgegroeid tot een Unie van 27 lidstaten. De uitbreiding van de Europese Unie is de succesvolste manier gebleken om democratische waarden uit te dragen en welzijn en welvaart voor alle Europeanen te vergroten. Zowel bestaande lidstaten als nieuw toetredende lidstaten zijn erop vooruitgegaan. Verdere uitbreiding versterkt de geopolitieke positie van de Unie, versterkt de democratische bewegingen in de kandidaat-lidstaten en vergroot de brede welvaart.

Om onze veiligheid en vrijheid te garanderen, is het zaak dat we verregaand samenwerken op het gebied van veiligheid en defensie. Te lang zijn we voor onze veiligheid afhankelijk geweest van derden, terwijl Rusland onze vrede bedreigt. Voor D66 betekent dat investeren in onze eigen verdediging waardoor we onze eigen broek kunnen ophouden. Daarom zijn in Europa bindende afspraken nodig over de versterking van de Europese defensiekracht, voor de eenwording van de Europese defensiemarkt en voor een collectieve Europese verdediging binnen de NAVO. Wij Europeanen kunnen niet naïef zijn en moeten ons voorbereiden op cyber- of fysieke aanvallen vanuit Rusland of andere autocratische regimes. Een Europa dat zich kan verdedigen is de beste garantie voor een veilig Nederland.

Het zijn van een hoeder van vrijheid en democratie betekent ook de bereidheid om een veilige haven te zijn voor diegenen die door oorlog of geweld bedreigd worden. Dat vraagt om een humaan vluchtelingenbeleid, een stabiele en robuuste opvangketen met eerlijke verdeling over de lidstaten en meer veilige routes.

Als economisch blok sluiten we eerlijke en duurzame handelsverdragen om welvaart, welzijn en werkgelegenheid in Europa en elders te bevorderen. Met een eensgezinde Europese stem in het buitenland treden we op tegen territoriale agressie, onderdrukking van minderheden en mensenrechtenschendingen. En om te voorkomen dat we door andere landen worden gechanteerd, investeren we in cruciale Europese industrie en innovatie.

Onze inzet:

- We schaffen de veto's voor het Europese buitenlandbeleid af en maken werk van een permanente **zetel voor de Europese Unie in de VN-Veilighedsraad**. Als Europa spreken we zoveel mogelijk met één stem en dragen daarbij consistent het belang van mensenrechten en internationale verdragen uit.
- Kandidaat-lidstaten bieden we de mogelijkheden om **stapsgewijs toe te treden**. Met een **status als waarnemer** kunnen kandidaat-lidstaten alvast betrokken worden bij Europese besluitvorming en stimuleren we het enthousiasme om te blijven werken aan de noodzakelijke hervormingen zoals verwoord in de criteria van Kopenhagen.
- We werken toe naar een **Europese Defensie Unie** door verdergaand samen te werken, te durven specialiseren en gezamenlijk te investeren in onderzoek en innovatie en een Europese defensie-industrie.

- **Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen** wordt de norm voor alle Europese bedrijven, zodat ook internationaal rekenschap wordt gegeven aan mensenrechten, arbeidsomstandigheden, dierenwelzijn en een schoon milieu. Ons verdienmodel als handelsland wordt zo toekomstbestendig.
- Een **humaan asiel- en migratiebeleid**, waarbij we meer grip krijgen op migratie door onder andere het invoeren van veilige en legale vluchtroutes naar Europa.

Eén Europese stem in het buitenland

Een effectief buitenlandbeleid is gebaat bij één sterke Europese stem en snelle besluitvorming op Europees niveau. D66 zet zich daarom al jaren in voor het afschaffen van het vetorecht voor lidstaten op het gebied van buitenland- en veiligheidsbeleid. Alleen zo kunnen we effectief optreden tegen internationale agressie, onderdrukking van minderheden en mensenrechtenschendingen.

We staan daarbij voor onze idealen binnen en buiten Europa. Om die ook effectief uit te dragen is een sterke stem van Europa nodig; of het nu gaat om opstaan tegen autoritaire regimes of de samenwerking met gelijkgestemde landen om te komen tot oplossingen voor klimaatverandering en een eerlijkere verdeling van welvaart en welzijn. Wat ons bindt is internationale solidariteit: een gedeelde strijd tegen armoede, onrecht en onvrijheid.

- Het **vetorecht** op buitenlandbeleid, veiligheid en defensie wordt **afgeschaft**. Beslissingen worden voortaan met een gekwalificeerde meerderheid (twee derde van de lidstaten die samen minimaal 65 procent van de bevolking vertegenwoordigen) genomen. Het Europees Parlement voert de democratische controle uit.
- We maken ons **strategisch onafhankelijk van autocratische regimes**. Daarom zetten we in op strategisch grondbeheer, duurzame energie, screening van in- en uitgaande investeringen en bescherming van onze vitale infrastructuur. We vormen een sterk verbond met de 'vrije landen' in de wereld om onze waarden te beschermen.
- Bij conflicten en oorlogen in de wereld staan voor D66 altijd het **internationale recht** (inclusief het internationale humanitair oorlogsrecht) en mensenrechten centraal. D66 zal zich hard maken dat diegenen die zich hier niet aan houden zich moeten verantwoorden bij het Internationale Gerechtshof of het Internationaal Strafhof.

- D66 streeft naar een vaste **Europese zetel in de VN-veiligheidsraad**, de Wereldhandelsorganisatie (WTO), het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank.
- D66 is voorstander van internationale afspraken om 0,7 procent van het nationaal inkomen te besteden aan **ontwikkelingssamenwerking en internationale solidariteit**; dit wordt een bindende Europese norm. Ook Europese middelen zetten we in voor daadwerkelijke bestrijding van armoede en voor het creëren van kansgelijkheid in de wereld, niet voor grensbewaking. Bij besteding van de fondsen voor ontwikkelingssamenwerking is expliciet aandacht voor investeren in onderwijs, seksuele en reproductieve rechten en gezondheid.
- Europese landen hebben historisch gezien veel bijgedragen aan de opwarming van de aarde waardoor delen van de wereld onbewoonbaar worden. Deze klimaatcrisis raakt ontwikkelingslanden onevenredig hard. Daarom is er in Europese ontwikkelingshulp extra aandacht voor de negatieve gevolgen van de klimaatcrisis in deze landen en draagt de Europese Unie ruimhartig bij aan **het Loss and Damage fonds** van de VN. Ook wil D66 dat de Europese Unie het initiatief neemt om te komen tot een internationaal klimaatrechtvaardigheidsfonds, waarmee ontwikkelingslanden economisch, sociaal en ecologisch gesteund worden in de transitie tot een duurzamere samenleving.
- De Europese Unie moet zich inzetten voor een wereldwijde versterking van mensenrechten, met bijzondere aandacht voor vrouwenrechten, lhbtq+-rechten, voor journalisten en voor niet-gelovigen. We zijn voorstander van het verdere gebruik van het **Europese mensenrechten-sanctieregime** (Magnitsky-wetgeving). Hiermee worden de individuele mensenrechtenschenders van buiten de Europese Unie niet alleen gestraft in hun portemonnee, maar krijgen ze ook een in- en doorreisverbod naar de Europese Unie.
- We sluiten onze ogen niet voor het feit dat China een systeemrivaal is en een gevaar voor een vrije wereld. We moeten onze **strategische afhankelijkheden** van dit land snel **afbouwen**. Vooral bij de transitie naar een duurzame economie is onze afhankelijkheid ingewikkeld. Samen met de VS en andere democratische landen moet de Europese Unie deze strategische positie van China doorbreken met het groenste handelsakkoord ooit. We blijven ons daarnaast inzetten voor de mensenrechten van onder meer Oeigoeren, Tibetanen en andere minderheden, burgerrechten in Hong Kong en een onafhankelijk Taiwan.
- De Europese Unie krijgt een **feministisch buitenlandbeleid**, naar voorbeeld van onder andere Nederland en Duitsland. Dit betekent dat Europa wereldwijd actief mensenrechten bevordert en zich inzet voor de betekenisvolle deelname van vrouwen en de lhbtq+-gemeenschap aan besluitvorming.

- Het **Oostelijk Partnerschap** (Eastern Partnership) blijft wat D66 betreft een belangrijk platform om Europese samenwerking met Armenië, Azerbeidzjan en Wit-Rusland te vergroten. Samenwerking met deze regio is niet alleen in ons geopolitiek belang, maar Europese invloed in deze regio zal bijdragen aan stabiliteit, democratisering en economische vooruitgang in de regio. Voor Oekraïne, Georgië en Moldavië (voormalige landen van het Oostelijk Partnerschap) geldt dat zij inmiddels kandidaat-lidstaten zijn van de Europese Unie.

Eerlijke handel voor een welvarende wereld

Internationale handel is de drijvende kracht achter een goed draaiende wereldeconomie en achter de economie in Europa. Een heel groot deel van de huidige Nederlandse welvaart komt van internationale handel en een open houding naar andere landen. Handel is daarnaast een belangrijk instrument in een veranderende geopolitieke context en een instrument om de internationale stabiliteit (en rechtsorde) te bevorderen. Goede afspraken dragen bovendien bij aan het realiseren van duurzame en eerlijke internationale handel.

De afhankelijkheid van buitenlandse toeleveringsketens brengt tegelijkertijd risico's met zich mee. De oorlog in Oekraïne liet zien dat energiezekerheid in het geding komt wanneer we van een of enkele landen afhankelijk zijn voor de toelevering van grondstoffen. Ook onze ambities voor de klimaattransitie en datarevolutie staan op het spel wanneer bijvoorbeeld China de toegang tot zeldzame aardmetalen blokkeert. D66 zet daarom in op een strategische Europese handels- en industriepolitiek om in essentiële sectoren de eigen productiecapaciteit en kennispositie te versterken en variatie aan te brengen in de toeleveringsketens. Als economisch machtsblok sluiten we handelsverdragen om welvaart en werkgelegenheid te bevorderen, zowel in de Europese Unie als in de landen waarmee we handelsverdragen sluiten.

- D66 staat voor een op **regels gebaseerd handelssysteem**, met specifiek aandacht voor mens, klimaat en milieu. Hiermee geldt niet het recht van de sterkste, maar worden problemen opgelost naar eerlijkheid en redelijkheid. Dit is voor D66 het uitgangspunt van alle handelsafspraken die de Europese Unie met andere landen maakt.
- De Europese Unie zet zich in om Europese bedrijven en hun **verdienvermogen te beschermen** tegen oneerlijke concurrentie of economische dwang door landen buiten de EU. Daarnaast wil D66 dat de Europese Unie staatsteunregels aanpast, zodat cruciale fysieke en digitale infrastructuur beter beschermt kan worden tegen inmenging van landen

buiten de Europese Unie. Waarbij wel bewaakt wordt dat er binnen de Europese Unie eerlijke concurrentie plaats vindt, conform de spelregels van de interne markt. **<Zie ook paragraaf “Een interne markt die werkt voor mensen”>.**

- De Europese Unie sluit alleen **handelsakkoorden** met landen die het Klimaatakkoord van Parijs en het biodiversiteitsverdrag (Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework) hebben ondertekend. Bestaande handelsakkoorden die ouder zijn dan het Klimaatakkoord van Parijs voldoen niet altijd aan de klimaatambities van vandaag. D66 wil daarom dat de Europese Commissie zich inzet om bestaande handelsakkoorden zo snel mogelijk te laten voldoen aan minimaal het Klimaatakkoord van Parijs en het biodiversiteitsverdrag.
- Bij **onderhandelingen voor handelsverdragen** zorgen we voor representativiteit en transparantie. Zo komen alle belanghebbenden, van werkgevers tot werknemers, aan bod in het onderhandelingsproces en kunnen parlementariërs en journalisten hun controlerende taken vervullen.
- D66 wil dat de Europese Unie het initiatief neemt om samen met de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en andere democratische landen **het groenste handelsakkoord** te sluiten, waardoor onder andere de strategische afhankelijke positie van landen als China ten behoeve van de energietransitie kan worden doorbroken. Daarin moeten we regelen dat er meer kennisuitwisseling plaatsvindt, waardoor we de nodige stappen in de verdere verduurzaming van de economie sneller kunnen zetten.
- Daarnaast is D66 voorstander van verbeterde en gelijkwaardige handelsrelaties met democratische landen in het **mondiale Zuiden**.
- D66 zet zich in voor uitbreiding van het handelsverdrag voor groene goederen, **the Environmental Goods Agreement**. De handel in producten voor duurzame ontwikkeling wordt hiermee bevorderd, bijvoorbeeld door invoerheffingen voor deze producten af te schaffen.
- Handel is essentieel voor de **economische emancipatie van vrouwen** en het bevorderen van gendergelijkheid. Volgens de Wereldbank draagt internationale handel bij aan hogere lonen, gelijkere behandeling en betere banen voor vrouwen. De Europese Unie zet in haar handelsovereenkomsten in op specifieke hoofdstukken en verwijzingen naar gendergelijkheid, zoals in de associatieovereenkomst met Chili van 2022. Bestaande handelsovereenkomsten kunnen worden aangevuld met nieuwe instrumenten die gendergelijkheid bevorderen. Dit is vergelijkbaar met de toevoeging van klachtentoeegang bij het handelsakkoord met Canada.

- Het landbouwontwikkelingsbeleid moet de voedselzekerheid en de ontwikkeling van lokale voedselmarkten niet ondermijnen. Via handelsverdragen willen wij zorgen dat **duurzaamheidsstandaarden** ook buiten Europa omhooggaan.
- Handelsregels worden ingezet om ongewenste en **illegale handel**, zoals die in spionagetehnologie, geroofde kunstschaten, illegale houthandel, bedreigde diersoorten en conflictmineralen, tegen te gaan.
- Met **de Global Gateway** investeren we in fysieke en digitale infrastructuur in andere landen, ter bevordering van welzijn, welvaart en handel. Volgens D66 moet de focus liggen op duurzame en digitale sectoren en initiatieven die bijdragen aan een gelijkwaardige wereld.
- **International Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO)** moet de norm worden voor alle bedrijven. Minimale regelgeving op dit gebied wordt op Europees niveau vastgelegd, met oog voor mensenrechten, arbeidsomstandigheden, dierenwelzijn, klimaat en een schoon milieu. Er wordt geen uitzondering gemaakt voor bijvoorbeeld de financiële sector. Om te zorgen dat ook het Midden- en het Kleinbedrijf (MKB) mee kan komen in deze cultuurontwikkeling wordt geïnvesteerd in steunpunten waar ondernemers terecht kunnen voor vragen, kennis en best practices. In de toekomst neemt ieder bedrijf, ongeacht hoe groot, haar verantwoordelijkheid. De Europese Commissie zal monitoren in hoeverre de mensenrechten, arbeidsomstandigheden, de positie van vrouwen, de lhbtq+-gemeenschap en het milieu ook daadwerkelijk verbeterd.
- D66 wil grondige controle op export van goederen die ook voor militaire doeleinden gebruikt kunnen worden (**dual use goods**).
- Producten gemaakt **met dwangarbeid** horen niet thuis in de Europese interne markt. Met een EU-verordening wil D66 dat er een verbod komt op producten en grondstoffen gemaakt uit dwangarbeid. Op Europees, nationaal en internationaal niveau wordt samengewerkt om deze producten te herkennen en te verbieden. Slachtoffers van dwangarbeid moeten gecompenseerd worden voor het leed dat hun is aangedaan. Speciale bewijslast moet bij bedrijven komen te liggen wanneer zij importeren uit gebieden waar dwangarbeid veelvuldig plaatsvindt.
- De Europese Commissie brengt jaarlijks in kaart in welke sectoren afhankelijkheden van andere landen, risico's met zich meebrengen. Waar dit in het Europese belang is, beschermen we de Europese markt en industrie. Open grenzen en gelijke concurrentie blijven de norm in de interne markt. Maar waar het gaat om essentiële grondstoffen en productieprocessen pleit D66 voor een groen **Europees industriebeleid** waarmee in essentiële sectoren de Europese productiecapaciteit en kennispositie wordt versterkt.

Duurzaamheid en mensenrechten zijn daarbij de basis van dit industriebeleid. Ook vraagt dit Europees investeren in duurzame mijnbouw. D66 wil dat de Europese Unie koploper wordt in CO2-vrije mijnbouw, onder strenge milieu- en arbeidsregels terwijl een sterke rechtspositie voor omwonenden en inheemse bevolkingen wordt gegarandeerd.

- Om de **positie van inheemse volken** beter te beschermen in het buitenland- en ontwikkelingsbeleid van de Europese Unie, wil D66 dat de Europese Unie als full-party het internationale Verdrag betreffende inheemse en in stamverband levende volken in onafhankelijke landen van de Internationale Arbeidsorganisatie (ook bekend als ILO-conventie 169) ondertekent.
- De Europese Unie moet scherper zijn in het toekennen van **algemene preferenties aan ontwikkelingslanden** en minst ontwikkelde landen. Landen waar de regering stelselmatig mensenrechten schendt, de democratie bedreigt of de rechtsstaat afbreekt moeten sneller gecorrigeerd worden doormiddel van het terugtrekken van deze preferenties.

Uitbreiding van de Europese Unie

Uitbreiding van de Europese Unie is in ons belang. Zo zijn de landen op de Westelijke Balkan omsloten door Europese lidstaten. Ze zijn niet meer onze achtertuin, maar onze binnentuin. Wanneer wij niet met hen de toekomst gezamenlijk vorm gaan geven, gaan autocraten dat voor ons doen. Uitbreiding is dan ook nooit urgenter of actueler geweest dan nu en is in het belang van een stabiel en veilig Europa.

Bovendien creëert uitbreiding welvaart, voor zowel de toetredende landen als de bestaande lidstaten. Het verschil tussen levensomstandigheden in en buiten de Europese Unie sinds de laatste uitbreiding is enorm. Veel Nederlandse bedrijven hebben veel verdiend aan de kansen die de uitbreidingen boden. De kansen voor een effectiever klimaatbeleid nemen toe en in een wereld waar democratie onder druk staat, is uitbreiding een manier om ons democratisch blok sterker te maken. Voor D66 is de uitbreiding van de Europese Unie dan ook een van de succesverhalen van de Europese samenwerking.

Maar uitbreiding vraagt van zowel kandidaat-lidstaten als de bestaande lidstaten aanpassingen. Zo vraagt de uitbreiding ook de bereidheid van de bestaande lidstaten om de wijze van besluitvorming te hervormen. En het voldoen aan de criteria van Kopenhagen, vraagt de nodige aanpassingen van de kandidaat-lidstaten. Het EU-lidmaatschap komt met serieuze en duidelijke verplichtingen en een land moet die kunnen dragen.

- D66 wil **het proces van EU-uitbreiding hervormen**. We houden daarbij vast aan de criteria van Kopenhagen. Belangrijke waarden als democratie, mensenrechten en een vrije markt staan niet ter discussie. Pas wanneer aan alle criteria wordt voldaan is een volwaardig lidmaatschap aan de orde.
- Met de toenemende Europese integratie is ook het proces om kandidaat-lidstaat te worden een stuk complexer geworden. Het traject om toe te treden duurt bovendien soms frustrerend lang. Dit ondermijnt niet alleen het draagvlak voor de Europese Unie in kandidaat-lidstaten, maar speelt ook antidemocratische krachten in de kaart. Om die reden wil D66 dat het mogelijk wordt voor kandidaat-lidstaten om **stapsgewijs toe te treden**. In vooraf gestelde stappen, kan een kandidaat bij het voldaan aan de voorwaarde van een stap, over bepaalde onderwerpen meedoen in bestaande Europese overleggen en meepraten (als waarnemer) over bijbehorende besluiten. Zo kan bij het voldoen aan de vereisten van een vrije markt een vergelijkbare positie worden verkregen als de EFTA-landen nu ook hebben. Kandidaat-lidstaten maken zo stapsgewijs kennis met de Europese Unie en behouden de motivatie om te blijven werken aan de noodzakelijke hervormingen. De criteria van Kopenhagen blijven hierin onverkort gelden en uitgangspunt is dat het expliciete doel het volwaardige lidmaatschap is.
- Vooruitlopend op een eerste stap wil D66 ruimte bieden aan het vormen van een ‘waarnemer’ status. Met de status als **‘waarnemer’** kan een kandidaat-lidstaat alvast betrokken worden bij de Europese besluitvorming. Inwoners kunnen al meedraaien in burgerpanels en leden van nationale parlementen worden betrokken bij interparlementaire bijeenkomsten.
- Uitbreiden vraagt om een **twee richtingen betrokkenheid**. Door actief kandidaat-lidstaten te ondersteunen bij het democratischer maken van hun bestuur, het bestrijden van corruptie en mensenrechtenschendingen, het versterken van hun economie en het respecteren van burgerrechten helpen we die landen om de goede stappen te zetten op weg naar het lidmaatschap. Door op die manier blijvend te investeren in het perspectief van het lidmaatschap wordt ook de stimulans vergroot om toe te werken naar het voldoen aan de criteria van Kopenhagen.
- Sommige landen op de **Westelijke Balkan** zijn al jaren in onderhandeling met de Europese Unie. Onduidelijkheid over een eventuele toetreding frustreert niet alleen de onderhandelingen maar ondermijnt het proces om te voldoen aan de criteria. D66 wil daarom dat met de landen op de Balkan **een realistisch tijdsplan** wordt afgesproken en tot die tijd gekeken wordt hoe zij als waarnemer kunnen meedraaien met de Europese besluitvorming. Ook moet de Europese Unie haar verantwoordelijkheid blijven nemen voor

een stabiel, levensvatbaar, vreedzaam, multi-etnische regio, onder andere in Bosnië en Herzegovina en Kosovo.

- De noodzakelijkheid van het **hervormen van het bestuur** van de Europese Unie neemt als gevolg van eventuele uitbreiding toe. D66 is van mening dat uitbreiding en hervorming van de Europese Unie twee kanten van dezelfde medaille zijn. Die ontwikkelingen moeten hand in hand gaan. D66 wil dan ook dat bij de huidige discussie over de werkwijze van de Europese Unie al rekening gehouden wordt met een eventuele uitbreiding.
- De **toetredingsonderhandelingen met Turkije** worden alleen hervat wanneer het significante en duurzame verbeteringen laat zien op het gebied van mensenrechten, democratie en rechtsstaat.
- De Russische aanvalsoorlog tegen Oekraïne laat zien hoe belangrijk het borgen van de Europese waarden is. **Oekraïne, Moldavië en Georgië** horen bij de Europese Unie. We realiseren ons dat voor deze landen geldt dat nog veel noodzakelijke hervormingen doorgevoerd moeten worden voordat tot volledig lidmaatschap kan worden overgegaan.

Naar een Europese Defensie Unie

De Russische inval in Oekraïne vormde een kantelpunt in het Europese denken over vrede en veiligheid. Het heeft ook onze relatieve kwetsbaarheid en afhankelijkheid van Amerika blootgelegd. Vergaande Europese defensiesamenwerking is noodzakelijk om ook de komende decennia ons grondgebied en onze waarden te kunnen beschermen. D66 is dan ook voorstander om op termijn toe te werken naar een Europees krijgsmacht. De eerste stap is de uitgaven voor defensie op niveau te brengen. Daarnaast kan militaire samenwerking zorgen voor een effectieve en krachtige gezamenlijke defensie. D66 pleit daarom voor een Europese Defensie Unie – complementair aan het NAVO-bondgenootschap. Investerings in de krijgsmacht stemmen we binnen Europa af. We zetten in op taakspecialisatie en bundelen onze krachten op het gebied van materiaalinkoop en –standaardisatie. Ook werken we aan een volwaardige Europese defensie-industrie. Op die manier is Europa weer in staat zelfstandig haar eigen vrede en veiligheid te borgen.

- D66 streeft naar een sterke **Europese pijler binnen het NAVO-bondgenootschap**. De 22 EU-lidstaten die ook lid zijn van de NAVO verenigen zich daarom in een Europese Defensie Unie. Ook niet-NAVO, maar wel EU-lidstaten kunnen zich bij delen hiervan aansluiten. De

2-procent norm van de NAVO wordt een bindende EU-norm. Lidstaten specialiseren zich in de defensieonderdelen waar hun expertise ligt om de Europese defensiecapaciteiten slagvaardiger te maken.

- Een aparte **Eurocommissaris voor Veiligheid en Defensie** wordt verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de Europese Defensie Unie.
- De **bescherming van nationale defensie-industrieën** hindert innovatie en de ontwikkeling van nieuwe defensiecapaciteiten. Door de defensie-industrie onderdeel te maken van de interne markt creëren we een volwaardige Europese defensiemarkt. Defensieaanbestedingen vallen voortaan onder reguliere Europese aanbestedingsregels.
- D66 wil dat **verduurzaming** een integraal onderdeel is van de Europese defensiesamenwerking. Zowel op het gebied van het gebruik van duurzame energiebronnen als het recyclen van gebruik materiaal. Door duurzaamheid als uitgangspunt te nemen, kan de defensie-industrie als innovatiemotor werken voor allerlei ontwikkelingen.
- De Eurocommissaris voor Veiligheid en Defensie ziet toe op het versterken van de **Europese defensie-industrie** en krijgt een voortrekkersrol in gezamenlijke Europese defensieaanbestedingen. Gezamenlijke inkoop verbetert de samenwerking tussen krijgsmachten en zorgt voor een doeltreffendere besteding van budgetten. Daarnaast stellen we Europese standaarden vast voor munitie, wapensystemen, data, communicatie, onderhoud, reparaties en transport.
- **Het European Defence Fund** krijgt meer budget voor het aanjagen van onderzoek en innovatie in de Europese defensiemarkt. Speciale aandacht gaat uit naar de ontwikkeling van cyber- en ruimtecapaciteiten en onderzoek naar het beter benutten van de kansen van artificiële intelligentie. De inzet van nieuwe technologieën gebeurt daarbij alleen onder voorwaarden van duidelijke juridische waarborgen.
- In aanvulling op de collectieve verdediging van het grondgebied door de NAVO en individuele lidstaten, zet de Europese Unie zich in voor **stabiliteit in de regio**. Het gezamenlijk uitvoeren van civiele en militaire missies draagt bij aan de geopolitieke invloed en het handelingsvermogen van de Unie. Er komt een groter Europees hoofdkwartier van waaruit meerdere Europese missies en operaties worden geleid.
- **Europese militaire missies en operaties** hebben vaak een gebrek aan capaciteiten voor bijvoorbeeld inlichtingen, logistiek en communicatie. Voor de evacuatie van Europese burgers uit Afghanistan waren we bijvoorbeeld afhankelijk van andere internationale partners. De EU-Battlegroups en snelle Europese interventiecapaciteit worden daarom verder ontwikkeld naar een **autonome strategische militaire capaciteit**.

- Naast gezamenlijke Europese trainingen en Europese missies komt er een **Erasmusprogramma voor militairen**. Deze uitwisseling van culturen, kennis en tactieken zorgt voor hechtere samenwerking tijdens gezamenlijke opdrachten.
- Een **militaire Schengenzone** zorgt ervoor dat we militair materieel sneller door Europa kunnen verplaatsen naar de plek waar het nodig is.
- D66 pleit voor Europese regels over bestaande en **nieuwe technologie voor militaire doeleinden**, waaronder kunstmatige intelligentie. Uitgangspunten hierin zijn: een verbod op volledig autonome offensieve wapensystemen, nadruk op menselijke eindverantwoordelijkheid en transparantie en herleidbaarheid.
- **Wapenexportbeleid wordt Europees**. D66 is voorstander van een onafhankelijke Europese wapenexportautoriteit. Dit vergroot de invloed en slagkracht van de Europese Unie. Deze autoriteit toetst leveringen van lidstaten, adviseert en heeft een doorslaggevende stem wanneer lidstaten verschillend denken over het leveren van bepaalde wapensystemen aan andere landen. De huidige wapenexportcriteria en controle na levering van wapens worden aangescherpt. Tot slot worden leveringen automatisch bevroren bij een wapenembargo.
- De verdere integratie van Oekraïne in de NAVO is van groot belang voor de veiligheid op het Europese continent. D66 is dan ook voorstander van blijvende Europese steun aan Oekraïne, bijvoorbeeld in de vorm van de training van Oekraïense troepen en voorziening van wapens en munitie. De Europese Unie moet eerder gemaakte beloftes voor steun snel inlossen.

Europese samenwerking voor een humanaan asielbeleid

Migratie is van alle tijden. Mensen komen in beweging voor liefde, werk of moeten vluchten. Dat mensen migreren is voor D66 een gegeven. Het is echter kraakhelder dat het huidige Europese migratiebeleid veel beter kan en moet. Voorop staat dat wij ons te allen tijde aan het Vluchtelingenverdrag van de Verenigde Naties houden bij de opvang van mensen die op de vlucht zijn voor oorlog en geweld. De meeste opvang van vluchtelingen gebeurt nu al in de regio. Slechts een klein deel van de vluchtelingen komt uiteindelijk naar Europa. We hebben een gedeelde verantwoordelijkheid om mensen op de vlucht te beschermen.

De kern van het asielbeleid ligt in Europa, maar een coherent en humaan Europees asiel- en migratiebeleid ontbreekt. Migratie lijkt ons te overkomen. Mensensmokkelaars hebben vrij baan door het ontbreken van veilige en legale vluchtroutes. Landen aan de grenzen van de Europese Unie worden geacht de opvang te regelen, met als gevolg dat vluchtelingenkampen op Lesbos, Lampedusa en Malta overvol zijn en mensen onder erbarmelijke omstandigheden moeten wachten op hun asielprocedure. Juist door meer op Europees niveau samen te werken krijgen we grip op de migratie, verdelen we de opgave rechtvaardig en waarborgen we fundamentele mensenrechten. Zo komen we tot een echt Europees asielsysteem dat effectief en humaan is.

D66 kiest daarom voor een migratiebeleid dat wel werkt. Dat doen we langs vier uitgangspunten:

1. We beschermen kwetsbare mensen op de vlucht.
2. We zorgen voor een snelle en zorgvuldige asielprocedure, in het belang van kansrijke aanvragen.
3. We zijn strenger voor asielzoekers die geen kans hebben om hier te blijven.
4. We kiezen voor hoogwaardige arbeidsmigratie en pakken misstanden aan.

Zo pakken we bestaande problemen aan, helpen we mensen op de vlucht voor oorlog en geweld en creëren we draagvlak. **<zie ook paragraaf “Een Europese arbeidsmarkt”>**.

- Landen die **opvang in de regio** bieden, helpen we met geld voor onderdak, voedsel, medische en psychische zorg en onderwijs. Daar waar mogelijk zet D66 in op het aanpakken van de **grondoorzaken** van migratie.
- Om onmenselijke taferelen op de Middellandse Zee te stoppen en een veilige route naar Europa te creëren voor diegene die op de vlucht zijn voor oorlog en geweld wil D66 dat er **een Europees humanitair visumsysteem** komt. Het beschermen van de mensenrechten is het uitgangspunt voor dit systeem en het moet mensen sneller helderheid geven over het al dan niet kunnen blijven in de Europese Unie. Een humanitair visum kan bij een ambassade of consulaat van een EU-land worden aangevraagd en geeft toegang tot een kort verblijf in een EU-land op basis van een eerlijke en rechtvaardige verdeling binnen Europa, waar vervolgens de asielprocedure kan worden doorlopen. Een eerste korte screening vindt plaats bij het verlenen van het humanitaire visum. Hierdoor krijgen kansrijke asielzoekers een veilige en legale route naar de Europese Unie.
- Totdat het systeem van humanitaire visa opgezet is, wil D66 dat Europese Unie actief bijdraagt aan **het hervestigen van mensen op de vlucht** voor oorlog en geweld. Bij hervestiging worden kwetsbare vluchtelingen, zorgvuldig geïdentificeerd door UNHCR, uitgenodigd om zich te vestigen in een (EU)land. Binnen de Europese Unie krijgt elke

lidstaat een verplicht minimum quotum. Daarnaast bieden we ruimte aan pilots om verschillende varianten van private hervestiging te verkennen, waarbij mensen of particuliere organisaties vluchtelingen voordragen voor vestiging in een lidstaat.

- Er moet snel duidelijkheid komen over **de status van Oekraïense ontheemden**, bij voorkeur in Europees verband. Dan kunnen ook Oekraïners zelf investeren in hun toekomst. Maar ook voor andere betrokkenen, zoals gemeenten, verhuurders en werkgevers, is het van belang om te weten waar ze aan toe zijn.
- We handhaven bestaande EU-wetgeving over **standaarden** in alle lidstaten voor **opvang en procedures**. Er mag geen sprake meer zijn van pushbacks – zeker niet door Frontex –, mishandeling of illegale detentie van mensen. Nationaal beleid wordt geharmoniseerd tot EU-beleid, zodat vluchtelingen in alle Europese landen een gelijke kans hebben om een verblijfsvergunning te krijgen, conform de afspraken in de onlangs tot stand gekomen Europes asiel- en migratie deal.
- We verhogen de **democratische controle** op asiel en migratie. EU-agentschappen zoals Frontex en het Asielagentschap moeten asiel en migratie actief coördineren en leggen daarover regelmatig rekenschap af aan het Europees Parlement.
- Ook de **digitale rechten** van migranten moeten worden gerespecteerd. Grensbewaker Frontex moet zich houden aan privacywetgeving. De aangekondigde EU-database met persoonsgegevens van iedereen die de Europese Unie binnenkomt, dient te worden voorzien van aanvullende voorwaarden over de omstandigheden waaronder van die data gebruik gemaakt kan worden. De Europese Toezichthouder voor Databescherming gaat toezien op het correct gebruiken van deze data.
- D66 wil een **eerlijke verdeling** voor de opvang van vluchtelingen over alle EU-lidstaten. Om die reden is D66 ook geen voorstander van het kunnen afkopen van de verantwoordelijkheid door lidstaten: als solidariteit kan worden afgekocht, wordt er alsnog geen eerlijke verdeling van asielzoekers bereikt. Wat D66 betreft moeten alle kansrijke asielzoekers worden herverdeeld. Kansarme asielzoekers worden in grenslanden gehouden, mits de opvang op orde is. Voor D66 is gesloten opvang van minderjarigen – zowel alleenstaande minderjarigen als in gezinsverband – onacceptabel. Kinderen mogen nooit vastgezet worden.
- Bij de herverdeling van vluchtelingen tussen de lidstaten houden we rekening met **objectieve criteria** zoals het bruto nationaal product, de bevolkingsdichtheid en de werkgelegenheid. Ook subjectieve criteria zoals de integratiekansen en voorkeuren van een vluchteling, de aanwezigheid van familie en taalbanden met het land, nemen we mee. Deze

voorkeuren vormen immers een goede bodem voor een kansrijker leven in het nieuwe land.

- Lidstaten die geen asielzoekers willen opvangen, worden gekort op **Europese fondsen en subsidies**. Zij komen minder in aanmerking voor Europese functies, huisvesting van agentschappen en projecten.
- We leggen de lat hoog bij **afspraken met derde landen**. Europa maakt alleen afspraken met derde landen over migratie die het VN-Vluchtelingenverdrag hebben ondertekend. Er moeten serieuze waarborgen voor mensenrechten zijn, waaronder externe monitoring door maatschappelijke organisaties. De zogenaamde Tunesië-deal voldoet hier niet aan, want de staat van de Tunesische rechtsstaat is zeer betreurenswaardig. Bovendien is de deal op ondemocratische wijze en zonder een juiste juridische basis tot stand gekomen.
- Om nieuwe humanitaire rampen op de Middellandse Zee te voorkomen, gaat de Europese Unie proactief **zoek- en reddingsoperaties** uitvoeren. Hier horen ook afspraken bij over de ontschepping, om te voorkomen dat een schip lange tijd op hulp moet wachten.
- D66 zet zich ook in Europa in om de **criminalisering van hulpverleners** tegen te gaan. In alle lidstaten zou er een strafuitsluitingsgrond moeten worden toegevoegd voor humanitaire hulp met betrekking tot mensensmokkel.

Colofon & Verantwoording

Aan dit verkiezingsprogramma werkten mee:

De Permanente Programma Commissie:

Fleur Gräper - van Koolwijk (voorzitter)

Dorien Blommers

Sabeth de Boer (lid vanuit de Tweede Kamerfractie)

Koen Castelein

Henk-Jan Oosterhuis

Robert van Rijssen

Met speciale dank aan:

Afke Groen

Annelou van Egmond

Michiel Rijsberman

Stefan de Koning

Susanne Dallinga

Floris van der Valk

Secretariaat: Olivier Croll en Thijs van Aken

Bij het opstellen van dit programma hebben we in de eerste plaats gebruik gemaakt van de input van onze leden. Velen van hen hebben gebruikgemaakt van de mogelijkheid om op thema's ideeën aan te dragen. We zijn hen heel dankbaar voor alle inspiratie. Via deze weg willen we ook in het bijzonder de thema-afdelingen, interessegroepen, bestuurders en lokaal actieve D66'ers, en verschillende specialisten in onze partij bedanken, die ons soms heel gericht van informatie hebben voorzien. Zonder hun input, hadden wij ons werk niet kunnen doen. Namens D66 was Stientje van Veldhoven betrokken bij het **Election Manifesto** van onze Europese moederpartij ALDE. Zodoende hebben wij inspiratie op kunnen doen voor dit programma.

Tenslotte willen we alle mensen van de Mr. Hans van Mierlo Stichting, de Jonge Democraten, de medewerkers en leden van de D66-fracties in de Eerste en Tweede Kamer en het Europees Parlement, de bewindspersonen en hun politiek assistenten en de klankbordgroep van de

Terminologielijst

Artikel 7-procedure

Dit verwijst naar artikel 7 van het Europese verdrag. Dat artikel maakt het mogelijk om sancties te treffen tegen lidstaten die de waarden van de Europese Unie ernstig schenden, zoals de democratie of de rechtsstaat.

Cohesiebeleid

Investeringsbeleid van de Europese Unie, dat als belangrijkste doel heeft om de ongelijkheid tussen regio's in de Unie te verminderen.

College van Commissarissen

Het college van Commissarissen bestaat uit 27 Eurocommissarissen: uit elk van de 27 lidstaten van de Europese Unie één. Het college draagt als geheel verantwoording af aan het Europees Parlement. De term wordt vaak gebruikt om de Eurocommissarissen te onderscheiden van de Europese Commissie, omdat die laatste term verwijst naar het college van Commissarissen én alle administratieve afdelingen die de commissarissen ondersteunen.

Eurocommissaris

Eén van de 27 leden van de Europese Commissie, met een eigen portefeuille: bijvoorbeeld landbouw of economie. Alle lidstaten leveren één Eurocommissaris, maar een Eurocommissaris behartigt het belang van alle lidstaten, niet alleen dat van diens eigen lidstaat. Het Europees Parlement moet de benoeming van een Eurocommissaris goedkeuren.

Eurogroep

Het overleg tussen alle ministers van financiën uit die landen die de euro als munt hebben.

Eurojust

Het agentschap dat EU-landen helpt terrorisme en zware georganiseerde misdaad te bestrijden, met justitiële samenwerking in strafzaken.

Europees Openbaar Ministerie

Een onafhankelijk orgaan van de Europese Unie dat strafbare feiten die de Europese Unie financieel schaden onderzoekt en vervolgt.

Europees Parlement

De Europese burgers kiezen elke vijf jaar de leden van het Europees Parlement. Het Parlement heeft samen met de Raad van de Europese Unie de macht om wetgeving te maken en goed te keuren. Net als het Nederlandse parlement heeft het Europees Parlement fracties en een voorzitter.

Europees semester

De jaarlijkse begrotingscyclus van de Europese Unie. Nationale begrotingen en economisch beleid worden dan afgestemd op Europese afspraken en regelgeving.

Europese Commissie

De Europese Commissie bestaande uit 27 Eurocommissarissen uit alle EU-landen, plus ambtelijke ondersteuning. De Europese Commissie stelt wetten voor, beheert de Europese begroting en vertegenwoordigt de Europese Unie in het buitenland.

Europese Raad

Het orgaan van de Europese Unie waarin algemene politieke beleidslijnen en prioriteiten van de Unie vastgesteld worden. Van iedere lidstaat neemt het staatshoofd of de regeringsleider deel aan de Europese Raad. De Europese Raad heeft geen wetgevende macht.

Europese pijler van sociale rechten

Deze pijler van de Europese Unie heeft als doel om betere leef- en werkomstandigheden in de Unie te verwezenlijken. Dit gebeurt aan de hand van twintig sociale beginselen en rechten, zoals het recht op onderwijs, gendergelijkheid, eerlijke lonen en sociale zekerheid.

Europol

Samenwerkingsverband van politiediensten van de landen van de Europese Unie. Europol begint zelf geen onderzoeken, maar ondersteunt nationale politiediensten bij onderzoek naar voornamelijk internationale misdaad.

Eurozone

De groep van twintig lidstaten van de Europese Unie die de euro als munt hebben.

Farm-to-Fork-strategie

Een Europawijde strategie om duurzame, eerlijke en gezonde voedselketens te creëren. De Farm-to-Fork-strategie is onderdeel van de Europese Green Deal, het pakket aan maatregelen dat de Europese Unie heeft genomen om Europa klimaatneutraal te maken.

Horizon Europe

Een financieringsprogramma van de Europese Unie voor wetenschappelijk onderzoek.

Meerjarig financieel kader (MFK)

De langetermijnbegroting van de Europese Unie, die betrekking heeft op alle beleidsterreinen van de Unie. MFK's worden momenteel vastgesteld voor een periode van zeven jaar.

Raad van de Europese Unie

Ook wel 'de Raad' genoemd. Het orgaan van de Europese Unie waarin vakministers uit alle lidstaten samenkomen. De samenstelling verschilt per onderwerp: voor Europees landbouwbeleid schuiven de 27 landbouwministers aan, voor Europees klimaatbeleid de klimaatministers. De Raad onderhandelt over wetgeving, stelt samen met het Europees Parlement de begroting vast en heeft samen met het Europees Parlement wetgevende macht.

Subsidiariteitstoets

Het principe van subsidiariteit betekent dat de Europese Unie alleen beleid voert wanneer haar optreden 'doeltreffender' is dan optreden door een nationale, regionale of lokale bestuurslaag. Het is aan nationale parlementen, in Nederland de Eerste en Tweede Kamer, om bij nieuwe wetgeving te toetsen of aan dit beginsel wordt voldaan. Als het parlement vindt dat het subsidiariteitsbeginsel geschonden wordt door een Europese wet, kan het bezwaar maken. Als dat bezwaar wordt gesteund door een derde van alle andere nationale parlementen, moet het voorstel worden aangepast. Dit noemen we de gelekaartprocedure.

SURE

De afkorting "SURE" staat voor European instrument for temporary Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency. Het is een financieel hulpmiddel om de negatieve effecten van de coronacrisis op de economie en samenleving te verminderen. Lidstaten kunnen leningen krijgen, die worden gefinancierd door obligaties uit te geven met vrijwillige garanties van alle lidstaten.

Transnationale kieslijst

Kieslijsten die niet gebonden zijn aan landsgrenzen. Komt meestal ter sprake in de context van een Europese kieskring, waarbij Europese stemgerechtigden tijdens de Europese verkiezingen kunnen stemmen op kandidaten uit andere lidstaten dan hun eigen.

Stabiliteits- en Groeipact

Afspraken tussen landen in de eurozone die de waardevastheid van de euro moeten garanderen, vooral over de hoogte van het tekort en de hoogte van de schuld van de overheid.